

Verantwoording Emmanuel; apart, zelfstandig nummer

Waarom is dit nr. 8 van Emmanuel een nummer op zichzelf, buiten de gang van het verhaal?

Wij beschouwen de drie grote delen van K. Emmericks werk als een doorlopend geheel. Als zodanig kan men het noemen “**De Geschiedenis van onze Verlossing**”.

Daarin zijn de levens der H. Maagd en van Christus versmolten en onmogelijk te scheiden.

- Inderdaad, wat wij tot nog toe afleverden en commentarieerden, is, wat men noemt, ‘**Het Leven van de H. Maagd**’ en toch is daarin reeds de hele kindsheid van Jezus, het kindsheidsevangelie van Sint-Lukas bevat.
- Wat nu moet volgen is het openbaar leven en het bittere lijden van Christus, maar daarin zullen wij ook voortdurend Maria zien verschijnen.
- Dan komen haar laatste jaren als slot.

***

Het laatste nummer van deze jaargang lijkt ons minder geschikt om nu met een geheel nieuw deel ‘**Het openbaar leven van Jezus**’ te beginnen. Zulk begin, dunkt ons, valt best samen met het begin van de 2^e jaargang.

Daarom wijden wij dit laatste nummer van de 1^e jaargang aan een drietal onderwerpen die in een allernauwst verband staan met het openbaar leven en het lijden van Christus.

Wij die nu met de lezing daarvan willen beginnen, moeten nl. een elementaire kennis bezitten:

- van Jeruzalem,
- van de tempel en
- van Palestina,

de tonelen, het theater van Jezus' driejarig optreden. Deze zijn het kader waarin Jezus' leven gevat geweest is.

Eens hoorde ik een kunstschilder zeggen: "Een schilderij mag nog zo schoon zijn ze verliest de helft van haar waarde, wanneer ze niet in een kader zit."

Bij onze zienster steekt Jezus' leven in zijn authentiek kader, maar wij moeten dit kader zelf leren kennen, wil men dat zowel leven als kader tot hun recht zullen komen en hun volle uitwerksel hebben.

Wij geven nu daarom in dit nummer een elementaire beschrijving van de drie genoemde onderwerpen. In de loop van het commentaar zal de uiteenzetting, naar gelang de verhalen het vereisen, met nog bijzonderheden aangevuld worden.

Zullen deze onderwerpen de lezers voldoen? Wij durven het verhoppen, afgezien wellicht van enigen, die door hun graad van ontwikkeling of ook devotionele aanleg, meer gesteld zijn op eenvoudige verhalen dan op studieonderwerpen.

Wij houden ons voor overtuigd dat verreweg de meeste abonnees onze drie opstellen met belangstelling zullen lezen en zelfs blij zullen zijn, hier een gelegenheid te krijgen om iets meer over deze drie punten: H. Stad en Land en Tempel te vernemen, thema's waarvoor een christen en godsdienstig mens toch wel enige belangstelling kan opbrengen.

Wij hebben getracht in de uiteenzetting zo begrijpelijk en overzichtig te zijn als het mogelijk is. Ofschoon het woord geleerdheid hier niet te pas komt, steekt er in onze verhandelingen

toch onzeglijk veel wetenswaardigs. Een gezonde weetgierigheid zal er overvloedig voedsel in vinden.

Ook heeft de briefwisseling ons geleerd dat vele abonnees, hoe eenvoudig zij ook zijn, geenszins onwetend of hardleers zijn, doch integendeel, eerder begerig naar een grondiger kennis van dergelijke godsdienstige thema's. Daarom zullen zij deze verhandelingen met vrucht, smaak en vreugde lezen. Overigens is zulk een elementaire kennis nodig voor allen, die K. Emmericks Christusleven nu in ogenschouw willen nemen, begrijpen en genieten; zij willen Hem nu op de voet volgen, met Hem de wegen van Palestina betreden, Hem van stad tot dorp, van dorp tot stad vergezellen, met Hem meetrekken over berg en dal, zijn leven, zijn vreugden en successen, zijn afwijzingen, versmadingen en vernederingen delen.

Bij het artikel 'Palestina' in dit nummer, moet de 'grote kaart 1' dienen, die met de aflevering 4 de lezer toegezonden werd. Daar staat bijna alles op wat later genoemd zal worden; hierdoor is die kaart enigszins overladen en is niet zo aanstonds voor iedereen alles goed leesbaar.

Hierin wordt voorzien door 'grote kaart 2', die bijna de helft van Palestina op 4 maal zo grote schaal weergeeft.

Op 'grote kaart 3' staan bovendien nog 2 provincies op dezelfde vierdubbele schaal. Op deze laatste kaart vindt men een duidelijke kaart of stadsplan van Jeruzalem, die bij het artikel Jeruzalem moet dienen en nog een kaart van het eiland Cyprus, die wij later nodig zullen hebben.

Het artikel 'Tempel' in dit nummer bevat zelf de nodige illustraties tot goed begrip van de inhoud. Wij zouden de lezer willen aanraden die kaarten in een map te bewaren. Later kan er eventueel nog het een of ander kleiner los kaartje bijgestoken worden, een kaartje van bepaalde districten, waar Jezus herhaaldelijk zal terugkeren, en dat dan bijgevolg telkens nagezien kan worden. Om het gebruik van kaart 3 te

vergemakkelijken, zou men ze netjes en omzichtig in vier delen kunnen versnijden.

Die kaarten zijn een geschenk van de heer Jozef Leysen, drukker te Mechelen. Aan hem, maar ook aan meer andere goede weldoeners is het te danken dat ons tijdschrift zo genadig geleverd kan worden, ofschoon in deze tijd alle drukmateriaal zo peperduur is en bovendien door de B.T.W.-wet zo zwaar getroffen wordt.

Daarom, o God, gewaardig U, rijk te belonen in dit en het ander leven, allen die ons weldoen in Uwe Naam.

Wij willen hier nog een woord van aanmoediging bijvoegen voor de lezer, om zich niet te laten afschrikken door de (misschien) ietwat moeizame lezing van dit nummer. Er is geen enkele scherpzinnigheid mee gemoeid, maar er is enige, laat ons zelfs zeggen, gespannen aandacht vereist, maar wie deze kan opbrengen, zal zich rijkelijk met groter kennis en vreugde beloond zien. Het zal hem, zoals gezegd, ook veel helpen om Katarina's verhalen in hun authentiek kader terug te vinden en inniger te genieten. Men kan zelfs zeggen dat het hier om actuele onderwerpen gaat, want op 't ogenblik staan Palestina, Jeruzalem met zijn Tempelberg in het middenpunt van de wereldbelangstelling in profaan opzicht. Vandaar kwam ons de vrede die de wereld niet geven kan. Zullen uit dat Nabije Oosten nu oorlogen komen, die alleen de wereld brengen kan?

Wend, Jezus, wereldrampen van het mensdom af,
maak een einde aan rampzalige oorlogen en
geef vrede in deze tijd aan de wereld, vele, vele jaren.

Dit moge ook gelden als een Kerst- en Nieuwjaarswens van de Verantwoordelijke Uitgever aan al zijn lezers en lezeressen.

JERUZALEM

Stad van mijn hart, Jeruzalem (Ps. 122).

Om dit artikel verstandig, met voldoening en vrucht te lezen, moet men alles op het stadsplan van Jeruzalem (zie grote kaart 3) volgen en nagaan.

Voor ons, verlost christenen, is de stad Jeruzalem boven alles de stad van Jezus' kruisdood, van onze verlossing, van de vrede en de verzoening van de mensen met God.

A. Naam.

Volgens de jongste interpretatie, die verdere twijfel uitsluit, is de oorspronkelijke spelling URA-SALIM en in deze, zijn oudste vorm, betekent de naam: stad van (de afgod) Salim.

Dit is een amorrese of kanaänitische godheid aan wie de stad was toegewijd. Volgens een oosters gebruik werden immers vele steden genoemd naar de afgod die er uitsluitend of op een bijzondere wijze vereerd werd.

Men kan dit vergelijken met Pi-tum, Mata-ra (zie fasc. 7, nr. 185, voetnoot 398). Ook werd de stad zonder meer Salim of Salem genoemd, zonder het eerste lid 'Uru', in 't hebreuws 'IR'.

Tot vóór kort verklaarde men de naam Jeruzalem door 'stad van vrede', maar ook deze verklaring behoudt haar waarde.

De joodse rabbijnen wijzigden, om de verfoeilijke naam van de afgod weg te hebben, de naam Salim in Sjalem (ook Salem), in het meervoud of liever tweevoud Sjalaïm (cfr. Sjalom), met de betekenis van rust, vrede, welvaart, rijkdom.

In de Hebreeuwse tekst van het Oud Testament leest men overal, vijf passages uitgezonderd, Jeruzalem (cfr. D.B. Jérusalem).

Deze nieuwe schrijfwijze en betekenis is veel zinvoller dan de eerste. Inderdaad, Jeruzalem is

- de stad van Jezus' dood,
- de stad van de verzoening tussen God en de mens,
- de stad waar het mensdom alle verloren hemelse goederen terugbekomen heeft.

De lettergreep 'JE' is hier, zoals aan veel andere stadnamen, toegevoegd zonder verandering in de betekenis, en later meestal weer weggevallen, b.v. Jericho, nu er-Riha.

Als wij nu weten dat God in bijzondere gevallen belang hecht aan een naam – hieraan moet men niet twijfelen – mogen wij geloven dat die verandering van spelling en betekenis in de bedoeling en de plannen van God heeft gelegen. In dit geval heeft de stad Jeruzalem toch wel een bijzondere rol vervuld in de heilsgeschiedenis.

Ze is ook een voorafbeelding van de H. Kerk en van het hemels Jeruzalem en als zodanig past haar bijzonder goed de naam Jeruzalem: stad van vrede.

Wie op God betrouwen, zijn als de berg Sion; hij die in Jeruzalem woont, zal niet wankelen; zoals het door bergen omringd en versterkt is, zo is het volk van de Heer door Hem omgeven en beschermd tot in eeuwigheid.

Stad van mijn hart, JERUZALEM.

B. Algemene ligging.

Palestina ten westen van de Jordaan is een strook land langs de kust in de zuidoosthoek van de Middellandse Zee.

Het land is van noord naar zuid doorlopen door een bergrug die slechts op een paar plaatsen even onderbroken is.

Geografisch hangt de bergketen samen met de Libanon en ze verlengt zich tot voorbij Hebron in het zuiden.

Aan de westvoet van de keten heeft men de smalle kustvlakte die van noord naar zuid even verbreedt als een gevolg van de uitwijking van de kust naar het zuidwesten.

Aan de oostkant van de keten loopt de Jordaanvallei, die van noord naar zuid een sterk verval heeft: bij het meer Hoeleh of Merom is het niveau van de vallei 2 m boven de zeespiegel, bij het meer Gennezaret 212 m er onder, bij de Dode Zee -394 m.

Op de hoogvlakte en hoogste hellingen van die bergketen ontstaan ontelbare ravijnen die bij hun oorsprong meest onbeduidende bodemplooiën zijn, doch in hun afdalende loop hetzij westwaarts naar de Middellandse Zee, hetzij oostwaarts naar de Jordaanvallei hun bedding steeds dieper uitgraven.

Wanneer nu twee ravijnen zich verenigen, sluiten ze een soort landtong in, die verschillen kan van vorm, maar meest drie- of vierhoekig is. Van beide vormen vindt men een voorbeeld op onze kaart van Jeruzalem (zie grote kaart 3). Versterkte steden zijn niet zelden op zulke landtongen gebouwd. Om ze oninneembaar te maken behoefde men dan slechts aan één kant die tong of soort schiereiland stevig te versterken om ze schier oninneembaar te maken. Aan de drie andere kanten was langs de diepe ravijnen een minder sterke muur voldoende.

Ook het oorspronkelijke, zowel als het uitgebreide Jeruzalem lag op zulk een landtong, op een niveau van gemiddeld 750 m boven de zeespiegel.

C. Nadere beschrijving van de ligging van het Jeruzalem uit Jezus' tijd.

Het Jeruzalem uit Jezus' tijd was dus aan drie zijden door diepe ravijnen ingesloten. Aan de westkant had men de Geënnom- (of Ben-Hinnom)vallei, nu wadi er-Rabâbi geheten; ze loopt een eind ver langs de stad naar het zuiden, wendt zich dan naar het oosten en omsluit zodoende de gehele zuidkant van de stad.

Voorbij de zuidoosthoek van de stad verenigt deze vallei zich met de uit het noorden komende Kedronvallei (of: van Josafat), nu dal van Mevrouw Maria, Sitti Mariam geheten.

Aan de overzijde van de vallei verheft zich de Olijfberg, van op wiens top men de heerlijkste aanblik geniet op het Tempelplein en verder op de gehele stad die zich halfcirkelvormig om het plein uitstrekt. Op een nader punt van de berghelling ploft de blik in de diepe Kedronvallei.

In het noorden was het stadsterrein met het gebergte verbonden. Van die kant uit kon men de stad gelijkvloers benaderen en was ze in oorlogstijd praktisch slechts aldaar aanvechtbaar. Daarom haar sterke verdedigingsmuren aan die kant. Ze had er drie, zegt Flavius Josephus, maar men versta dit goed: deze muren lagen op een afstand van elkaar en werden achtereenvolgens gebouwd om nieuwe wijken, die bij de stad gevoegd waren, te omringen. Twee waren geheel of gedeeltelijk binnenmuren geworden.

Aan het Jeruzalem uit Jezus' tijd beantwoordt de tegenwoordige 'ommuurde' stad niet adequaat, en nog veel minder de laatste reusachtige Israëlitische uitbreiding in onze tijd tot 2 km en zelfs 3 km ver in alle richtingen, behalve ten oosten.

De huidige 'ommuurde' stad verschilt van de stad in Jezus' tijd in het volgende: de vooruitspringende noordwesthoek en tuinenwijk (oude heuvel Gareb, Jerem. 31, 39) zijn er na Jezus' dood door Agrippa I aan toegevoegd in het jaar 42.

Door de verhalen van K. Emmerick wordt onze overtuiging bevestigd dat de wijk of heuvel Bezeta ten noorden van de Tempelberg en ten oosten van de tuinenwijk, in Jezus' tijd reeds lang tot de stad behoorde en ommuurd was, waarschijnlijk al sinds koning Manasse (693-639). Zie hierover verder.

Heeft de huidige ommuurde stad, 9 jaren na Christus' dood, de noordwesthoek bijgewonnen, zo heeft de toenmalige stad, 100 jaren na Jezus' dood, onder keizer Hadrianus, heel haar zuidelijk gedeelte verloren; door een nieuwe muur werd het buiten de stad

gesloten en is er sedertdien buiten gebleven. Dit terrein is van noord naar zuid ongeveer 400 m lang terwijl zijn breedte 700 m bedraagt. Om dus de uitgebreidheid van de stad uit Jezus' tijd te hebben, moeten wij van de tegenwoordige ommuurde stad de noordwesthoek wegdenken en het zuidelijk terrein met de gegeven afmetingen er aan toevoegen. De dikke lijn op het stadsplan van kaart 3 doet het stadsoppervlak van toen klaar uitkomen.

Dit zuidelijk gedeelte heeft een grote rol gespeeld in Jezus' lijdensgeschiedenis en ook in de ontluiking van de Kerk na de eerste Pinksterendag. Inderdaad, op de westelijke heuvel lagen het Cenakel en de gerechtshoven van Annas en Kaïfas; het oostelijk gedeelte van dit uitgesloten stadsdeel heet Ofel.

Dit is het oorspronkelijke Jeruzalem; één van zijn oudste namen is Sion, naam die van de Jebusietische burcht overgegaan is op stad en heuvel. De naam Sion ging vervolgens over op de Tempelberg met het heiligdom en tenslotte, na de eerste westwaartse uitbreiding van de stad onder Salomon, op de westelijke heuvel. Zelfs heeft deze heuvel de naam Sion het langst behouden, want, in het christelijk spraakgebruik overgegaan zijnde, duidde hij uitsluitend de westelijke heuvel aan.

De heuvelen Ofel en Tempelberg verloren hun oudere naam Sion en zo kwam een dwaling in zwang die eerst een halve eeuw geleden weer rechtgezet werd; ze bestond hierin dat men meende dat in de Bijbel door de naam Sion altijd de westelijke heuvel bedoeld is.

Deze naam heeft echter ook een dichterlijke en figuurlijke betekenis om de hele stad met de tempel en ook het volk of de natie aan te duiden. Vandaar de hedendaagse veel gebruikte namen: Sionisme, Sionisten.

D. Nadere beschrijving van het stadsterrein of hoogvlakte.

Aan de west-, zuid- en oostkant stak Jeruzalem, zoals gezegd, als een vesting boven diepe valleien uit, doch het stadsterrein was verre van een effen hoogvlakte. De gemiddelde hoogte van het stadsterrein is 750 m. Sommige punten bereiken er 775 m; b.v. westelijk Sion, Bezeta, Gareb. Andere punten dalen tot 710 m, tot 700 m en zelfs bij de zuidpunt van Ofel tot 655 m.

Hier valt de rotsheuvel in eens 5 m diep; aan zijn zuidvoet verenigen zich de Geënnom- en Kedronvallei, waarin op dit punt ook de stadsvallei uitmondt. Uit hun samenloop ontstaat hier een tamelijk ruime vlakte.

Het terrein van het Jezus-tijdse Jeruzalem was in zijn gehele lengte, vanaf de Hoekpoort of tegenwoordige Damascuspoort tot de Bronpoort bij de zuidpunt van Ofel doorsneden door een vallei die wij noemen kunnen de stadsvallei, omdat ze de stad middendoor in tweeën snijdt, of ook Siloë-vallei, omdat op de bodem van haar zuidelijk einde de twee beroemde Siloë-vijvers lagen. Wij zouden kunnen aantonen dat het foutief is deze middelvallei Tyropoeonvallei te noemen, ten ware Flavius Josephus zelf een zeer onjuiste beschrijving van de stad gegeven zou hebben. Wij vinden trouwens bij hem ook de naam Siloë-vallei.

Hoewel deze middelvallei reusachtig opgevuld werd, is ze nog goed merkbaar en in Jezus' tijd was ze nog vrij diep; ze gaf aan het stadsterrein het uitzicht en de vorm van twee heuvelketens (I en II) die, parallel met de vallei, even gebogen van noordnoordwest naar zuidzuidoost gericht waren.

In hoogte en breedte wint het de westelijke keten op de oostelijke, vooral bij hun zuidpunt (768 m en 772 m tegenover 655 m).

I. De oostelijke heuvelketen van zuid naar noord bezichtigd.

De heuvels Ofel, de Tempelberg en Bezeta.

In de oostketen onderscheidt men van zuid naar noord de heuvels Ofel, de Tempelberg en Bezeta; de laatste naam betekent ‘Nieuwe Wijk’.

1) Ofel.

De heuvel Ofel stijgt vanaf de zuidpunt met zijn niveau van 655 m geleidelijk met een aantal terrassen omhoog tot tegen de grondmuren van het Tempelplein, waar hij een vrij ruime hoogvlakte vormt met een niveau van 720 m.

In zijn geheel vormt de heuvel een driehoek met de punt in het zuiden en de kortste zijde in het noorden. Op die kleine heuvel Ofel was het oorspronkelijke, door David veroverde Jeruzalem gelegen, de beginkern der latere uitgebreide stad. Die heuvel droeg ook de naam stad van David.

Van zuid naar noord is zijn lengte 600 m en zijn gemiddelde breedte 100 m. De oostelijke lange zijde daalt tamelijk steil naar de Kedronvallei af, de westelijke naar de Siloë-vallei, thans veel minder diep dan ten tijde van Jezus, want ze is in deze omgeving bijna 20 m opgevuld. In Jezus' tijd was de heuvel niet alleen ten oosten omgeven door de buitenste stadsmuur, maar hij had nog zijn oude W-muur, een binnenmuur geworden, bewaard.

De oostmuur eindigde aanvankelijk waar nu zich de zuidoosthoek van het Tempelplein bevindt. Later boog hij naar het oosten uit, vervolgde zijn loop naar het noorden, parallel met de Tempelpleinmuur en liet tussen deze en zich (= de oostmuur zelf) een smalle ruimte voor een stadswijk; ook had die muur meerdere poorten, ondermeer de Waterpoort (Neh. 3, 26), waardoor men de gevangenen Jezus de stad binnenbracht; ze lag ongeveer

110 m ten zuiden van de zuidoosthoek van het Tempelplein en 220 m ten noorden van de bron Gihon.

In de W-muur van Ofel lag de valleipoort, ongeveer 220 m ten Z. van de Z-W-hoek van het Tempelplein. Opgravingen hebben onze poort met aan weerszijden een stuk muur blootgelegd en de archeologie heeft aangetoond dat deze poort in gebruik is geweest tot aan de verwoesting van Jeruzalem in 70 na Chr. K. Emmerick vertelt dat de soldatenbende met de gevangen Jezus door een oostelijke poort (Waterpoort) de wijk Ofel binnenkwam, de wijk doorkruiste en, na even weer gedaald te zijn, hem verliet door de tegenovergestelde poort; de stoet daalde verder af tot op de bodem van de vallei om daarna een lange weg te volgen die naar Sion oplom en naar het huis van Annas leidde.

2) De middelste heuvel of Tempelberg.

Geografisch vormt de Tempelberg één geheel met Ofel; de bodem stijgt in noordelijke richting. De bovenzijde van de oorspronkelijke heuvel werd kunstmatig uitgebreid en geëffend tot een reusachtig plein voor de tempel en alle nodige bijgebouwen en voorhoven. Hier beschrijven wij deze heuvel niet nader, omdat er zich een betere gelegenheid voor zal aanbieden in het artikel over de tempel, dat ook in deze aflevering bevat is.

Het eerste Tempelplein, door Salomon aangelegd, werd kort vóór Christus, door Herodes uitgebreid naar het noorden.

Bij deze gelegenheid werd ook, vooral in de noordwesthoek de rotsbodem geëffend, misschien ook reeds vroeger door de Makkabeëen en dit werk uitvoerend heeft men een geweldige rotsbank behouden met aan de westkant een zuidwaartse uitsprong of haak, zodat de bank aan die kant een soort winkelhaak vormt.

Van oost naar west is hij 110 m lang en zijn breedte is gemiddeld 40 m. Hij omsluit samen met de winkelhaak als een muur de noordwesthoek van het plein. Aan de zuidkant verheft hij zich

loodrecht 10 m hoog boven het plein, bereikt een niveau van 750 m en met twee trappen stond hij met het plein in verbinding. Aan de noordkant verhief hij zich evenwel, volgens de plaatsen, maar 5 m en 6 m boven de grond.

De huidige gebouwen op de rotsbank dienden onder het Turks bewind tot kazerne; nu worden ze als mohammedaanse school gebruikt, indien de Israëliërs er althans niets aan veranderd hebben.

De bodem aan de noordkant was aanvankelijk een rotsgracht van 70 m breed en deze was bedoeld als een versterking van de burcht, die de Makkabeeën er bovenop gebouwd hadden. Bij de verbouwing en uitbreiding van de burg door Herodes werd die brede gracht gebruikt voor gebouwen en pleinen en voor een straat die van oost naar west liep, maar ook gesloten gehouden kon worden. Herodes richtte die oude burcht in tot een burchtpaleis, dat hij Antonia noemde.

De burcht beheerst, zegt Flavius Josephus het Tempelplein en dit plein de gehele stad, zodat de bezetter van de burcht ook meester is en van plein en van stad. Vandaar dat Pilatus in de Antonia zijn intrek nam, toen hij in het jaar van Jezus' dood naar Jeruzalem kwam om de opstandigheid van het volk te beteugelen, gistingen en onlusten te voorkomen. De toestroom van volk op de grote feesten gaf daar soms aanleiding toe en niet zelden was het Tempelplein het toneel van rumoerige, zelfs bloedige taferelen. In een handomdraai konden dan de soldaten langs de twee trappen het plein bereiken en de orde handhaven. Men moet er geen ogenblik aan twijfelen: de Antoniaburg is het Pretorium van het Evangelie.

K. Emmerick schijnt onderscheid te maken tussen paleis van Pilatus en burcht Antonia, maar goed toeziende bemerken wij dat zij onder het paleis van Pilatus zijn woning verstaat op het oostelijk gedeelte van de rotsbank, en onder burcht het westelijk gedeelte, dat samenhangt met het soldatenplein, dat men nu ten

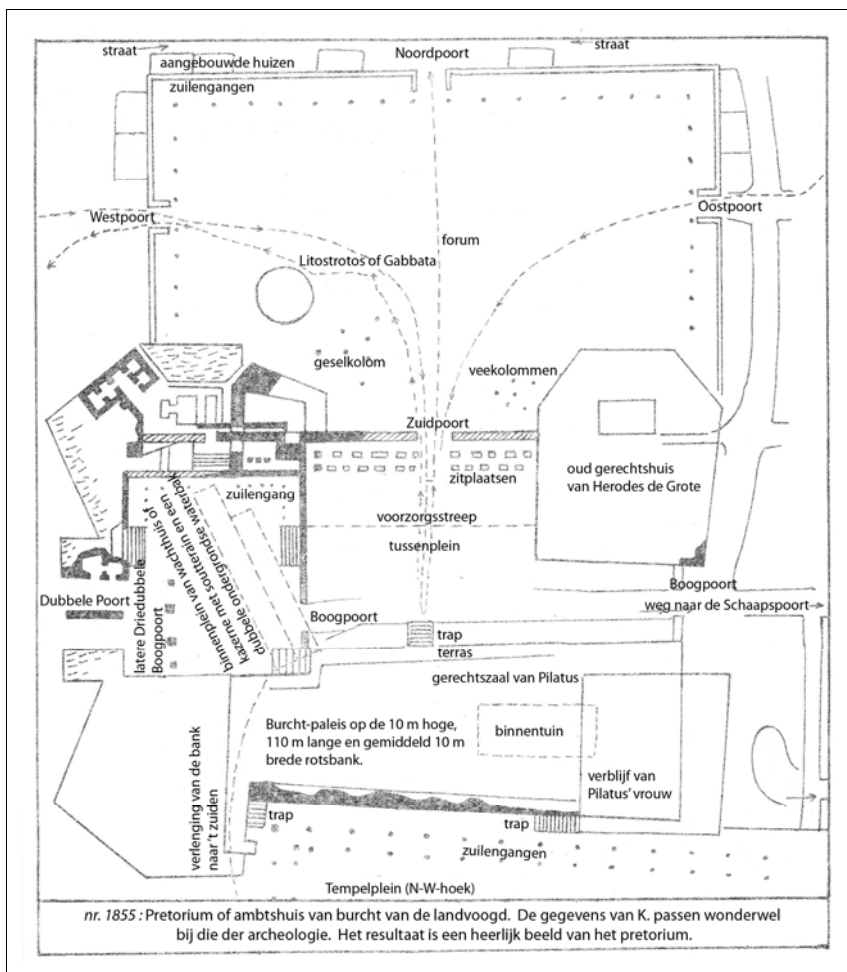
onrechte als het lithostrotos (= het plaveisel van stenen; in het Hebreeuws Gabbatha) beschouwt.

Dit plein was door de gebouwen van de kazerne omgeven, en haar gebouwen sprongen aan de noordkant ietwat vooruit op het forum. Aan de noordkant van het westelijk deel van de rotsbank daalde uit de burcht in westelijke richting een andere trap af naar het soldatenplein, dat een onderdeel was van de burcht en zijden had van 40 m bij 50 m.

Onze zienster geeft aan dat complex nu eens de naam van kazerne, dan eens van wachthuis of ook soldatenplein. Het was geplaveid met stenen van 1 m in het vierkant en 0,30 m dik; men vindt er nog op een grote steen een tekening waarop een soldatenspel weergegeven is.

We zullen later zien in ‘Bitter Lijden’ wat Katarina verstaat onder het lithostrotos of Gabbatha van Joa. 13, 19 en daar ook een nadere beschrijving van de burcht geven, of liever K. ons die laten geven, maar reeds hier plaatsen wij een grondplan ervan, opgemaakt met de gegevens van K., in overeenstemming gebracht met de resultaten van de archeologie. Dit plan moet zeker de aandacht van vakmensen gaande maken.

3) Bezeta.

Met het noordelijk deel van de burg zijn we reeds gekomen op de eerste helling van de 3° heuvel uit de oostketen, nl. Bezeta.

In het noorddeel nabij de stadsmuur, even ten oosten van de Hoek- of Damascuspoort is het niveau 775 m, even hoog in de noordoosthoek. In Jezus' tijd was deze heuvel reeds meerdere

eeuwen bij de stad ingelijfd en ommuurd. Hiervoor zullen wij verder enkele argumenten aanvoeren.

In zijn oostdeel bevatte de Bezeta-muur de oude Schaapspoort (nu Mariapoort). Vanuit deze poort liep en loopt nog een weg recht naar het westen en de burg.

Zuidelijk van die weg lag nabij de poort de reusachtige, thans gevulde en in speelplein omgeschapen Schaapsvijver. De weg vormt de scheidslijn tussen Tempelberg en Bezetaheuveld.

II. De westelijke heuvelketen, van noord naar zuid bezichtigd.

De heuvels Gareb, de Sionberg en Akra.

De huidige Damascuspoort was toen een Hoekpoort. Aanstonds voorbij de poort wendde de muur zich naar het zuiden, om, na een bepaald traject, aan te lopen tegen een hoek van de muur van Ezekias. De muur van Bezeta noemen wij de muur van Manasse. Die van Ezekias, welke zich van deze hoek naar het oosten richtte om zich na een paar draaien bij de Antoniaburcht aan te sluiten, was in Jezus' tijd een binnenmuur geworden, doch het stuk dat zich van dezelfde hoek naar het zuiden richtte, was een buitenmuur gebleven.

In zijn loop liet hij Kalvarië eerst rechts of ten westen op een afstand van 100 m. Een eind voorbij Kalvarië draaide hij en liep met in- en uitsprongen naar het westen, Kalvarië nu rechts of noordelijk latend, weer op een afstand van 100 m. Tenslotte wendde hij zich met hoeken nogmaals zuidwaarts om weldra de stadsmuur van Salomon te bereiken; dit trefpunt bevond zich ongeveer 100 m ten oosten van de huidige Jaffapoort.

Deze poort wordt soms ook Bethlehemspoort genoemd, maar in Jezus' tijd bestond deze poort nog niet en is dus geenszins de door K. zo vaak vermelde Bethlehemspoort.

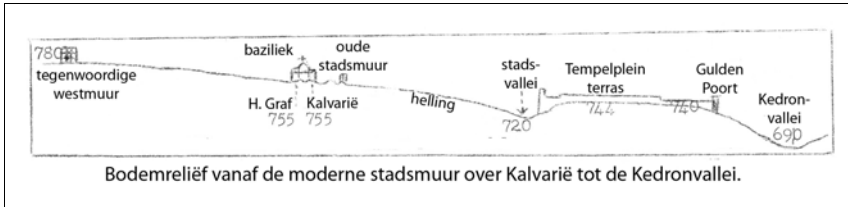
HAAR Bethlehemspoort lag in de as van de Jaffapoort 100 m meer oostelijk; men vindt ze op onze kaart.

1) De heuvel Gareb.

Op de pas beschreven manier lag Kalvarië buiten de stad in een buitenhoek van de muren en behoorde tot de tuinenwijk. Uit de stadsvallei, waar het niveau 720 m is, stijgt de bodem naar de oude stadsmuur en bereikt daar 755 m.

Buiten de muur is een kleine daling, waarop Kalvarië volgt met nog eens het niveau van 755 m. Tussen Kalvarië en het H. Graf, 35 m meer westelijk, is weer een kleine diepte.

Voorbij de heuvel van het H. Graf stijgt de bodem vrij snel naar de latere en tegenwoordige, toen nog niet bestaande stadsmuur, die de top van de heuvel Gareb insluit en vandaar noord-oostwaarts naar de oude Hoekpoort loopt.

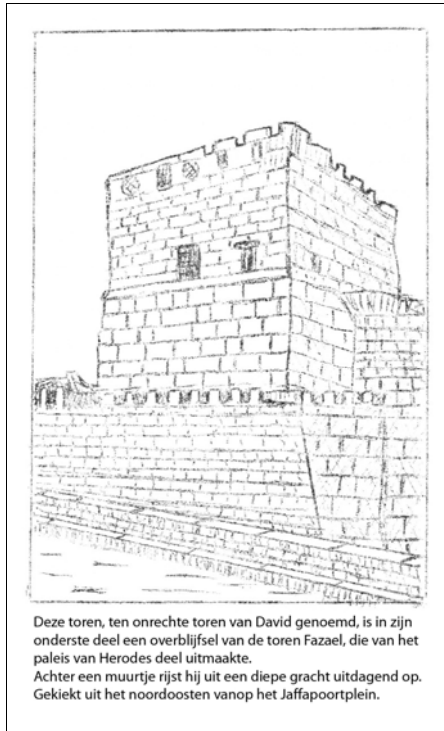
Uit het oosten gezien verdient het terrein en de heuvel die men Kalvariëberg noemt, de naam 'berg'. Voor een afstand immers van 300 m bedraagt de klimming 35 m (zie schets hierboven). In de noordwesthoek heeft de heuveltop een ruime oppervlakte met een niveau van 780 m.

Deze heuvel met zijn oosthelling of tuinenwijk lag in Jezus' tijd buiten de stad. Als heuvel was hij gescheiden van de Sionberg door een brede strook dieper en ongelijke grond en door een nogal aanzienlijke, nu opgevolde dwarsvallei die vanaf de Bethlehemsen zelfs Jaffapoort recht oostwaarts afdaalde naar de stads- of

Siloë-vallei in de richting van de tempel. Onze kaart toont een dal.

2) De Sionberg.

Deze berg vertoont van noord naar zuid twee toppen of ruime hoogvlakten. De noordelijkste, niveau 775 m, is bekroond en bedekt met de gebouwen van het grote uitgestrekt Armenisch klooster. De noordwesthoek van deze berg Sion, waarop Salomon Jeruzalem uitbreidde, was ingenomen door een burgpaleis van Herodes, die wij met een dwaze bijnaam ‘de grote’ noemen, op een niveau van nog 755 m. Nu is het een soort vesting of citadel; deze bevat in haar noordoosthoek het voetstuk van een der drie torens die deel uitmaakten van Herodes’ paleis.

Ten onrechte heeft men er de naam ‘toren van David’ aan gegeven. Onder het Turks bewind diende de citadel tot kazerne en buskruitmagazijn, nu tot een stadsmuseum.

Ten zuiden van het Armenisch klooster vertoont de bodem een kleine daling ter plaats waar nu de stadsmuur loopt, waarin op dit punt de Sion- of Davidpoort gelegen is.

Daarna verheft de bodem zich weer en vormt de zuidelijke Sionkruin of -top (niveau 668 m en 672 m) waarop het Cenakel van Christus en de burg van David gelegen waren.

Op gelijke afstand tussen Sionpoort en Cenakel was het rechtshuis van Annas gelegen en op de oosthelling van de zuidelijke Sionkruin, ruim 100 m ten oosten van het Cenakel en 250 m ten noordwesten van de Siloë-vijver lag het gerechtshof van Kaïfas.

Deze oostelijke helling is lang en daalt zacht naar de Siloë-vallei en -vijvers af, doch de zuid- en westhellingen zijn kort, hoog en steil.

3) De heuvel Akra.

Een derde hoogtepunt of heuvel van de berg Sion is de uitsprong van de noordelijke helft van de Sionberg naar de tempel toe.

Akra is een heuvel tussen het grote Armenisch klooster en de zuidwesthoek van het Tempelplein; hij bevindt zich binnen de huidige 16^e eeuwse stadsmuur en buiten de lijn van de westelijke heuvelketen; het niveau is er 755 m.

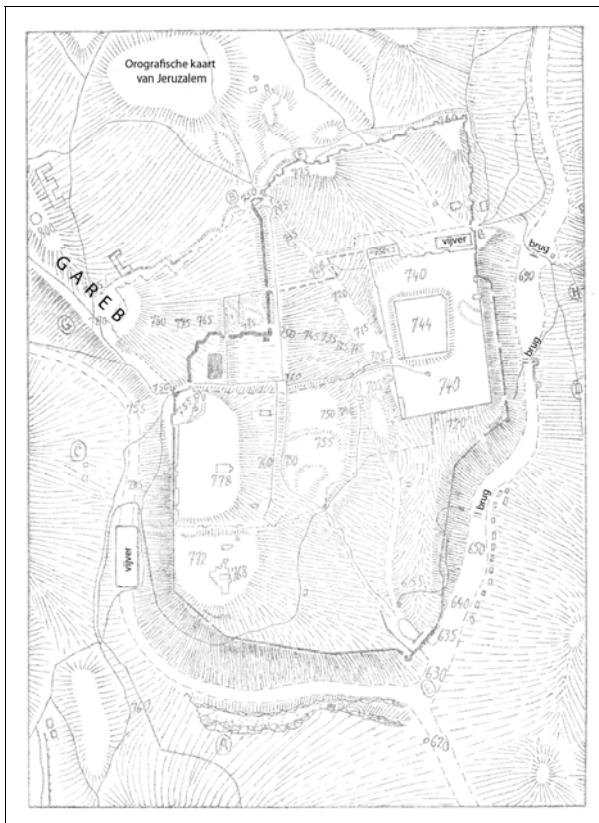
Deze heuvel heeft aan de omgeving en aan de naburige stadswijk ten noorden in de vallei en op de helling zijn naam gegeven. Dit stadsgedeelte ligt hier laag en is de laagstad van Flavius Josephus.

Volgens beide was dit het dichtst bevolkte gedeelte van de stad. In dit dicht bevolkte gedeelte kwam men, zegt de joodse geschiedschrijver, wanneer men uit één van de westelijke poorten

van het Tempelplein kwam. Door deze wijk laat K. Emmerick Jezus van het gerechtshuis van Kaifas naar Pilatus geleid worden.

Ten noorden van het gerechtshof van Kaifas daalde een trapweg in oostelijke richting naar de stadsvlei af en kwam met een boog bij de Siloë-vijvers uit. Even voorbij het gerechtshof scheidden zich van deze weg twee zijwegen af in noordelijke richting; deze wegen zijn teruggevonden en blootgelegd.

Één daarvan zal waarschijnlijk de weg geweest zijn, die zich door de wijk Akra naar de noorderwijken van de stad en naar het paleis van Pilatus en het forum richtte. Jezus betrad hem na het morgenvonnis.

E. De Kedronvallei.

We volgen de naar Siloë afdalende trapweg. Langs de buitenste westelijke ringmuur van de vijver komen wij bij de Bronpoort. Door deze poort de stad verlatend, betreden wij een ruime vlakte, gevormd door de samenloop van de Kedron- en Geënnomvallei, waarin op dit punt ook de stadsvallei uitmondt.

Wij gaan noordwaarts de Kedronvallei op en bevinden ons weldra tussen de heuvel Ofel links en het dorp Siloë (Silwan) rechts. Het hangt tegen de westhelling van de Ergernisberg, die de zuidelijke verlenging is van de Olijfberg. Tussen beide plaatsen in de buurt van de bron Gihon was over de Kedronbeek een brug geslagen.

Zowat 120 m ten noorden van die bron hebben wij op onze tocht, links, de Waterpoort in de stadsmuur van Ofel; deze muur volgt hoog op de helling de rand van de heuvel en de poort ligt ongeveer 120 m ten zuiden van de zuidoosthoek van het Tempelplein.

Tegenover deze hoek begint aan de zijde van de Kedronbeek naast de weg een rij van vier fameuze grafmonumenten, nl.

- 1) van Zakarias (niemand weet welke Zakarias);
- 2) van Jakobus;
- 3) van Absalom;
- 4) van Josafat.

Twee en twee liggen ze op geringe afstand van elkaar; ze dateren uit de tijd vóór Christus, zodat Hij ze in het voorbijgaan gezien zal hebben. Tegenover het monument van Absalom ligt over de Kedron een tweede brug. Het is dezelfde of de opvolgster van die, waarlangs de gevangen genomen Jezus teruggebracht werd.

Achter deze grafmonumenten strekt zich een joods kerkhof uit, maar tussen dit kerkhof en de Olijfhof verbreedt aanzienlijk de Kedronvallei. Hier ontvouwt zich tussen de beek en de voet van de Olijfberg een kleine, met olijfbomen beplante vlakte;

de verbreding duurt tot en met de tuin van Getsemani, ongeveer 400 m ver.

De hof van Getsemani was, volgens de zienster een onderdeel van de Olijfhof die zich noordwaarts en oostwaarts op de berghelling verder uitstreckte. Getsemani heeft een trapeziumvorm en ongelijke zijden waarvan de twee langste 53 m en de kortste 50 m lang zijn.

Aan de noordrand van Getsemani liep een weg met honderden trappen de berg van Jezus' hemelvaart op.

Ongeveer 25 m noordelijker dan deze weg ligt de grot van Jezus' doodstrijd; ze behoorde, zoals Getsemani, tot de Olijfhof. De weg door Jezus gevolgd om deze grot te bereiken, liep langs Getsemani, waarin bij de ingang aan de zuidkant, 8 van zijn apostelen achterbleven, terwijl de Heer met de 3 anderen zijn weg vervolgde.

Het pad door Jezus gevolgd werd in de 4^e eeuw afgesloten door de aldaar gebouwde doodstrijdkerk, die met haar hoofdeinde tot in de 'rots der Apostelen' drong. Deze kerk werd opgegraven en is sedert 1925 door een nieuwe kerk op dezelfde plaats vervangen. Hierdoor werd het genoemde pad opnieuw versperd.

Door 'rots der Apostelen' is hier bedoeld een rotshoogte aan de overkant van het pad. De weg, die van de Olijfberg komt en langs Getsemani westwaarts loopt, bereikt weldra de 3^e brug over de Kedron. De brug voorbij, verdeelt hij zich in twee wegen, die naar de Schaapspoort en de Gulden Poort leiden.

Nog moet vermeld worden, als gelegen naast de grot van Jezus' doodsangst, de onderaardse Kerk van het graf van Maria; ze is voorafgegaan door een klein pleintje. Alleen de voorgevel is bovengronds. Men daalt langs een brede trap met vele treden diep in de grond af in noordelijke richting en komt in een brede, langwerpige ruimte die van west naar oost gericht is en waarin men een klein rotsgraf als het graf van Maria vereert; de echtheid is op zijn minst zeer, zeer twijfelachtig, ook in strijd met de

mededelingen van onze zienster. Uit haar verhalen echter kunnen wij opmaken wat aanleiding tot deze valse traditie gegeven kan hebben. Dit wordt later verteld in nr. 2203.

In de noordoosthoek van het genoemde voorpleintje van de kerk leidt een gang naar de ingang van de spelonk van Jezus' doodsangst.

Wij hebben nu een beknopt, maar klaar en overzichtelijk beeld van Jeruzalem verkregen. Nu willen wij even beknopt aantonen hoe de stad zich geleidelijk ontwikkelde.

F. Uitbreiding van het oorspronkelijke Jeruzalem.

Het aanvankelijke URU-salim (Salim = de kleine, driehoekige heuvel Sion, later Ofel) was bij de aankomst der Israëlieten uit Egypte bewoond door Jebusieten. Zoals alle sterke vestingsteden was dit heuveltje aan drie kanten door diepe valleien ingesloten; alleen aan zijn noordkant met het bergland verbonden.

De heuvel had aan zijn oostvoet een bron die voor elke stad onmisbaar was; in de Bijbel heet ze Gihon en nu wordt ze Mariabron genoemd, als een bron waar Maria water zou komen putten zijn.

Een burg der Jebusieten op de heuvel heette Sion; deze naam ging over op de heuvel, vervolgens op de noordelijke heuvel of Tempelberg, zodat men zeggen kon dat God verbleef in zijn woning op de Sion.

Na enige jaren in Hebron geregeerd te hebben, besloot koning David Urusalim tot zijn hoofdstad te maken en hij wist ze door list op de Jebusieten te veroveren.

Hij bouwde zijn paleis in het noorderdeel van het stadje en ten zuiden van de berg die later de Tempelberg zou worden.

Hij versterkte zijn stad met nieuwe muren, maar meteen ook de omgeving en zo, tot groter veiligheid van zijn stad, bouwde hij op

de westelijke hoge en brede heuvel een vesting die hij burcht van David noemde.

Nog in Christus' tijd bestond die burg, doch in vervallen toestand, volgens onze zienster.

Ook volgens Flavius Josephus bouwde David daar een burcht.

K. spreekt ook van een forum, zacht afhellend, naast de oostzijde van de burg en het lijkt geen twijfel of dit forum is het dat door Flavius Josephus de 'hoge markt' genoemd wordt.

Even ten zuidoosten van die burg lokaliseert K. het Cenakel van Jezus, dat, naar haar zeggen, oorspronkelijk een wapenhuis ten dienste van de helden van David zou geweest zijn. Hiermee had David een aanvang gemaakt met het plan om ZIJN hoofdstad een aanzienlijke uitbreiding te geven. De verwezenlijking echter van dit plan, zoals ook van de bouw van een tempel, was aan zijn zoon Salomon voorbehouden. Ondertussen was men begonnen met aan de Tempelberg en aan de westelijke heuvel de naam Sion toe te kennen, zoals boven al gezegd is.

Voor zijn tempel liet Salomon het grote plein aanleggen, dat boven al vermeld is maar in het artikel 'Tempel' in dit nummer uitvoeriger zal beschreven worden. Aan de zuidkant van dit plein, op een lager niveau, bouwde hij een nieuw paleis, als een verbindingsschakel tussen stad en tempel.

Zijn hoofdstad Sion op de kleine heuvel breidde hij uit naar het westen en omringde met verdedigingsmuren de hele westelijke heuvel, zoals het op onze kaart te zien is.

Dit is de traditionele en juiste opvatting: "David omgaf met een muur ZIJN stad, de stad van David (heuvel Sion), maar Salomon ommuurde Jeruzalem, de uitgebreide stad."

Dit blijkt daghelder uit de beschrijving die Flavius Josephus geeft van de door Salomon gebouwde muur, waarvoor wij naar onze kaart verwijzen.

Ook lezen wij in de H. Schrift: “Salomon bouwde (naast veel andere bouwwerken) ook de muur van Jeruzalem.” (I Kon. 9, 15).

Wanneer eeuwen na Salomon ook deze stad geheel bewoond en dicht bevolkt was, ja de bevolking niet meer kon bevatten en in tijd van oorlog aan vluchtelingen geen onderkomen meer kon geven, werd door koning Ezekias in een kritieke periode, toen de Assyriërs in aantocht waren, een nieuwe wijk bij Jeruzalem gevoegd. De door Ezekias bijgebouwde muur zullen wij hier evenmin beschrijven als die van Salomon; men kan zijn loop nagaan op de kaart, waar de ‘muur van Ezekias’ aangetekend is; hij sluit nabij de Bethlehemspoort tegen de muur van Salomon aan en loopt met draaien, hoeken, in- en uitsprongen tot tegen de rots, waar later eerst de burg Baris, naderhand de Antonia van Pilatus gebouwd werd. Te oordelen naar meerdere overblijfselen van deze muur is de loop die hij op de kaart volgt, op zijn minst zeer waarschijnlijk.

Dan hebben wij nog een volgende uitbreiding die wij best toeschrijven aan koning Manasse. Zijn loop is kort te beschrijven als volgt: zijn uitgangspunt is bij een hoek, gemaakt door de muur van Ezekias, 110 m ten noordoosten van Kalvarië.

Van dit punt liep hij noordwaarts tot bij de Hoekpoort. Hier draaide hij naar het noordoosten, liep in die richting zowat 800 of 900 m ver en wendde zich naar het zuiden, bevatte de Schaapspoort en vervolgde nog verder zijn loop tot tegen de eetzaal in de noordoosthoek van het toenmalige Tempelplein. Die eetzaal grenst aan de gouden Poort. Vanaf de Hoekpoort is de richting van Manasse’s muur dezelfde als die van de tegenwoordige muur. De muur die nog verder vanaf de eetzaal een smalle wijk laat tussen zichzelf en de grondmuur van het Tempelplein kan ook best aan Manasse worden toegeschreven. Dit steunt inderdaad op schriftuurpassages.

- 1) Wij kunnen wijzen op de beschrijving der muren in het boek Nehemias, hoofdstuk 3, dat zonder de ommuring van de smalle wijk en van Bezeta niet te verklaren is.

- 2) “Hierna,” zo lezen wij in II Par. 33, 14 (d.i. na zijn terugkeer uit de Babylonische gevangenschap), “bouwde Manasse een buitenmuur voor de stad van David, westelijk van (de bron) Gihon in de Kedronvallei en bij de ingang naar de Vispoort. Manasse omgaf zodoende Ofel (heuvel), en hij maakte de muur zeer hoog.”

De muur die hij bouwde aan de westkant van de bron Gihon, omgaf Ofel, waarvan de smalle wijk ten oosten van de tempel een verlenging was.

Manasse bouwde bij de ingang naar de Vispoort. Deze lag in een laag stadsdeelte, op de bodem van de middelvallei, zoals wij (fasc. 1, nr. 22, voetnoot 46) reeds zagen, ongeveer ter plaatse waar nu de 5^e kruiswegstatie van Simon van Cyrene aangetekend is.

De staande uitdrukking ‘ingang naar’, b.v. de ingang naar Chamat, duidt een plaats of punt aan, van waaruit een natuurlijke weg zoals een dal of vallei, naar de genoemde plaats of stad loopt.

De ingang naar Chamat is de vallei tussen de Libanon en de grote Hermon die als een boulevard is naar de veel verder gelegen stad Chaznat. De Israëliërs gebruiken nog deze uitdrukking: een plaats heet ‘Meboot Beitir’; ingang naar Bettir. Bedoeld is hiermee een dorp 4 km ten westen van Bettir, 10 km ten zuidwesten van Jeruzalem (cfr. Guide bleu, 389).

Als Manasse bij de ingang naar de Vispoort bouwde, dan is deze ingang te zoeken bij de Hoekpoort vanwaar men de natuurlijke weg van de stadsvallei volgt om de Vispoort te bereiken.

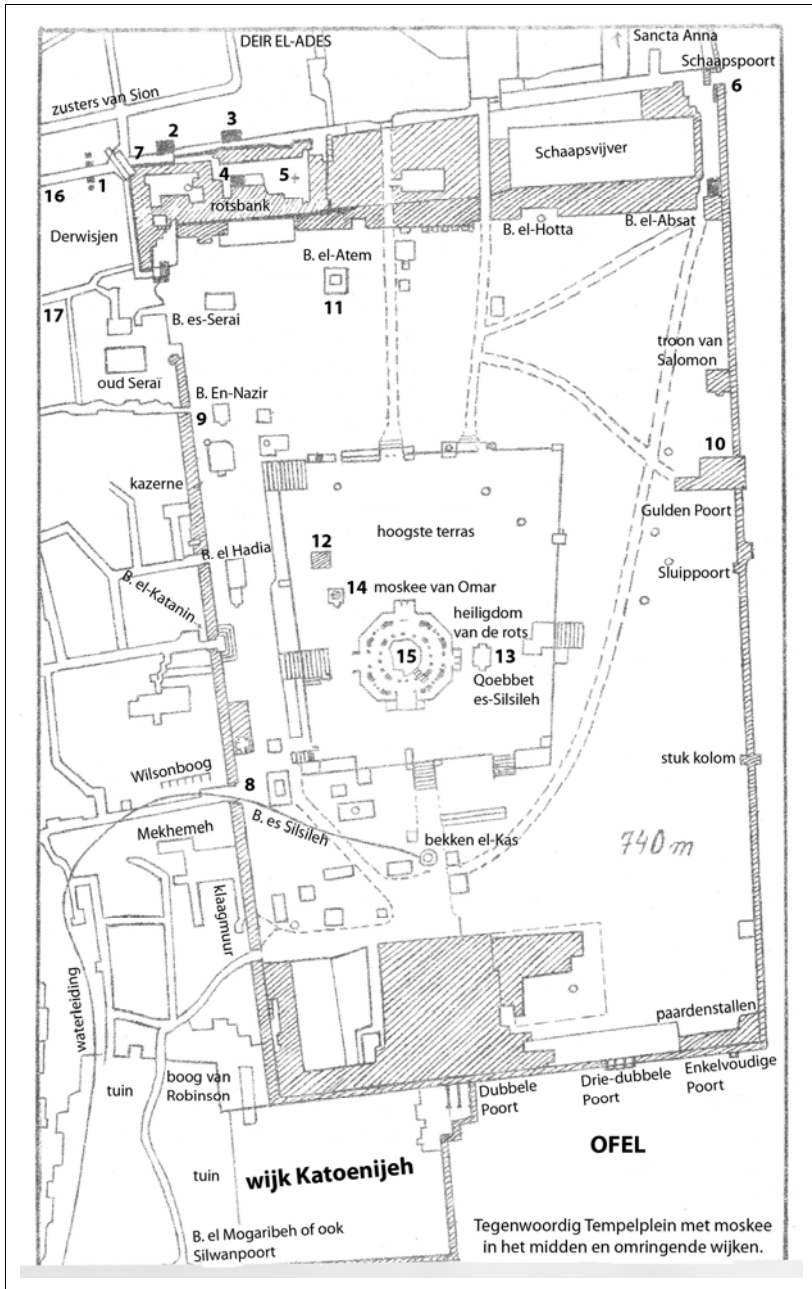
“Manasse omgaf Ofel,” zegt verder de tekst, “waarin de naam Ofel in zijn algemene betekenis van ‘heuvel’ best mogelijk op de heuvel Bezeta slaat, alsmede op de smalle wijk, die een verlenging van Ofel is en op deze heuvel zelf.

Men moet hier geen geloof hechten aan hen die het bestaan van die smalle wijk ontkennen. Resten van de muur die deze wijk omgaf, zijn aan te wijzen 12 m ten oosten van de Gouden Poort, enz. En zonder deze smalle wijk kan men geen verklaring vinden voor Nehem. 3, zoals gezegd.

- 3) Resten van de oude poort onder de tegenwoordige Damascuspoort en de onderste delen van de muur die van deze poort naar het oosten, daarna zuidwaarts loopt, vertonen de kenmerken van zulk een ouderdom, dat meerdere archeologen niet geaarzeld hebben poort en muur aan Manasse toe te schrijven (cfr. Suppl. D.B. Jérusalem, c. 939; Ook Guide, 342). Dus sta ik hoegenaamd niet alleen met deze mening.
- 4) Wij lezen bij Flavius Josephus: “Niet alleen herstelde Manasse de oude muren, maar hij bouwde er ook nieuwe.” (Ant. II, 163). Flavius Josephus stelt in een passage Agrippa I voor, niet als de eerste bouwer van de muur rond Bezeta, maar als de verbreder en verhoger van die muur, die bijgevolg reeds bestond: “Nu wijdde Agrippa zijn zorgen aan hetgeen Jeruzalem betrof; hij wendde de staatsgelden aan tot verbreding en verhoging van de muren van de NIEUWE stad (wijk Bezeta).” (Ant. III, 340-1).

Deze argumenten mogen volstaan om onze opvatting te staven, hoewel nog een paar opwerpingen weerlegd zouden kunnen worden, indien de plaats daartoe ons niet ontbrak.

De laatste uitbreiding van de stad bewerkte Agrippa I; hij omsloot met een muur de noordwesthoek, de heuvel Gareb met de tuinenwijk.

G. Voornaamste stadspoorten van Jeruzalem.

Van een aantal stadspoorten in de Bijbel genoemd, is de ligging hetzij onbekend of de Schrift duidt met een andere naam één van de gekende poorten aan; de gekende zullen wij nu in volgorde in ogenschouw nemen.

De muren van nu met hun omtrek van 4870 m, die aan de zuidkant een aanzienlijk gedeelte van de oude stad uitsluiten, dateren van 1534; ze zijn gemiddeld 1 m dik, hebben torens, bastions, in- en uitsprongen en een hoogte die volgens de plaatsen verschilt van 12 m tot 15 m. In die muren zijn resten, grondslagen en zelfs boven de grond tot een zekere hoogte lange stukken van de muren van het Bijbelse Jeruzalem bewaard.

1) De poort van Jaffa = ‘poort van Hebron’ of ‘poort van Bethlehem’.

De poort van Jaffa, de enige in de westelijke muur, is van binnen hoekig, d.i. de richting verandert, maakt een hoek. Om deze reden en haar engte werd in 1898 aan haar zuidkant een ruime bres in de muur geslagen om voor de Duitse keizer Willem een rechte en hem waardige intocht in de stad te bereiden. Deze doorgang blijft, en hoewel de poort feitelijk overbodig geworden is, blijft ze behouden.

Steeds heeft de Jaffapoort meer dan de andere een druk verkeer gekend, want wie uit het westen komen, gaan langs deze enige westelijke poort in de stad. In de mond der Arabieren heet ze ook ‘poort van Hebron’ of ‘poort van Bethlehem’.

In Jezus’ tijd bestond ze nog niet en de poort die door onze zienster poort van Bethlehem genoemd wordt, ligt een 80 of 90-tal meters meer oostelijk, in de muur van Ezekias.

2) De nieuwe poort ‘Bab el-Djedid’.

De volgende poort is in de noordwesthoek. Om deze hoek loopt een rotsgracht van 180 m lang en 15 m breed. In de noordelijke

uitsprong van de muur is sedert lang een poort aangebracht, die door het volk nog steeds 'de nieuwe poort', Bab el-Djedid genoemd wordt.

3) De Damascuspoort = Stefanuspoort = oude Hoekpoort.

De muur in noord-oostelijke richting volgend, komen wij bij de oude Hoekpoort, die ook bij Jeremias 31, 38 deze naam draagt, maar nu Damascuspoort heet. Het is ook de Vispoort uit Nehemias 3, 3, opvolgster van de Vispoort in de muur van Ezekias. De christenen noemden haar in de 5^e eeuw en nog lang daarna Stefanuspoort, naar de eerste martelaar die buiten deze poort op een afstand van 25 m gestenigd werd.

De oudheidskenmerken van deze poort en de volgende muur zijn hogerop vermeld (zie punt F). Voorbij de poort bestijgt de muur 80 m ver de steile helling van de heuvel Bezeta; hij maakt hier een zuidwaartse insprong en hier is onder de muur de ingang naar de koninklijke spelonken of steengroeven die zich in de schoot van de heuvel Bezeta uitstrekken en zich zelfs met gangen een heel eind ver in de Tempelberg verlengen (zie afl. 2, 119; 6).

4) De Poort van Herodes = poort Bab ze-Zahireh.

De volgende poort, ongeveer 150 m voorbij de zuidwaartse insprong, is ingewerkt in een machtig bastion; ze is toegemetseld, maar heeft een kleine doorgang behouden; ze is over de kleine vallei ez-Zahireh gebouwd, waarnaar ook de poort Bab ez-Zahireh heet. Een andere naam echter is Poort van Herodes.

Daar K. Emmerick in deze omgeving ten noorden van het forum een paleis van Herodes Antipas aanwijst, mogen wij vermoeden dat die tweede naam wellicht aan deze bijzonderheid zijn bestaan te danken heeft en dus reeds zeer oud is.

De kleine vallei snijdt de heuvel Bezeta in tweeën en mondde oudtijds met een open bedding, naderhand echter met riolen in de Kedron uit.

Over heel dat muurtraject tot de noordoosthoek is het oude rotsfundament van de muur van Manasse nog zichtbaar en hogerop in de nieuwe of latere muur zijn vele oude, kolossale stenen uit de oudste muur te herkennen. De muur op de hoek steunt eveneens op het rotsfundament van de oudste N-O-hoektoren van Jeruzalem, de toren Chananel uit Nehemias 3, 1.

Op deze hoek zwenkt de muur met een rechthoek naar het zuiden. Tot dicht bij de Schaapspoort zijn zijn onderste lagen overblijfselen van de oudste muur; het zijn massale steenblokken, niet zelden meerdere meters lang, wondernauw tegen mekaar aansluitend; het zijn, zoals men ze noemt, bossage-stenen met een effen rand die een gebocheld, oneffen, verheven middenvlak omgeeft.

5) De Schaapspoort.

80 m ten noorden van de Schaapspoort steunt een uitsprong van de muur op de grondslagen van een oude toren, die geen andere kan geweest zijn dan de toren Meah uit Nehemias 3, 1.

Op deze toren volgt de zo-even vermelde Schaapspoort. Soms werd ze, heel ten onrechte, de Stefanuspoort genoemd. Uit die poort daalt de weg zeer steil af naar de Kedronvallei, waar het niveau zich 35 m lager bevindt.

60 m ten zuiden van de Schaapspoort en bij de noordoosthoek van het door Herodes uitgebreide Tempelplein verheft zich een oude toren van joodse oorsprong met steenblokken van 5 à 6 m lang en 1 m hoog. Hier gaat de stadsmuur over in de steun- en grondmuur van het Tempelplein. Heel deze muur vanaf de Schaapspoort tot de zuidoosthoek van het Tempelplein bestaat tot een aanzienlijke hoogte uit reusachtige steenlagen, die in het noordelijk deel teruggaan tot Manasse en die vanaf de dwarsvallebodem, vanaf de eetzaal en Gulden Poort (Nehem. 3, 31) verder zuidwaarts afkomstig zijn van Salomon, althans de onderste lagen.

Deze muur was de eerste prestatie van Salomon bij de tempelbouw. De muur dringt zeer diep in de grond, want aan beide zijden is de grond hoog opgevuld; boven de grond is de muur van Salomon nog tot een zekere hoogte zichtbaar.

6) De Gulden Poort.

In deze oostelijke muur hebben wij de zogenaamde Gulden Poort, die, vóór Herodes het Tempelplein naar het noorden uitbreidde, nabij de noordoosthoek van het plein gelegen was.

7-8-9) De enkelvoudige; driedubbele en dubbele Poort.

Van de zuidoosthoek westwaarts gaande, komen wij voorbij drie poorten in de grondmuren van het Tempelplein:

- 1) de enkelvoudige, die toegang verleent naar de paardenstallen van Salomon onder het plein.
- 2) de driedubbele en nog verder
- 3) de dubbele, die onder de muren opwaarts lopen en volop op het Tempelplein uitkomen.

Na 200 m botsen wij tegen de stadsmuur van 1534. Eerst loopt hij 100 m ver naar het zuiden, draait naar het westen, daalt af in de Siloë-vallei en bestijgt met hoeken de westelijke Sionheuvel. Een gans terrein ten zuiden van deze muur behoorde oudtijds tot Jeruzalem.

10-11) De Morenpoort en de Davids- of Sionpoort.

In deze muur zijn twee poorten:

- 1) De Morenpoort of 'der Westerse, Afrikaanse Moslims', ze ligt op de bodem van de Siloë-vallei.
- 2) De Davids- of Sionpoort in een kleine bodemverdieping tussen de twee hoogste punten van Sion, het Cenakel in

het zuiden (768 m), en het Armenisch klooster in het noorden (775 m).

200 m voorbij de Sionpoort loopt de muur met een rechthoek weer naar het noorden en komt 300 m verder bij de citadel. Deze muur vertoont uitsprongen of bastions die plomp zijn, maar sterk.

De citadel, gebouwd op de plaats van een van Herodes' burchtpaleizen, springt een weinig naar het westen vooruit buiten de lijn van de muur. Ze is met een muur omgeven en heeft drie torens, zoals het paleis van Herodes.

De noordoosttoren, ten onrechte toren van David genoemd, is in zijn onderste deel een overblijfsel van de toren Fazaël, die deel uitmaakte van het paleis van Herodes. Onder het Turks bewind deed de citadel dienst als kazerne en buskruitmagazijn. Als zodanig is ze nu buiten dienst gesteld, wordt beschouwd als een historisch monument en doet dienst als kunstmuseum dat af en toe voor kunsttentoonstellingen ten dienste gesteld wordt.

We overliepen de poorten van de moderne stad.

De meeste daarvan zijn met oude poorten te vereenzelvigen. De muur die in Jezus' tijd de zuidelijkste, nu buitengesloten strook grond insloot, had ook zijn poorten.

***

1) De Dalpoort.

Wanneer wij van de Jaffapoort zuidwaarts terugkeren, was de eerste poort die wij in de muur van Salomon ontmoet zouden hebben, de Dalpoort uit Nehemias 3, 13, die te lokaliseren is bij de zuidwesthoek van de latere en tegenwoordige citadel.

2) De Vuilnispoort = Essenepoort.

De volgende poort in de zuidwesthoek van de oude stad, heette Vuilnispoort, omdat ze naar de vallei leidde waar de vuilnis van de stad opeengehoopt werd om te verbranden; misschien ook

omdat onder de poort door riolen vuil water en uitgietsels uit de stad op de berghelling uitmondde.

Zuster Emmerick spreekt van 5 zulke riolen en ze wordt door de archeologie in het gelijk gesteld. Toch heette deze poort ook, volgens Flavius Josephus, de Essenendoort; de Essenen hadden in Jeruzalem een wijk, zegt Zuster Emmerick en het ligt dus voor de hand dat die wijk in het westelijk Sion te zoeken zal zijn (Neh.3, 14).

3) De Bronpoort.

In heel de zuidelijke muur was geen poort. Eerst nabij de oude Siloë-vijver ontmoeten wij de volgende; ze draagt de naam Bronpoort (Neh. 3, 15), en ligt 60 m van de vijver.

4) De Sluippoort.

Even voorbij deze vijver was een sluippoort. Van bij een kleine toren daalde men langs een trap naar dit poortje af om buiten de stad te komen.

5-6-7-8) De Waterpoort, de Paardenpoort, de Oostpoort en de Wachtpoort.

Noordwaarts lopend, passeert de muur ten westen van de Gihonbron, wijkt vandaar uit naar het noordoosten en bevat opeenvolgend de Waterpoort, de Paardenpoort, de Oostpoort en de Wachtpoort.

9) De Gouden Poort.

Na deze nam de muur naar links een schuine richting om te gaan aansluiten tegen de grondmuur van het Tempelplein bij het einde van de eetzaal (Neh. 3, 31) die grenst aan de Gouden Poort.

H. Monumenten in en rond Jeruzalem.

Wij beginnen een rondgang bij het Armenisch klooster dat het hoogste gedeelte van Sion bedekt (775 m). De prachtige kathedraal is toegewijd aan de apostel Jakobus de Meerdere, die, anno 44, op bevel van Agrippa I, de marteldood stierf.

In de noordwand van de kerk leidt een deur in een aangebouwde kapel, waar de herinnering bewaard wordt aan zijn dood, op de plaats zelf van zijn marteling; de gebouwen van dat klooster beslaan nagenoeg de gehele Armenische wijk.

In de zuidoosthoek van deze wijk staat een klooster van Armenische nonnen. Wat zij op een binnenplaats vereren als het gerechtshuis van Annas, schijnt geen aanspraak op deze titel te kunnen maken. Ook zijn er pure legenden aan verbonden.

Om de plaats waar Annas' rechtshuis stond, te bereiken, moet men zich van de kapel eerst naar de Davidspoort richten, 60 m ten zuidwesten en van daar nogmaals 60 m zuidwaarts gaan tot bij het 'klein' Armenisch klooster. Halverwege moet men 7 in de rots uitgehouwen trappen bestijgen. Deze trappen zijn door Zuster Emmerick vermeld.

Nadat ze ons Jezus getoond heeft, gekomen ongeveer ter plaats van de Davidspoort, vervolgt zij: "Nu wendde de stoet zich zuidwaarts, klom met grote trappen naar Sion op en kwam aan het huis van Annas."

In dit huis evenwel heeft een traditie eeuwen lang het huis van Kaïfas gezien, maar deze traditie, op zichzelf reeds onzeker, heeft haar belang verloren door de recente ontdekking van het vermoedelijk 'echte' huis van Kaïfas, halverwege de zachte oostelijke helling van Sion, 220 m ten oosten van het Cenakel.

Het Cenakel lag in een binnenhof dat zich rondom het hoofdgebouw uitstreekte en met een muur omgeven was. Als men de buitenpoort van de hof binnentrad aan de noordkant, had men rechts bijgebouwen en daar verbleef in een eigen woning Maria

met Joannes na Jezus' dood. Het terrein nagaand moet men wel aannemen dat het zogenaamde huis van Maria's afsterven, dat in de Benedictijnerkerk vereerd wordt, niet ver verwijderd kan zijn van de plaats waar Maria enige jaren gewoond heeft, eer ze naar Efeze verhuisde. Deze kerk plaatse men op onze kaart tussen Cenakel en Burg van David.

Over het Cenakel hier alleen het volgende. Tweemaal beweert K. dat het Cenakel in zijn gehele lengte onderkelderd was. De jongste gebeurtenissen hebben de juistheid van deze verklaring aan het licht gebracht. De moslims hielden die kelders uit bijgeloof gesloten en dit reeds zolang dat slechts weinigen hun bestaan kenden of ook maar vermoedden. Nadat de Israëlis in 1948 dit gebouw veroverd hadden, werden die kelders open gesteld en ingericht tot bijzondere zalen, waaraan zij nationale herinneringen verbonden hebben; zulke zalen zijn er een hele reeks (cfr. Guide bleu, 330-331).

200 m ten oosten van het Cenakel ligt op de oosthelling van Sion een Augustijnerklooster. In zijn tuinen heeft men kelders en een soort gevangnissen ontdekt, die een lange beschrijving zouden vragen. Op grond hiervan, alsook van litteraire documenten is men tot de overtuiging gekomen dat men zich hier op de plaats van het gerechtshof van Kaïfas bevindt (cfr. Suppl. D.B. Eglise de S. Pierre). Bij deze nieuwe mening, gegrondvest op de stevigste argumenten sluiten wij ons gaarne aan, te meer omdat die ligging bijzonder goed past in het kader van K.'s verhalen.

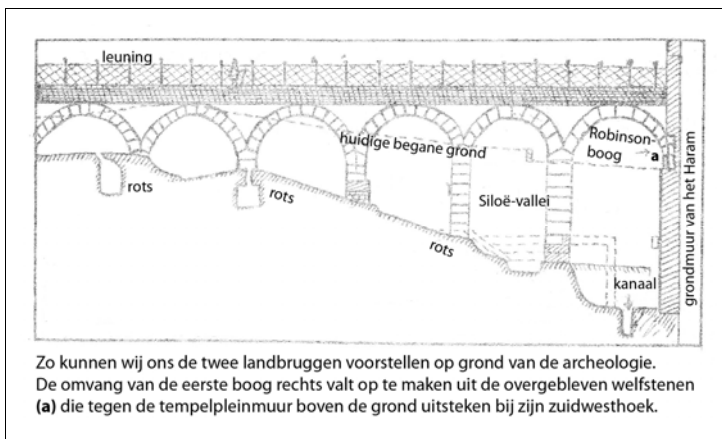
Aan de noord-grens van het domein werd de hogerop reeds vermelde rotsweg blootgelegd, die met vele trappen naar de Siloë-vijver afdaald.

Twee noordwaarts lopende zijwegen scheiden er zich van af en langs één daarvan werd Jezus naar het paleis van Pilatus geleid. De hoofdweg eindigt met een serie van 34 treden, die bij de noordwesthoek van de grote vijver uitkomen.

Dit zou, volgens de zienster, de Bethesda-vijver zijn, die op de eerste Pinksterdag de grote doopvijver der apostelen werd. In de meer noordelijke, kleine, rechthoekige vijver waste de blindgeborene op Jezus' bevel zijn ogen en werd ziende.

De kleine vijver ontvangt zijn water uit de bron Gihon door het kanaal van Ezekias, dat ondergronds in de schoot van de rotsheuvel uitgehouwen werd. In de rechte lijn meet het slechts 335 m, doch met zijn kronkelingen 533 m. Het overtollige water vloei­de over in de grote vijver en vandaar in de Kedronvallei; nu is de grote vijver verdwenen en in een moestuin herschapen.

We gaan van hier recht naar het noorden en komen door de Morenpoort, Bab el-Mogharibeh, de stad binnen. Wij betreden aanstonds de joodse wijk, die de helling bedekt van dat gedeelte van Sion dat binnen de muur gelegen is. Bij de zuidwesthoek van het Haram (heilige omheining, heiligdom) gekomen, zien wij aan de voet van de grondmuren drie reusachtige gewelfde stenen omhoogsteken; ze vormen het hoofd, de basis van een reeks bogen, waarop een brug van 15 m breed en 90 m lang over de vallei geslagen was. Uit de middenbeuk van de koninklijke zuilengang aan de zuidkant van het Tempelplein kwam men over die brug in de westhelft van de stad. Naar de ontdekker werden die welfstenen 'boog van Robinson' genoemd.

Deze zuidwesthoek van het plein heeft aan Herodes zijn ontstaan te danken over een lengte van 80 m in beide richtingen. Voorheen maakte het plein van Salomon hier een insprong. Meer noordelijk rijst de klaagmuur op, die tot een grote hoogte van Salomon afkomstig is.

Aan de voet van de klaagmuur loopt een geplaveide gang of smal pleintje waar de Joden van Jeruzalem dagelijks, doch vooral op de vrijdagen hun ondergang onder groot misbaar en met godsdienstoefeningen komen (of althans kwamen) bewenen. Het ligt tussen een privaat huis in het zuiden en het vroeger Turkse raadshuis in het noorden ingesloten; het is 48 m lang en 4 à 5 m breed. De muur is 18 m hoog; de onderste 9 steenlagen of -blokken, waarvan sommige 4 à 5 m lang en meer dan 1 m hoog zijn, bereiken samen een hoogte van 12 m. De muur daarboven rijst nog 6 m hoger en bestaat uit 10 lagen stenen van mindere afmetingen en van latere datum.

De noordelijke verlenging van de klaagmuur is grotendeels achter aangebouwde huizen verborgen; hij vertoont dezelfde kenmerken en eigenschappen als de klaagmuur en dient bijgevolg ook aan Salomon te worden toegeschreven.

Ten noorden van het raadshuis Mekhemeh, niet ver van de Kettingpoort, Bab es-Silsileh, werd de Wilsonboog gevonden (maar staat, evenals de voorgaande, niet op onze kaart). Het is een reusachtige ganse boog die het begin was van een andere brug over de vallei, waarvan de breedte 13,50 m was. De Kettingpoort is de voornaamste toegang naar het Tempelplein; de weg naar die poort loopt boven de Wilsonboog.

Van de Kettingpoort hogerop kan men niet langer langs de oude tempelmuur gaan, want op meerdere plaatsen staan er allerhande gebouwen tegen aangeleund. Toch is in deze sector nog een oude poort herkenbaar, maar voor de 3/4 is ze onder puin en grond begraven. Volgens Flavius Josephus had het Tempelplein vier toegangen aan de westkant: “Men daalde uit de twee noordelijkste met trappen in de vallei af en aan de overkant moest men evenveel trappen bestijgen. De noordelijkste poort leidde naar het dichtst bevolkte gedeelte van de stad.”

Ook K.E. noemt Akra het volkrijkste stadsdeel; het strekte zich uit in de vallei en meer westelijk op de hellingen.

Het begin van deze wijk schijnt de berg of heuvel Akra geweest te zijn. Op deze heuvel rees, 150 m ten westen van het zuidelijk gedeelte van het Tempelplein, de burg Akra, maar de naam zal natuurlijkerwijze overgegaan zijn op het aangrenzend lager gebied.

Op onze kaart ziet men duidelijk hoe deze laagstad van de hoogstad (West-Sion) gescheiden was door de Tyropoeonvallei, zoals Flavius Josephus getuigt. De middelvallei noemt hij Siloëvallei en hieruit blijkt dat het niet juist is het Tyropoeondal met de middelvallei te vereenzelvigen, noch de laagstad met de oostelijke heuvelketen, temeer daar deze in haar zuidelijk gedeelte nog maar weinig bevolkt was.

Bij de noordwesthoek van het Tempelplein verhief zich op een rotsbank de burcht Antonia, waarvan wij in punt D.I.2) een sommaire beschrijving gaven. Hier had Herodes de oude

primitieve burg Baris geheel hernieuwd en naar het noorden uitgebreid en Antoniaburg genoemd.

Deze diende Pilatus tot Pretorium in de lijdensgeschiedenis van Jezus. Zo is hij ook het uitgangspunt van Jezus kruisweg, waarop wij veel later terugkomen zullen. Onder het Turks bewind dienden de gebouwen op de rotsbank tot kazerne, maar nu tot muzelmanse school, indien de Israëliërs er in de laatste tijd geen verandering in brachten.

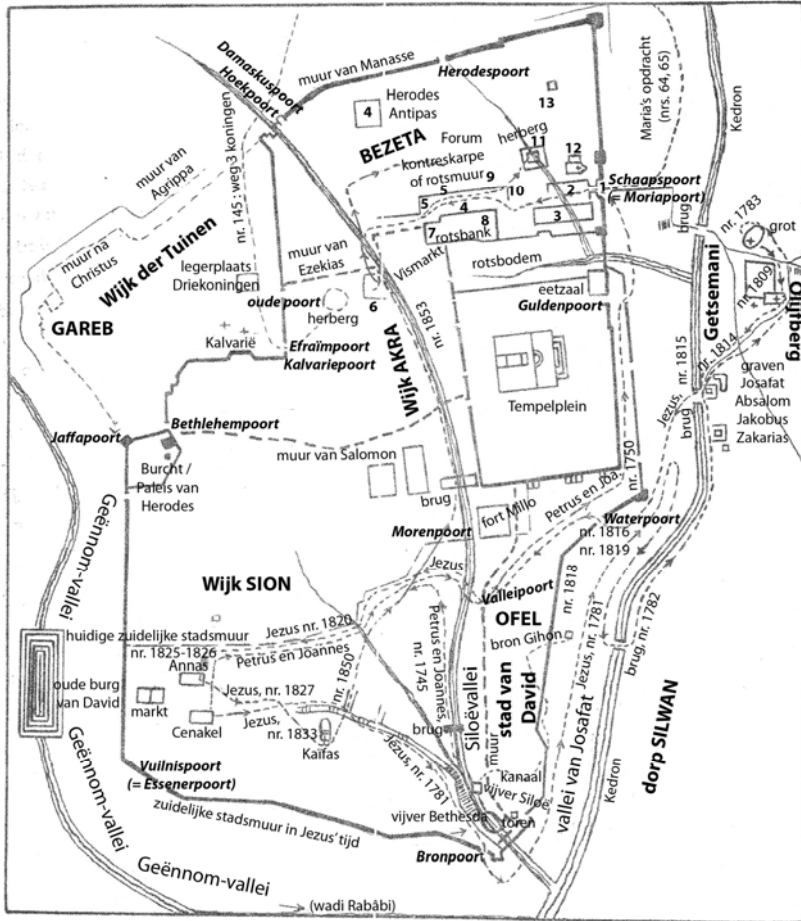
Aan de voet van de burcht loopt een straat oostwaarts naar de Schaapspoort. Eer men ze bereikt, heeft men links, tegenover de nu verdwenen grote Schaapsvijver de Sint-Annakerk van de Witte Paters; ze bewaart de gedachtenis aan het ‘zogenaamde’ huis van de H. Anna, moeder van Maria.

Volgens K. Emmerick had Anna hier inderdaad een huis, doch alleen om er een onderkomen te vinden op haar bedevaarten naar de H. Stad op de hoogfeesten. Uit deze omstandigheid echter is de onjuiste traditie ontstaan dat wij hier met het geboortehuis van de H. Maagd te doen zouden hebben.

50 m ten noordwesten van de Sint-Annakerk werd in de 19^e eeuw in de vallei Sahireh, die de heuvel Bezeta doorsnijdt, een vijver gevonden. Uit oude aanwijzingen blijkt dat men waarschijnlijk deze vijver al heel vroeg beschouwde als de Bethesda-vijver uit Joa. 5. Zo meent men, spijs de bezwaren die tegen deze mening in te brengen zijn, deze vijver hier teruggevonden te hebben. Maar voor ons is het veel waarschijnlijker dat wij hier te doen hebben met de vijver of waterbak op het binnenplein van de grote herberg, die K. ons hier aanwijst (zie fasc. 2, kaart zie ook hierna en het ‘Tussenblad met uitleg van het kaartje’ vóór nr. 62).

Wij hebben ook alle recht haar te volgen, wanneer zij de vijver Bethesda aanwijst in het zuidelijk einde van de Siloë-vallei.

1. Moriapoort, in Jezus' tijd Vee- of Schaapspoort.
2. Veemarkt of poortplein.
3. Schaapsvijver.
4. Rotswand van de burcht Baris. Hogerop is de ligging van een **paleis van Herodes Antipas**.
5. Kontreskarpe of rotsmuur.
6. Vismarkt.
7. **Burcht Antonia** op de westhelft van de rotsbank met aan dezer noordvoet soldatenplein en kazerne.

8. Op de oosthelft van de rotsbank **paleis van Pilatus**, dat na de uitbreiding van de burcht een voorplein had.
9. Rotswand van de gracht, waarin wij trappen veronderstellen.
10. Trap.
11. Herberg te bereiken. Deze herberg ligt in een kleine vallei.
12. **Huis dat toebehoort aan Anna**. Vandaar is de legende ontstaan dat Maria hier geboren is. Er staat een St.-Annakerk. Het heiligdom is toevertrouwd aan de zorgen van de Witte Paters van Afrika.
13. Priesterwoning staat hoger op de heuvel Bezeta.

I. Enige tot nog toe niet genoemde monumenten rondom de stad.

- 250 m ten noorden van de Damascuspoort ligt het klooster van de Domikanen met de Bijbelschool en de Sint-Stefanuskerk (a).
- Daartegenover, links van de weg ligt de ronde plaats, waar de eerste martelaar gestenigd werd (b).
- Nog 520 m meer noordelijk de graven van Helena, koningin van Adiabena, en van haar zoon Izates en zijn talrijke kinderen (c).
- Nog 1,5 km meer noordelijk de graven van de rechters (d) en in de buurt ervan de graven van Sanhedristen (e).
- Dichtbij de stadsmuur de grot van Jeremias (f).
- Op het grondgebied ten noorden van de stad worden te allen kante graven gevonden, zoals ook een deel van de hellingen van de Kedronvallei er mee bedekt is.
- Naar de top van de Olijfberg toe liggen de grafcatacomben der profeten (g).
- In de Kedronvallei meer zuidelijk ligt de bronput Rogel (h); Jos. 15, 7.

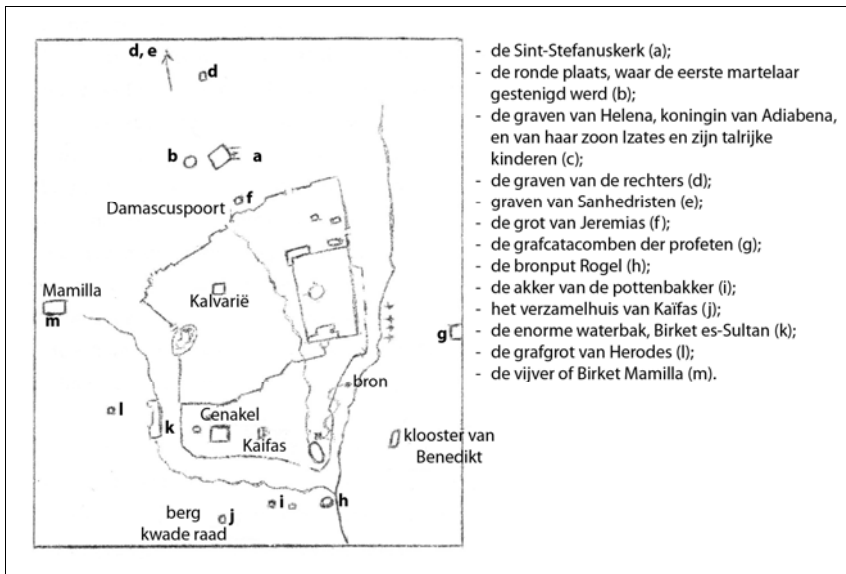
Aan de zuidkant van de Geënnomvallei verheft zich de berg van de Kwade Raad, in zijn oostelijke helft door de Arabieren 'berg van de graven' genoemd. In dit gedeelte, naar het oosteinde toe vindt men de akker van de pottenbakker (i), met het verradersgeld van Judas aangekocht tot een begraafplaats voor vreemdelingen, 50 m ten zuidwesten van de Siloë-vijver.

Over heel de noordelijke helling van de berg vindt men graven. Naar het westeinde toe vindt men op de berg, 800 m ten zuiden van het Cenakel, het verzamelhuis van Kaïfas (Joa. 11, 47), waar in een raadsvergadering Jezus' dood gestemd werd (j).

Aan de westkant van de stad op de bodem van de Geënnomvallei, 300 m ten westen van het Cenakel, strekt zich de enorme waterbak, Birket es-Sultan, uit (k).

In de heuvelhelling, 200 m ten westen ervan, vond men de grafrot van Herodes (l).

Aan deze zijde der stad is nog aan te wijzen de vijver of Birket Mamilla (m), die wij in de lijdensgeschiedenis nog ontmoeten.

Gebed van Salomon na de inwijding van zijn tempel (Uittreksel; I Kon. 8)

Nu vervulde Jahwe's glorie de tempel zodanig, dat de priesters het niet uithouden konden voor hun dienstwerk. Voor al het volk richtte Salomon zijn gebed tot Jahwe:

“U hebt de zon aan de hemel geplaatst, maar zelf besloot Gij in een wolk te vertoeven: zo kon ik het wagen U een tempel te bouwen, een huis waar Gij eeuwig zult wonen.

Geprezen zijt Gij, Jahwe, Israëls God, want Uw hand heeft volbracht wat Uw mond tot mijn vader David heeft gesproken: *“Sinds de uittocht uit Egypte heb ik geen enkele stad van al de stammen van Israël uitverkoren om Mij daar een tempel te bouwen, waar mijn Naam zou wonen. Maar hiertoe heb ik alleen Jeruzalem gekozen, en David om er over mijn volk te heersen.”* Ter wille van dit woord wilde mijn vader David een tempel bouwen voor Uw Naam, o Jahwe.

Maar Gij sprak tot mijn vader David: *“Het was goed van U dit plan op te vatten, maar toch zult niet GIJ de tempel bouwen, maar uw zoon Salomon.”* Zo heb ik nu voor U, Israëls God, een tempel gebouwd en een plaats voor uw Ark.”

En Salomon, zijn handen ten hemel strekkend, bad verder:

“Zoudt Gij nu waarlijk, Jahwe, in ons midden wonen? Zie de hemel, zelfs de hemel der hemelen kan U niet omvatten; hoe dan dit huis dat ik gebouwd heb?

Jahwe, luister naar het bidden en smeken van uw dienaar en hoor het geroep en het gebed, dat uw dienaar heden tot U richt. Mogen Uw ogen dag en nacht over dit huis blijven waken, over de plaats waarvan Gij gezegd hebt: *Mijn naam zal daar wonen.*

Luister naar de smeekbede die uw dienaar op deze plaats tot U opzendt, naar het gebed dat uw volk op deze plaats tot U richt; wanneer Gij het verneemt in de hemel, verhoor het dan en schenk hun vergiffenis!

Wanneer Israël om zijn zonden door zijn vijanden wordt verslagen, maar, tot inkeer gekomen, in dit huis tot U bidt, luister dan in de hemel, vergeef de zonden van Uw volk en laat het in zijn land dat Gij aan hun vaderen geschonken hebt, blijven wonen.

Wanneer de hemel gesloten blijft en geen regen valt, omdat uw volk tegen U zondigde, maar met berouw weer bidt in deze plaats, luister dan in de hemel, vergeef het zijn zonden, wijs het de weg die het bewandelen moet en geef weer regen aan het land dat Gij aan uw volk geschonken hebt als erfdeel!

Wanneer het land geteisterd wordt door hongersnood of pest, door korenbrand of droogte en door meer andere plagen bezocht wordt, wanneer het in droefheid of leed komt bidden en smekend zijn handen naar dit huis verheffen, verhoor het dan in de hemel ...

Moge dit gebed dag en nacht voor uw aanschijn zweven en Gij dagelijks aan uw volk alles geven wat het behoeft, dat alle volkeren der aarde weten dat alleen Jahwe God is en geen andere. Het moge U daarom onverdeeld toebehoren en Uw wet onderhouden.

Jahwe: "Ik heb uw smeekgebed gehoord en de nieuwgebouwde tempel geheiligd. Mijn naam zal Ik er eeuwig doen wonen, mijn hart en mijn ogen zullen er eeuwig op gericht zijn. Maar wanneer gij mijn Wet niet onderhoudt, andere goden gaat dienen en u er voor neerwerpt, zal Ik u wegvagen uit het land van uw erfdeel en de tempel die Ik voor mijn naam hebt geheiligd, verwerpen."

Gebed tot God in de tempel – in de kerken.

1. Jezus, op zo menig plaatse
wilt Gij bij de mensen zijn,
waar zo dikwijls, en Gij laat ze,
zij zo onverschillig zijn!
2. Is er reden, Heer der Heren,
zó op ons gesteld te zijn?
uw Hart naar ons te keren
moet Uw liefde geweldig zijn!
3. Om tot zondaars neer te dalen
wat kon uw beraad toch zijn?
Mensenwijsheid moet hier falen,
moet voor d' uwe dwaasheid zijn!
4. Heer, die altijd in ons midden
staag in elke kerk wilt zijn,
luister, Heer, wanneer wij bidden
in uw huis, in nood en pijn!
5. Was het mogelijk, Jezus, dat ik
kon vermenigvuldigd zijn,
had ik zoveel harten, had ik
als er tabernakels zijn,
6. nimmer zoudt gij zonder vurig
smeker en aanbidder zijn;
overal een hart, gedurig,
zou in uw gezelschap zijn

(Naar Guido Gezelle -gewijzigd)

DE TEMPEL

Gods liefde voor de mensen is zo groot, dat Hij in hun midden wil wonen: nooit heeft het aan goddelijke bezoeken en openbaringen ontbroken. Herhaaldelijk daalde God neer en sprak tot zijn mensen.

Deze aanwezigheid echter was meer opvallend, van een andere aard en bovendien ononderbroken, zodra Hij zich een volk in eigendom had uitverkoren. Daarom ook toonde Hij aan Mozes op de berg Sinaï, waar Hij de uitverkiezing van het Israëlietische volk met een Verbond bezegelde, het model van een woning voor Hem. Hierin wilde Hij zijn verblijf te midden van hen, zijn bijzonder eigen volk en eigendom, nemen.

De omstandigheden vereisten dat dit huis van God, Tabernakel genaamd, voorlopig verplaatsbaar zou zijn, om door de Israëlieten op hun tocht door de woestijn meegenomen te kunnen worden. Hierom noemde Flavius Josephus de Tabernakel een wandelende tempel.

Waren de Israëlieten eenmaal in het Beloofde Land gevestigd, dan zorgden de eerste koningen ervoor, dat die Tabernakel door een vast en heerlijk stenen gebouw met de nodige bijgebouwen vervangen werd; alles moest rijk, prachtig en Gode waardig zijn.

Aan David werd op providentiële wijze de plaats aangewezen, waar de tempel oprijzen moest, nl. het terras, waar nu de moskee van Omar staat, op de heuvel ten noorden van de kleine Davidstad Sion. Dat terras diende de Jebusiet Ornan tot dorsvloer en wanplaats (II Sam. 24; I Par. 24).

De heuvel, later door de traditie als de heuvel of berg Moria beschouwd, nam weldra van de zuidelijke heuvel de naam Sion

over en werd in de latere litteratuur ook met de naam Tempelberg aangeduid.

David, als oorlogsman, hoe godvruchtig anderszins ook, werd door God niet aanvaard als bouwer van zijn huis. Deze eer had God aan diens zoon Salomon voorbehouden (I Par. 28).

Om zich op een andere manier jegens God in deze zaak verdienstelijk te maken, spaarde David geen moeite om zijn zoon Salomon bij dit werk behulpzaam te zijn. Hij bracht zoveel hij kon het nodige materiaal voor de bouw bijeen: goud, zilver, ijzer, steen, alles wat dienstig kon zijn (I Par. 22, 14-16; 28).

Ook liet hij reeds in voorbereiding een telling doen van de overblijvende afstammelingen der oude Kanaänietische bevolking, die tot slavendienst veroordeeld waren.

Van deze mensen zal Zuster Emmerick later vaak melding maken. Hun getal bedroeg 153.600 man. Salomon bestemde er 70.000 tot lastdragers, 80.000 tot steenhouwers en 3.600 tot opzichters (II Par. 2, 16-17; I Kon. 5, 15-18).

Salomon, zoals later Herodes, haalde zijn bouwsteen uit de schoot van de heuvel Bezeta. De rots in deze heuvel is zacht, goed snijdbaar in de groeve. Eenmaal gehouwen en aan lucht en licht blootgesteld wordt ze zeer hard en schitterend wit.

Zonder twijfel werd ook steen gehouwen in de verschillende mijnen hier en daar in het gewest ten noorden van Jeruzalem. Het Libanongebirge leverde het cederhout. Met de bouw werd een aanvang gemaakt in de 2^e maand van het 4^e jaar van Salomons regering. De bouw van de tempel en zijn paleis duurde 7 jaren.

I. Het plein van Salomons tempel.

Bij voorname tempels behoorden uitgestrekte pleinen. Voor de aanleg van zulk een heiligdom en de nodige bijgebouwen en pleinen was de heuvel die God daarvoor aan David had aangewezen, nu juist niet de ideale en best geschikte plaats.

God is inderdaad niet altijd bedacht op ons gemak en zo zien wij dat ook Onze-Lieve-Vrouw, wanneer zij in verschijningen ergens een kapel vraagt, niet altijd de meest geschikte plaats daarvoor aanwijst.

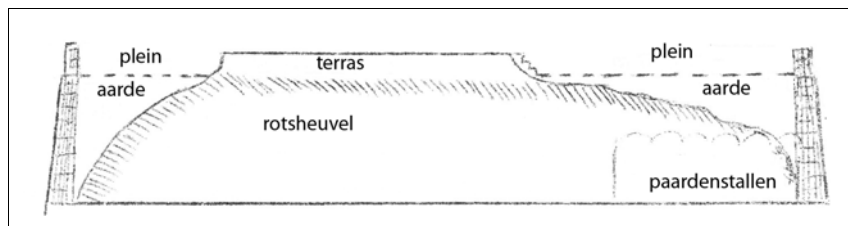
De top van de heuvel behelsde te weinig effen grond voor een gebouwencomplex, zoals Salomon voornemens was op te richten; hij was dus genoodzaakt aan de heuvelkruin een groter uitgestrektheid te geven, de bovenvlakte uit te breiden.

“De berg was zeer ongelijk,” zegt Flavius Josephus. “Op de top was nauwelijks voldoende effen grond voor de eigenlijke tempel en de muur die hem moest omringen.” (laat staan voor uitgestrekte hoven; door muur verstaat Flavius Josephus de tempelbijgebouwen die er tegen aanleunen aan de binnenkant; aan de buitenkant zag men slechts een muur met de doorgangspoorten).

De heuvelhelling moest dus opgehoogd worden, om een ruimer oppervlak voor een plein te bekomen. Voorwaar geen gemakkelijk werk! Hoe vat Salomon het aan?

Hij bouwde tot dit doel reusachtige steun- en grondmuren aan de kanten waar de heuvel het diepst afdaalde, nl. aan de oost- en zuidoostkant en ten westen.

De fundamenten rustten niet geheel op de bodem van de valleien aldaar, maar hoger langs de helling op een effen gehouwen rotsrand. Van hier moesten de muren oprijzen tot ze nagenoeg de hoogte van de heuvelkruin bereikt hadden; zie de kleine schets hieronder.

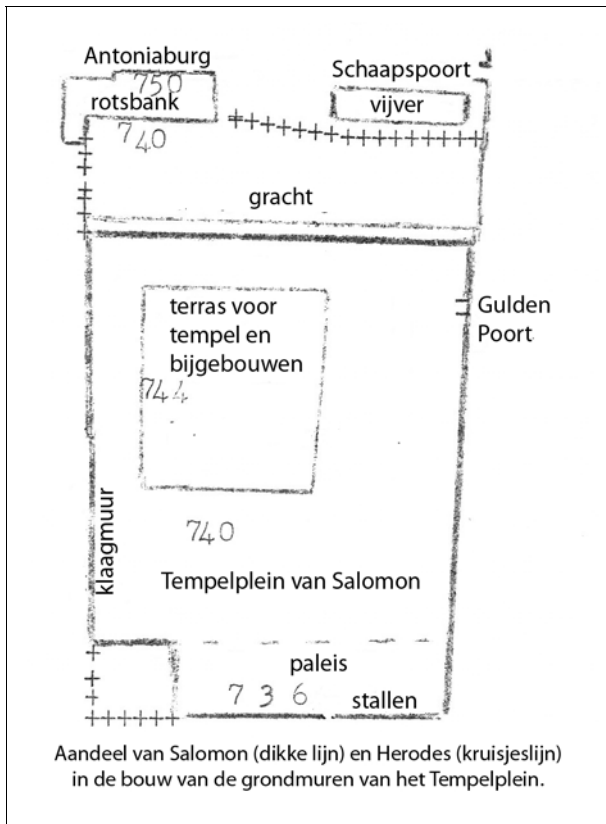
Salomon bouwde steunmuren ter hoogte van de heuvel en vulde de tussenruimten met aarde. Zo kregen deze muren een hoogte van 38-40 m. Nu werden de ruimten tussen muur en heuveltop met aarde, puin en afbraak gevuld, en de bekomen oppervlakte geëffend. Zo vertelt Flavius Josephus: “Om de tweede tempel (d.i. Tempelplein en bijgebouwen rondom het hoofdegebouw) op het niveau van de bergkruin aan te kunnen leggen, moest Salomon een vallei vullen van 400 el diep.” (Ant. II, 23).

De el kan iets meer en ook min zijn dan een halve meter, maar wij zullen ze voor het gemak met een halve meter gelijkstellen.

Hier leren wij Flavius Josephus reeds kennen als groot overdrijver. De muur is ten hoogste 40 m hoog en zo staan wij hier voor een overdrijving van 160 m. Soms echter waren de ruimten zo enorm, dat Salomon ze niet vullen kon. Dit was het geval met de zuidoosthoek; daarom nam hij zijn toevlucht tot onderconstructies en gewelven. Hierboven bekwam hij een vlakte en eronder nuttige bergplaatsen. In de zuidoosthoek werden deze onderaardse plaatsen tot paardenstallen ingericht; te allen tijde hebben ze de naam ‘paardenstallen van Salomon’ gedragen, en men mag aannemen dat ze werkelijk deze rol vervuld hebben. Hiervoor pleit ondermeer de liefhebberij van Salomon voor paarden, het feit dat hij er ontelbare bezat en dat tegenover die stallen een nabije poort in de stadsmuur te allen tijde paardenpoort geheten heeft. Ook hebben de kruisvaarders die ruimten tot stallen voor hun paarden gebruikt. Binnen ziet men aan de pilaren nog de ringen om ze vast te binden, bevestigd. Verder geven wij er een tekening van. De vermelding van de Paardenpoort vindt men in Nehemias 3, 28.

De grondmuren die het Tempelplein moesten schragen, waren onverwoestbaar. “Ze waren aan hun buitenkant glad gepolijst,” verzekert Flavius Josephus, “en van binnen waren (en zijn) ze met ijzeren haken onderling verbonden, zodat het vernielingswerk van de tijd er niets tegen vermag.” (Ant. III, 71).

Hedendaags neemt men op alle gebieden vele nieuwe en voorbarige opinies als uitgemaakte waarheden aan. Zo kunnen wij er ons niet genoeg over verbazen dat men nu in de grondmuren van het Tempelplein nagenoeg algemeen een werk van Herodes wil zien. Aan de hand van Flavius Josephus is het gemakkelijk aan te tonen dat Salomon er de aanlegger van is, van die gedeelten nl. die op het kaartje hierna met een dikke, volle lijn aangeduid zijn, maar aan de noordkant van Salomons plein, drongen de muren niet in de grond. De muren van Herodes geven wij met een kruisjeslijn weer.

- 1) Ten oosten bouwde Salomon de tegenwoordige steunmuur, afgezien van de hogere gedeelten die er later bovenop gebouwd werden. “De tempel,” zegt Flavius Josephus, “was op een ongelijke heuvel gebouwd; aanvankelijk was op de top nauwelijks effen grond genoeg voor de tempel (hoofdgebouw) en voor de omheining er omheen. Maar ten oosten bouwde Salomon een muur om de opvullingsaarde (die een plein moest vormen) aan die kant te ondersteunen. Nadat men de tussenruimte met aarde gevuld had, liet hij daar (langs die oostmuur) een zuilengang bouwen.” (B. J. II, 132). Deze zuilengang aan de oostkant van het plein heeft sindsdien bestendig de naam gedragen van ‘zuilengang van Salomon’ (cfr. Joa. 10, 22).

In Salomons tijd was dit wellicht de enige zuilengang. In noordelijke richting liep hij tot even voorbij de Gulden Poort, de enige poort in de oostmuur tot heden toe.

- 2) Salomon is de bouwer van de tegenwoordige westelijke grondmuur, uitgenomen van de zuidwesthoek over een lengte van 80 m in beide richtingen. Deze hoek moet aan Herodes worden toegeschreven. Dit blijkt weer duidelijk uit Flavius Josephus.

“Joden deden Agrippa het voorstel de westelijke zuilengang te herbouwen. Deze was buiten de tempel (op een afstand van het heilig gebouwencomplex) in een zo diepe vallei dat de muur 400 el hoog was (200 m = 162 m overdreven); hij was gebouwd met sneeuw witte stenen, balkvormig en gepolijst, 20 el lang en 6 el breed (de helft overdreven). Dit was een werk van Salomon, die als eerste de tempel gebouwd heeft.” (Ant. III, 33).

Altijd heeft men een gedeelte van deze westmuur, dat men de klaagmuur noemt, beschouwd als een werk van Salomon, hoewel velen dit nu niet meer aannemen. Ten noorden van deze muur vertoont de grondmuur dezelfde kenmerken, stamt bijgevolg zonder twijfel uit dezelfde tijd en mag hij in zijn

onderdelen en gronddelen voor een werk van Salomon gehouden worden, tot waar de muur van Herodes begint.

- 3) Salomon bouwde de zuidelijke steunmuur. Immers, op de zuidrand van het plein bouwde hij zijn paleis. “Sommige gedeelten daarvan,” zegt Flavius Josephus, “waren kleiner en andere groter; een gedeelte was diep in de grond verborgen en een ander gedeelte rees hoog op in de lucht.” (Ant. II, 32).

Wie ziet niet in dat, met ‘gedeelte onder de grond’ de onderconstructies in de zuidoosthoek van het Tempelplein, de paardenstallen van Salomon, bedoeld zijn.

Die stallen veronderstellen en vereisen onverbiddeijk het bestaan van de grondmuren.

Wij redeneren verder. Herodes kan onmogelijk de grondmuren van Salomon hebben verwijderd om er nieuwe in de plaats te leggen, want in zijn tijd staken ze, naar het zeggen van Flavius Josephus, reeds 10 m of 15 m, ja, 20 m diep in de grond.

”Zo hoog waren de valleien en de bodem aan hun voet opgehoogd,” zegt hij, “dat ze bijna het niveau bereikten van de naburige nauwe stadsstraten; het tempel terras was aanvankelijk als een berg van rotssteen geweest, maar nu maakte het niet meer die overweldigende indruk van kracht en grootheid.”

Ook hoorden wij Flavius Josephus boven reeds zeggen dat de fundamenteën van meet af aan zo onvergankelijk sterk, stevig en zo diep gelegd waren, dat ze bestand waren tegen het vernietigingswerk van de tijd: “Van buiten waren ze gepolijst en van binnen zo sterk met ijzeren haken verbonden, dat het vernielingswerk van de tijd er niets tegen vermocht.” (Ant. III, 71).

Welk een dwaaskop zou het in zijn hoofd krijgen zulke stenen uit zo’n diepte boven te halen om er andere te leggen?

Nu nog vindt men op de onderste steenlagen de tekenen van herkomst. De oud-Hebreeuwse of Fenicische lettertekens, waarmee sommige stenen gestempeld zijn, getuigen voor de

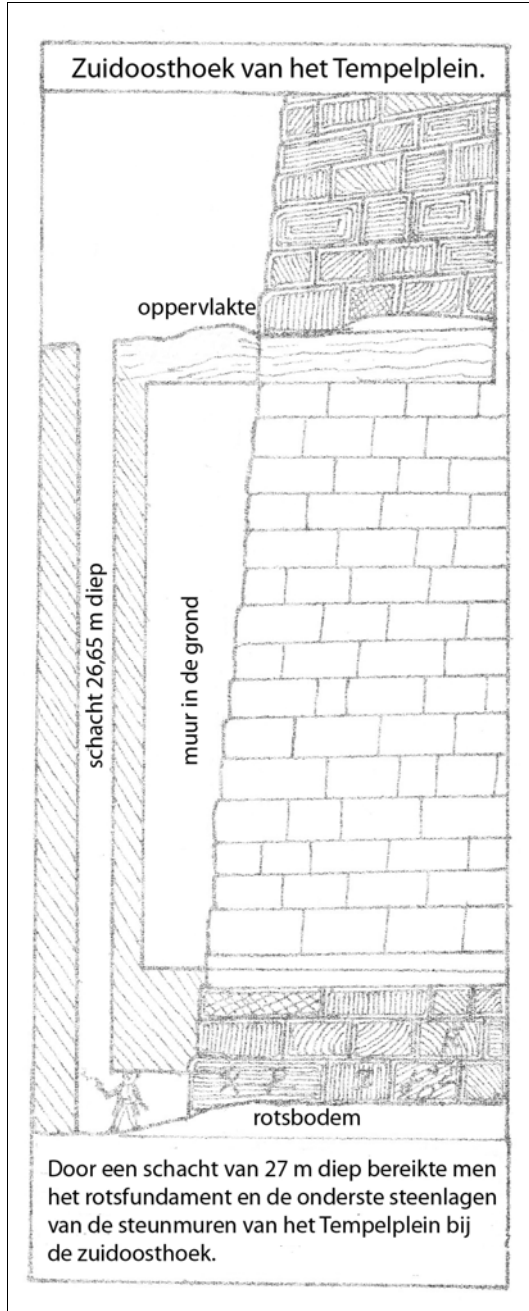
Salomonische oorsprong van die grondmuren (cfr. D. E. Temple, c. 2028).

Één steen van de onderste laag is 12 m lang en 2 m hoog. Haal hem maar op! Zou Salomon met zijn werkmacht van 153.600 mannen in zeven jaren slechts een licht te vernietigen monument voortgebracht hebben?

Hier zijn ook vele teksten van oudere archeologen met onbevangen verstand aan te halen, die het houden gelijk wij. Een tekst van V. Guérin, die zelf andere getuigenissen citeert, luidt: “Die reusachtige grondmuren zijn van Salomonische oorsprong ... en lange tijd vóór Herodes gebouwd ... Eén blik op de klaagmuur is voldoende om de joodse traditie in ‘t gelijk te stellen, die in deze muur een werk van Salomon ziet! Het feit dat hij zo diep in de grond dringt, verplicht ons hem aan Salomon toe te schrijven of hem in elk geval een joodse oorsprong toe te kennen.

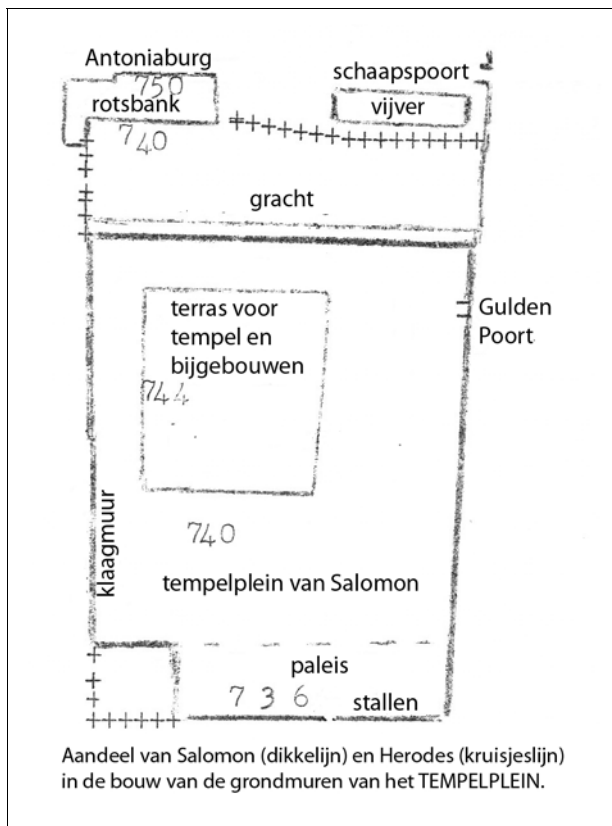
Inderdaad, het is niet aan te nemen dat Herodes bij de herbouw van de tempel deze grondmuur met die kolossale stenen van zo diep uit de grond naar boven gehaald heeft; dit was eenvoudig onmogelijk.

De zuidoosthoek is één van de best bewaarde gedeelten. Bij deze hoek heeft de onderzoeker Warren, op een diepte van 24 m, meerdere van die steenbalken, die tot de oostzijde behoren, gezien, waarin Semietische lettertekens rood geschilderd waren. Zulke letters, gevoegd bij de diepe ligging, bewijzen wel dat die hoektoren, die thans nog vanop de rotsbodem 38 m à 39 m hoog is, het werk is van koning Salomon, want die letters zijn er op aangebracht door Fenicische werklieden, die arbeidden onder dito (= gezegde, genoemde) architecten. Deze had koning Hiram aan Salomon verschaft.” (Terre sainte, p. 35-38).

II. Tempelplein van Herodes.

Op twee plaatsen heeft Herodes het Tempelplein uitgebreid.

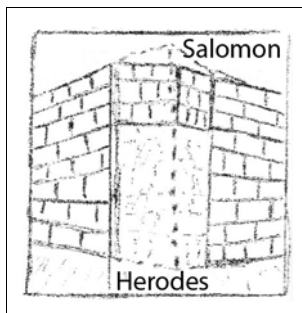
A. De uitbreiding bij de zuidwesthoek!

Ze wordt op vage manier beschreven door Flavius Josephus als volgt: "Er was daar een zeer steile rotsige hoogte; ze helde zacht af naar de oostkant van de stad (dus naar het westen).

SALOMON had de hoogte (bovenrand) van de heuvel met een muur omgeven. (Salomon liet de muur hier een insprong of hoek maken).

Maar Herodes omringde de gehele voet van de heuvel (nl. de zuidwestvoet van het plein) met een andere muur. Onder die heuvel is aan de zuidvoet (zuidwestvoet) een diepe vallei. De nieuwe muur (van Herodes) daalt tot beneden de heuvel en sluit hem zodoende geheel in.” (Ant. III, 71).

Binnen de nieuwe muur werd de vallei natuurlijk geheel gevuld en ook buiten de muur verhoogde de bodem geleidelijk, maar toch bleef zelfs tot heden de depressie op die plaats nog aanzienlijk (cfr. een artikel van Dr. Simons in ‘t H. Land, sept. 1949).

Toen de muur de hoogte van de Tempelberg had bereikt, vulde men de diepte tussen beide; zo ontstond een volmaakt vierkantig of rechthoekig plein en men zag tussen de twee hoeken een grote zuilengang (nl. de driedubbele koninklijke zuilengang, die de zuidwesthoek met de zuidoosthoek verbond (ibid.).

De grondmuren die hier de hoek omgeven en in de twee richtingen 80 m lang zijn, danken dus hun oorsprong aan Herodes. De naam koninklijke zuilengang bevat een toespeling op het koningshuis van Salomon dat zich vroeger op die strook grond verhief en zich ook boven de paardenstallen uitstrekte. Deze strook, ofschoon sedert Herodes verhoogd, is nu toch nog 4 m lager dan de rest van het Tempelplein (cfr. Guide, blz. 208-209). Aanvankelijk schijnt deze strook niet tot het Tempelplein behoord te hebben en er door een muur van afgescheiden geweest te zijn (cfr. Ezek.43, 4). Later werd het er praktisch bij ingelijfd.

B. De noordelijke uitbreiding.

“Herodes brak de noordelijke muur door,” zegt Flavius Josephus, “en verdubbelde de oppervlakte van het Tempelplein.” (vermeerderde het met 1/4) (B. J. II, 132).

Zo breidde het Tempelplein zich in het noorden uit tot tegen de voet van de loodrechte rotsbank waarop de Antoniaburcht zich verhief. In artikel ‘Jeruzalem’ hiervóór, (punt D. I. De oostelijke heuvelketen van zuid naar noord bezichtigd), zegden wij er een kort woord over en gaven er zelfs een plan van; in de lijdensgeschiedenis zal er meer over gezegd worden.

Flavius Josephus verzekert ook dat die loodrechte wand met gladde, gepolijste platen bekleed werd, zodat aanvallers die de muur zouden willen bestijgen, er noodzakelijk afglijden moesten. Een menigte van die platen zijn tot heden toe op hun plaats gebleven.

In de noordoosthoek moest Herodes zijn toevlucht nemen tot onderbouwwerken, maar minder geweldige dan die van Salomon in de zuidoosthoek. Die noordelijke strook was vóór zijn inlijving in het Tempelplein bewoond geweest door priesters en goudsmeden, vooral de oostelijke helft (cfr. Nehem. 3, 32; Guide, 217).

Het Tempelplein van Herodes heeft tot heden toe zijn uitgestrektheid behouden; de juiste maat is wegens hindernissen moeilijk te nemen, maar men geeft als bijna strikt juiste afmetingen:

- 462 m (of 474) m ten oosten;
- 491 m ten westen;
- 282 m ten zuiden; en
- 310 m (of 320 m) ten noorden.

Het heeft een omtrek van ongeveer 1546 m (of 1568 m); zijn vorm is die van een trapezium of vierhoek met ongelijke zijden (cfr. D.B. Temple; ook Prat, J. Chr. II, 208).

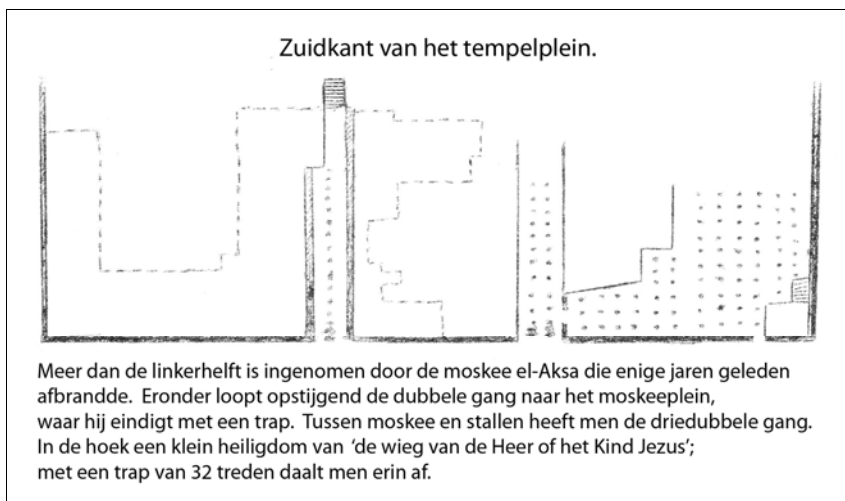
In het midden van het uitgestrekte plein ligt een ruim, trapeziumvormig terras op een 4 m hoger niveau (714 m tegenover 740 m). Het is de oude heuvelkruin, de oorspronkelijke top. Bovenop aan het westelijk einde verhief zich Salomons tempel, nu rijst daar, doch een weinig meer naar het oosten de moskee van Omar.

De souterrains of zalen onder de zuidoosthoek, paardenstallen van Salomon genoemd, bestaan uit 16 parallele, van zuid naar noord lopende gangen of beuken, gevormd door 88 kolommen.

De oostelijkste 7 beuken hebben een lengte van 80 m; de twee volgende een lengte van nog slechts 40 m en de 4 volgende van 30 m. De 3 westelijkste, ook 80 m lang, zijn de driedubbele onderaardse gang, met de driedubbele poort.

In de breedte, van west naar oost neemt het souterrain der paardenstallen ruim een 3^e deel van de zuidkant van het Tempelplein in. Hun gezamenlijke breedte bij de muur is nl. 100 m. Hun hoogte van de rotsbodem tot de gewelven is 30 m, want zonder twijfel werd ook hier de heuvelhelling wat gevuld en geëffend; de kolommen zijn vierkant. Deze stallen hebben een toegang van uit de driedubbele gang en ook door de enkelvoudige poort 20 m van de hoek.

“Het is onmogelijk een bezoek aan de paardenstallen van Salomon te brengen,” verzekert de deskundige“Palestinoloog Guérin, “vooral als het de eerste keer is, zonder aanstonds verstomd en vol bewondering te staan voor zulk een monument.” Dezelfde zegt verder: “De dubbele en driedubbele poort zijn in hun eerste vorm even oud als de muur zelf, waarin ze aangebracht zijn, want ze zijn tegelijkertijd ontstaan; nooit werden ze verwijderd of verplaatst, nooit verwoest met de tijd, nooit herbouwd door de mensen. Veranderingen werden alleen aan hun bovenste gedeelten aangebracht.”

III. Nadere bezichtiging van de grondmuren.

Op meerdere plaatsen werden de grondmuren nader onderzocht. Om hun voet, de diepste steenlagen te bereiken, die onmiddellijk op de rotsbodem steunen, moest men op sommige plaatsen dieper dan 30 m diep graven. Bij de noordoosthoek gaat de muur zelfs, volgens Prat, J. Chr. II, 208, 36 m in de grond.

Op dit punt zou hij dus, volgens Guérin, vanaf de rots tot boven 49 m hoog zijn. Bij de Gouden Poort, waar de rotsbodem een hoger niveau heeft, zit hij 10 m diep en bij de zuidoosthoek 24 m. Op dit laatste punt gaat hij nog 14 m hoog de lucht in; hij heeft daar bijgevolg een totale hoogte van 38 m.

Aan de zuidwesthoek dringt hij 20,60 m diep in de bodem, rijst van 19 m tot 20 m omhoog en is daar dus 40 m hoog. Naar het noorden toe bij de noordwesthoek van het Salomonisch Tempelplein heeft men op 2 plaatsen het rotsfundament op een diepte van 22,20 m gevonden.

Die muren bestaan uit enorme steenblokken. De grootste tot nog toe gevonden of gezien, is 12 m lang en 2 m hoog. De overige

wisselen in de lengte af tussen 7 m en 0,80 m en in de hoogte tussen 1,90 m en 1 m. De hoogte van de stenen vermindert naar omhoog toe. Om de breedte te bepalen zou men de muur moeten kunnen doorbreken. Ook weet men door Flavius Josephus dat die stenen aan de binnenkant met ijzeren haken verbonden en onverroerbaar gemaakt zijn. De buitengevel van de muren is niet loodrecht, maar ieder steen of lage maakt een kleine in- of achteruitsprong van 5 cm à 10 cm; op die randen is zand gewaaid, waarin men kruid en zelfs struikgewas ziet groeien; zo zijn sommige voegen tot gaten uitgebokkeld, waarin hier en daar een vogel komt nestelen.

IV. Toegangen naar het Tempelplein van Herodes.

Hierover is al een woord gezegd in het artikel 'Jeruzalem', doch onvolledig.

Aan alle zijden, behalve ten noorden liepen de wegen opwaarts. Ten oosten en ten westen kwamen ze immers uit diepe valleien; ook ten zuiden op Ofel was het niveau bij de zuidmuur 20 m lager dan het plein en 16 m dan de zuidelijke strook, die 4 m lager gelegen is. Aan de noordkant bereikte men de ingangpoort gelijkvloers over de brug van een gracht (cfr. Prat, J. Chr, II, 208).

In de oostmuur bestond de poort van Suza, die nog bestaat onder de latere naam Gulden Poort, doch toegemetseld is. In haar huidige vorm en versiering is ze van latere datum, doch ze beslaat dezelfde plaats als in het Tempelplein van Salomon en van Herodes. Aan de zuidkant mag men, hoewel Flavius Josephus slechts van één poort spreekt, de twee poorten aannemen, die beantwoorden aan de dubbele en driedubbele ondergrondse gang, daar ze even oud zijn als de muur zelf. Deze nog bestaande poorten met hun gangen doen ook nu nog dienst en zo ook de enkelvoudige poort.

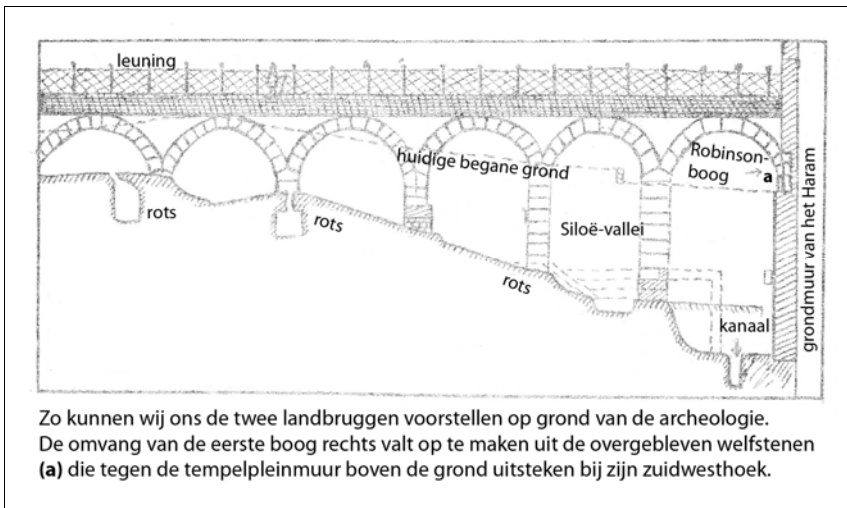
Wat de dichtgemetselde Gulden Poort betreft, men kan, mits bijzondere vergunning, vanop het Tempelplein in het poortlokaal

af dalen langs een trap van 22 treden. De bodem ligt er dus 4 à 5 m lager dan het Tempelplein.

Die poort had ook een dubbele opstijgende gang naar het plein, maar hij is vernietigd; de sporen ervan zijn echter nog herkenbaar. Van deze diepe poort uit kon men ook komen in een gang die ondergronds in de Tempelberg drong; hij werd door Anna gevolgd, wanneer zij haar man Joakim tegemoet ging.

Volgens een traditie waarmee K. Emmerick instemt, is Jezus op Palmenzondag door deze poort Jeruzalem binnengekomen.

In de westmuur vermeldt Flavius Josephus 4 poorten. Twee ervan bereikte men uit de stad gelijkvloers over landbruggen die over de Siloë-vallei de stad met het Tempelplein verbonden. Voor afbeelding van de zuidelijkste, zie artikel 'Jeruzalem' (punt H. Monumenten in en rond Jeruzalem).

Van het Tempelplein daalde men uit de overige twee poorten met trappen in de Siloë-vallei af en men besteeg aan de overkant evenveel treden naar de stad (cfr. Ant. III, 73).

“Nu nog daalt men langs trapwegen van de moskee-esplanade in de vallei af.” (Rops, Jez. 409).

V. Het Tempelplein.

Volgens Flavius Josephus was het geplaveid met verschillende soorten van stenen. In het plaveisel waren hier en daar openingen gelaten, waarin oudtijds, zoals nog heden, bomen groeiden. De H. Schrift vergelijkt de eeuwige wijsheid bij een cipres op de berg Sion, d.i. de Tempelberg.

Rondom was het plein met zuilengangen omgeven. Reeds is de oostelijke gang boven de reusachtige steunmuur vermeld. Daar Salomon zelf als eerste deze kant van een zuilengang voorzien heeft (B. J. II, 132), behield deze gang tot het einde toe de benaming ‘zuilengang van Salomon’. (cfr. Joa. 10, 22).

In Salomons tijd was het Tempelplein ten zuiden begrensd door een muur, die het afscheidde van het lager gelegen koninklijk paleis, en ook aan de noord- en westkant schijnt het slechts een afscheidingsmuur zonder meer gehad te hebben.

- De westmuur verhief zich steil op de fundatiemuur boven de Siloë-vallei.
- De noordmuur volgde de rand van een 6 m brede rotsgracht, die men teruggevonden heeft.

Muur en gracht verdwenen, wanneer Herodes het plein noordwaarts uitbreidde. Nu strekte het zich uit tot tegen de rotsbank van de Antoniaburcht; de rest aan die noordkant werd afgesloten door een muur met een poort.

De west- en noordzijde werd door Herodes voorzien van een dubbele zuilengang, gevormd door de buitenmuur en twee rijen kolommen van wit marmer en uit één stuk. De zuilengang van Salomon ten oosten behoefde niet in zijn geheel te worden herbouwd: nooit had hij opgehouden te bestaan. Hoewel archaisch van bouwtrant en uitzicht, was die gang zo

indrukwekkend en eerbiedwaardig dat Agrippa II, 60 jaren na Herodes, besliste de colonnade niet te verbouwen (cfr. Guide, 200).

De koninklijke zuilengang aan de zuidzijde van het plein was één van Herodes' meesterwerken van bouwkunst; door zijn kunstwaarde, stijl, pracht, rijkdom en grootsheid was het als het ware de bekroning van de ondernomen tempelvernieuwing. Die driedubbele gang bedekte het terrein van Salomons koninklijk paleis. Vandaar zijn naam: 'koninklijke zuilengang'; hij bestond uit een buitenmuur, waarin een rij pilasters ingewerkt was en drie rijen zuilen; hij liep van de Kedronvallei tot de Siloë-vallei; de twee uiteinden hadden een koepeltoren en staken hoog boven de valleien uit. Vooral de zuidoosthoektoren verhief zich boven een zo diepe vallei (Kedron), dat, zo zegt met overdrijving Flavius Josephus, men niet van boven op de bodem van die afgrond kon zien, zonder er duizelig van te worden." (Ant. III, 73).

Vele exegeten menen dat de duivel bij Jezus' tweede bekoring de Zaligmaker op deze hoek plaatste.

Katarina echter wijst voor het 'pinnaculum templi' of 'tempelzinne' (pinnaculum = kleine vleugel) vanwaar de duivel Jezus aanraadde zich naar beneden te werpen, de noordwesttoren aan, iets zuidelijker dan het Pretorium. Inderdaad, nergens kon Jezus zijn macht beter tonen, want onder die hoge muur lag de wijk Akra, het meest bevolkte stadsgedeelte. Was Jezus werkelijk machtig en een waaghals, nergens elders kon Hij beter zijn macht vertonen.

De middelste van de drie beuken van de koninklijke zuilengang stak boven de twee zijgangen uit; ze kwam in het westen uit op de landbrug waartoe de Robinsonboog behoorde. In de zuidmuur had deze zuilengang geen deur, maar twee gangen liepen eronder. Wij laten het aan Flavius Josephus over de pracht en grootsheid dier gangen op te hemelen (cfr. B. J. II, 133; Ant. III, 73-74).

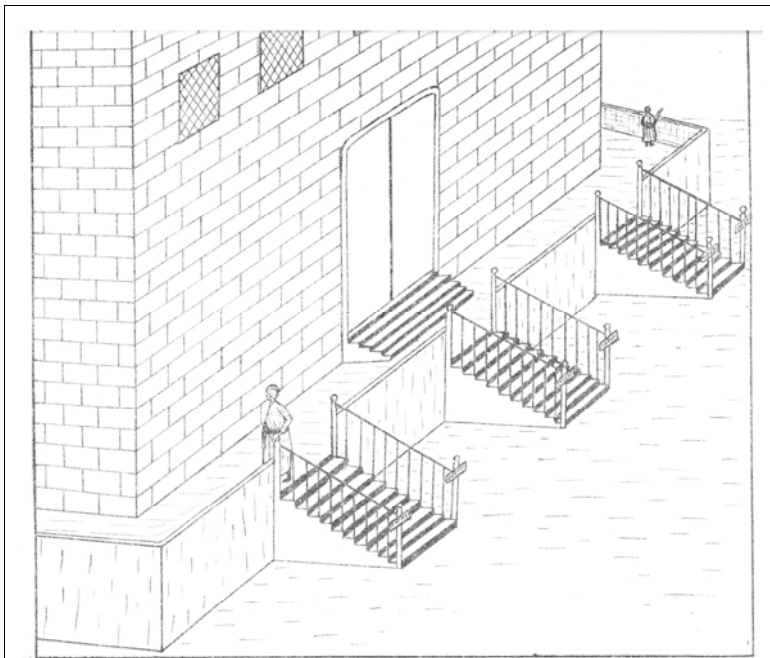

De zuilengangen rondom het plein boden niet alleen een verbazend schouwspel voor al wie het Tempelplein betrad, maar ze vervulden dezelfde rol als analoge colonnades in de steden van Griekenland, Italië, Klein-Azië en de oosterse wereld in het algemeen; ze dienden tot vergaderplaats voor de menigte, tot markt, bazaar, speelplein, en schoollokaal; ze verschaften een schuilplaats tegen onweer, een schaduwplaats tegen de zon, lokalen aan onlust- en oproerstokers. Leiders van rebellen verzamelden daar hun aanhangers; leraars onderwezen er hun leerlingen en toevallige luisteraars, meesters hun scholieren (cfr. Joa. 10, 23; Hand. 3, 11; 5, 12). Geldwisselaars installeerden er hun tafels, marketenders (= iemand die versnaperingen verkoopt, venter die langs de deuren verkoopt) hun kramen. Bij grote toeloop op feestdagen waagden dezen zich verder, niet zelden tot

in het voorhof van de vrouwen of van de biddenden; het gerooi van hun tenten en kramen gaf aan het plein soms het uitzicht van een markt. Voeg daar nog handelaars in offerdieren bij en hoe deze dieren met hun geloei en geblaat de biddende pelgrims stoorden.

Het grote plein of voorhof van de heidenen had verbinding met de burg Antonia door twee trappen, die bij de hoeken van de burg gelegen waren, “links en rechts,” zegt Flavius Josephus, “waar de twee zuidelijke torens (die op de hoeken stonden) aan het Tempelplein raakten.” (B. J. II, 140).

Het grote Tempelplein was toegankelijk voor de heidenen; van daar zijn naam: voorhof van de heidenen. Dezen mogen komen tot bij een muurtje of balustrade van 3 el hoog. (Hieronder geven wij er een voorstelling van, hoe wij dit muurtje opvatten.)

Voorstelling: Oostgevel van het Heilig Gebouwencomplex met 3 van de 13 trappen.

Het had 13 doorgangen en ieder doorgang was voorzien van een dubbel plakkaat, in het Grieks en Latijn vermeldend dat het voor de heidenen op straffe van dood verboden was die grens te overschrijden (B. J. II, 133). Zulk een plakkaat werd in 1871 in de nabijheid van de moskee van Omar teruggevonden, met een tekst in het Grieks; aan de andere stijl van de doorgang zal het verbod in het Latijn zijn geweest.

Soms wordt door het muurtje, waar Flavius Josephus gewag van maakt en waarin hij 13 toegangen aanduidt, een apart, zelfstandig muurtje verstaan. Maar in andere passages (Ant. III, 74) verklaart hij dat die plaatsen met verbod om verder te gaan, aangebracht waren bij de trappen die naar het Hiëron of Heilig Gebouwencomplex voerden, d.i. de omringende gebouwen rond de eigenlijke tempel. Wij kunnen hieruit afleiden dat het muurtje van Flavius Josephus de voorwand was van het terras of stoep die rondom het Hiëron liep; dit terras was 5 m breed en had een borstwering of randmuur die de voorwand verhoogde.

Die 13 trappen zijn geen 13 treden die zonder onderbreking rondom liepen, maar 13 trappen die van afstand tot afstand leidden naar de voorruimte of stoep (spatium antemurale, in het Hebreeuws 'Chel'); het zijn 13 toegangen; ze hadden aan weerskanten een leuning, die zich boven verenigde met de borstwering.

Flavius Josephus kent aan het muurtje een hoogte toe van 3 el en men kan dit overeenbrengen met de 14 of 15 treden die iedere trap telde, wanneer men een trede berekent op 0,12 m (cfr. Guide, 100).

Alle boven de grond verheven terrassen moesten tegen ongeveer van een borstwering voorzien zijn (Deut. 22, 8).

Aan het einde van het terras rees de muur van het Hiëron, waarin men van buiten geen of hoogstens enkele kleine vensters, maar wel een aantal poorten ontwaarde. Waarschijnlijk waren die muren, afgezien van de glans en witheid van hun stenen en de rijke wijgeschenken (= offergave aan de goden in de tempel)

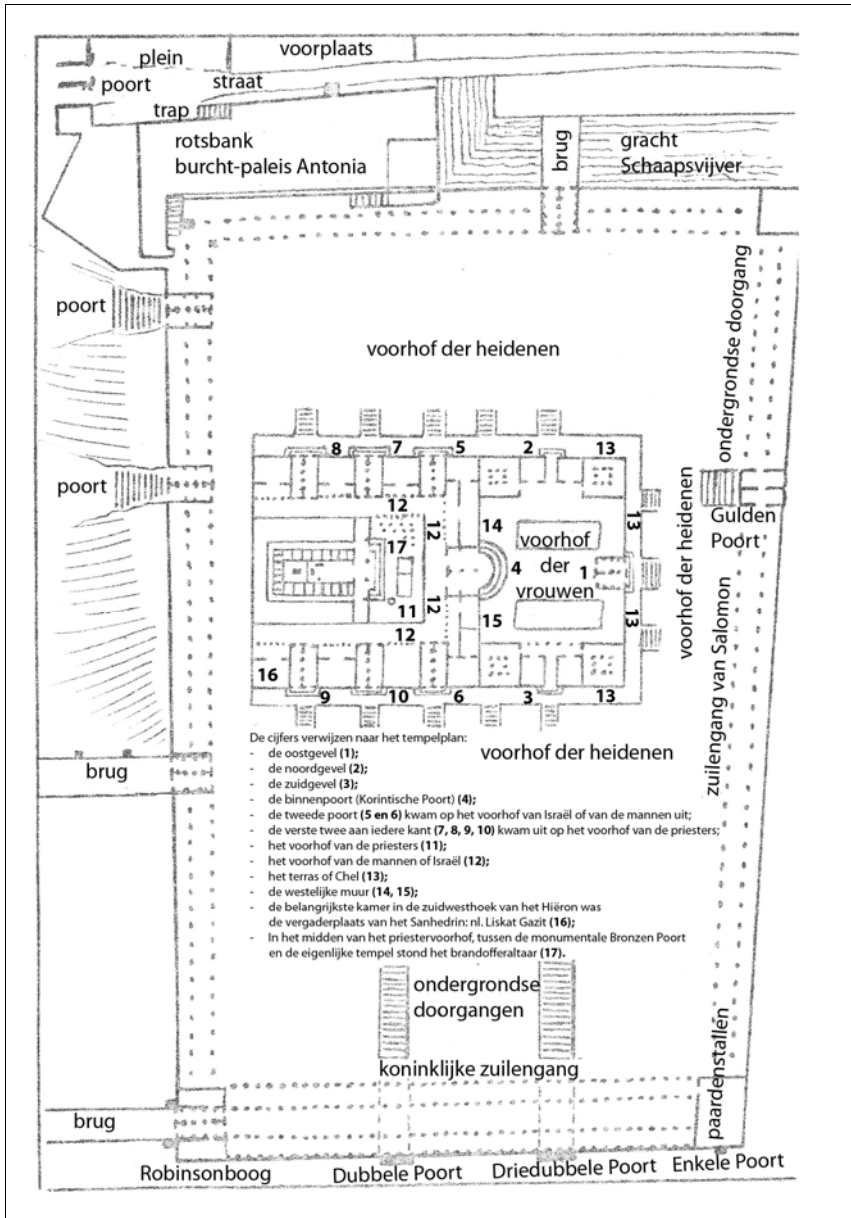
waarmee ze behangen waren, eenvoudig, want de oosterlingen houden meer van pracht binnen dan van buiten. Tegen de binnenkant van die muur waren kamers en zalen aangebouwd en deze gaven uit op de binnenpleinen.

De muur had 9 poorten; ze lagen tegenover 9 van de 13 trappen, die naar het omlopende voorterras leidden; de 4 overige trappen kwamen op het voorterras uit zonder een poort tegenover zich te hebben. Men telde 1 poort in de oostmuur (zie tekening hiervoor), 4 in de noord- en 4 in de zuidmuur, géén in de westmuur.

Buiten geleken deze poorten op torens en binnen was de ruimte door zware pijlers in twee lokalen of doorgangen verdeeld.

De cijfers hierna verwijzen naar het tempelplan hierna.

- De drie oostelijkste poorten, nl. in de oostgevel (1); de volgende in de noordgevel (2) en zuidgevel (3) hadden een trap van slechts 5 treden en leidden naar het voorhof van de vrouwen.
- De 6 meer naar het westen gelegen poorten, nl. 3 in de noord- en 3 in de zuidgevel kwamen uit op het heilig altaarvoorhof; dit voorhof lag 15 treden hoger dan het vrouwenvoorhof en dus had ieder trap 20 treden, aangezien de eerste trappen er maar 5 hadden. Daarom had, ook de binnenpoort die van het voorhof der vrouwen naar dat van de mannen leidde, 15 treden (4).
- Aan elke kant kwam de tweede poort (5 en 6) op het voorhof van Israël of van de mannen uit, de verste twee aan iedere kant (7, 8, 9, 10) op het voorhof van de priesters, waartoe misschien toch ook leken een eind ver langs de gebouwen toegang hadden.
- Het voorhof van de priesters (11) en dat van de mannen of Israël (12) waren slechts door een muurtje van 3 el hoog (weer op te vatten als de voorwand van een verhoog of terras) van elkander gescheiden.

- De 10^e of boven reeds vermelde binnenpoort (4) was de grootste en rijkste; ze was vervaardigd van Korintisch koper of brons, dat men voor kostbaarder hield dan goud en werd daarom ook genoemd de Korintische poort; ze zag naar het oosten en was gelegen tegenover de tempelvestibule. Met 15 halfcirkelvormige treden leidde ze uit het voorhof van de vrouwen naar dat van de mannen en van de priesters. In deze poort was een zaal die de verste plaats was tot waar de vrouwen mochten komen voor het vervullen van rituele voorschriften, zoals de opdracht van de eerstgeboren zoon.

Over de naam van deze poort bestaat nochtans onzekerheid, want Flavius Josephus is zeer onduidelijk, waar hij de ligging aanduidt van de Poort van Nikanor (uit de Talmud), die wel dezelfde schijnt te zijn als de Schone Poort uit Hand.3, 2.

Sommigen veronderstellen de ‘Schone Poort’ in de oostmuur (1), in het zicht van het voorhof der heidenen; ze zou dan een van de 9 buitenpoorten geweest zijn, maar, zoals reeds gezegd, de oosterlingen stalden liever hun pracht uit van binnen dan van buiten; vele rijke huizen, die De Gêramb in Damascus bezocht en van binnen echt luxueus waren, prachtig als een paleis, waren eerder arm en schamel van buiten.

Ook hadden in deze binnenpoort vele rituele handelingen plaats en om godsdienstredenen diende ze dus fraaier te zijn dan een gewone ingangpoort.

VI. De voorhoven.

Het eerste voorhof, nl. dat van de heidenen, het uitgestrekste van alle, is reeds met het voornaamste wat men daar ziet, in ogeschouw genomen. Op de tweede plaats komt het voorhof van de vrouwen binnen in het Hiëron: het dateert uit de tijd na de Babylonische ballingschap. Salomons tempel kende slechts het voorhof van de priesters en dat van het volk. Na de ballingschap onderscheidde men:

- 1) het buitenste voorhof of der heidenen.
- 2) dat van de vrouwen;
- 3) van de mannen of van Israël;
- 4) van de priesters.

Uit het oosten komend over het voorhof van de heidenen, bereikte met langs 14 treden het terras of Chel (13); daarna met 5 treden de oostelijke ingangpoort (1); door deze drong men in het voorhof van de vrouwen; hier zag men links en rechts, d.i. aan de zuid- en noordkant van het voorhof, zuilengangen (door puntjeslijn voorgesteld).

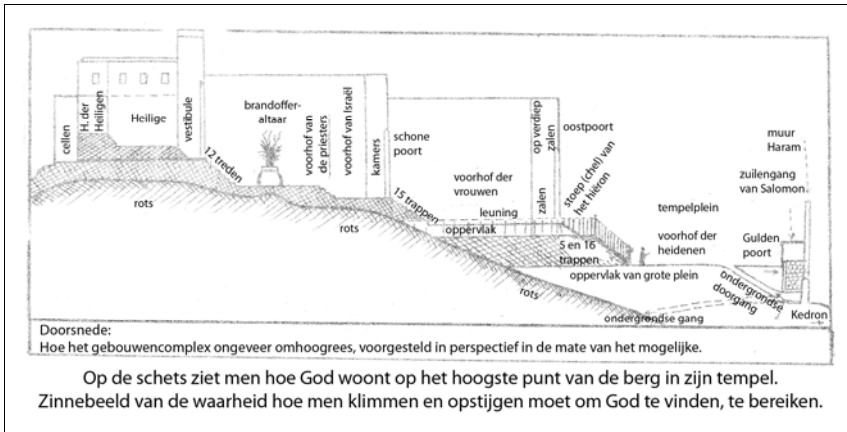
In het midden van ieder van die gangen zag men de deuren van een poortgebouw (2, 3), dat van op het voorhof van de heidenen eveneens toegang naar het vrouwenvoorhof verleende. Aan weerskanten van ieder poortgebouw was een kamer; de twee zuidelijkste kamers dienden tot bewaring van de tempelschat; de bestemming van de twee noordelijke kamers is onbekend. Aan ieder van die kamers grensde een ruimer kamer; ze namen de 4 hoeken van het voorhof van de vrouwen in en hadden een bestemming die ons niet bekend is.

Nog zag men in dit voorhof 13 offerblokken met trechtersvormige opening; ieder blok was bestemd voor een bepaald soort van aalmoezen met eigen bestemming; ze bevonden zich deels in de noordelijke zuilengang, deels tegen de westelijke muur (14, 15) aan weerskanten van de Korintische Poort (4).

Volgens de Misjna was het vrouwenvoorhof voorzien van een podium of verhoog, waar zij hun eigen en voor mannen ontoegankelijke plaats hadden; dit was ook het geval in de synagogen en in overeenstemming met de gebruiken van de tijd; hierzonder zouden zij geen eigen plaats gehad hebben, daar ook mannen in het vrouwenvoorhof kwamen. Ook in de synagogen was de plaats van de vrouwen op een verhoog en met tralies afgesloten. Het voorhof van de vrouwen was van dit der mannen gescheiden door de Schone Poort en door de gebouwen aan haar

beide zijden. In deze gebouwen waren allerhande kamers met verschillende bestemmingen, die allemaal aan de kant van het voorhof der mannen hun ingang hadden. Daar ergens was ook de toegang tot de onderaardse gang, waarin Joakim afdaalde om Anna tegemoet te gaan.

Door de Bronzen Poort kwam men op het mannenvoorhof; dit nam de volle breedte in van deze binnenplaats, doch was in zijn middendeel slechts 6 m lang of diep. Aan zijn zijden schijnt het een onbepaalde verlenging naar het westen toe gehad te hebben (12, 12). Tot in dit voorhof en tot aan beide zijden van het altaar konden de mannen komen om hun eigen offers op te dragen en de openbare offeranden en plechtigheden bij te wonen.

Het voorhof van de priesters lag $2 \frac{1}{2}$ el hoger en was van dat der mannen gescheiden door een muurtje van 3 el hoog (= voorwand van verhoog + opstaande rand).

Mogelijk verhief zich op dit muurtje nog een tralieleuning. Het verhoog besloeg niet de gehele breedte van de binnenplaats. Aan de noord- en zuidkant verlengde zich het voorhof van de mannen tot voorbij het brandofferaltaar. Daar waren aan beide zijden ook zuilengangen waaronder zij plaats konden nemen.

Uit het voorhof van de heidenen leidden 6 poorten in deze hof, 3 ten noorden en ten zuiden en met 20 treden bereikte men ieder van die poorten. Overhands lag een poort en een kamer en vóór deze kamers liep een zuilengang.

De belangrijkste van die kamers was deze in de zuidwesthoek van het Hiëron, dichtbij de westelijke zuilengang van het voorhof der heidenen en niet ver van de tegenwoordige Kettingpoort, Bab es-Silsileh (genoemd in deel 'Jeruzalem', punt H. Monumenten in en rond Jeruzalem).

Deze kamer, of liever ruime zaal diende tot vergaderplaats van het Sanhedrin: de leken bereikten ze, meent men, van uit het heidense voorhof over het Chel, de priesters uit hun eigen voorhof aan de overzijde, voor 't geval dat ze na dienstwerk een vergadering gingen bijwonen. De naam van deze kamer was Liskat Gazit (16).

In het aanduiden van de bestemming van de kamers verschillen de Talmudisten menigmaal, maar hun gegevens brengen ons toch een tamelijk juist denkbeeld bij van wat de tempel en zijn inrichting geweest zijn.

De gebouwen van het Hiëron rondom de eigenlijke tempel en rond het voorhof van de vrouwen hadden verdiepingen, doch slechts van enkele bovenkamers is de bestemming bekend. Poorten en kamers en de gehele inrichting stonden onder de bewaking van een tempelwacht; 's avonds werd alles gesloten en 's morgens weer geopend. Op Pasen geschiedde dit ontsluiten reeds te middernacht.

VII. Het brandofferaltaar.

In het midden van het priestervoorhof, tussen de monumentale Bronzen Poort en de eigenlijke tempel stond het brandofferaltaar (17), misschien op het rotsvlak dat nu nog in de moskee van Omar boven de grond uitsteekt. Het altaar was, naar het zeggen van Flavius Josephus, die voor overdrijvingen niet terugschrikt, 50 el

(25 m) lang en breed en 15 el hoog; 12 m in het vierkant zou wellicht nader bij de waarheid zijn. Men bereikte het langs een hellend vlak aan zijn zuidkant. Boven was er rondom een rand of omgang. Aan de oostvoet was er een put waar de as in gescharreld werd.

Aan de noordkant was de slachtplaats met de nodige installaties om er de offerdieren vast te binden, af te maken, te villen, te wassen, te houwen, te verdelen, te zouten, gereed te leggen voor het offer, enz. Vergeleken bij de reine, stemmige altaren waarop in onze kerken het goddelijk offerlam opgedragen wordt, was de offerplaats in de tempel eerder een slachterij. Ten zuidwesten van het altaar stond de waskuip. In Salomons tijd werd ze, wegens haar omvang en materie 'koperen zee' genoemd; hier wasten de priesters, overeenkomstig de wetsbepalingen en oosterse gebruiken, zich handen en voeten, alvorens hun dienstwerk te beginnen.

VIII. Het hoofdgebouw of eigenlijke tempel.

De tempel van Salomon was de reproductie van de Tabernakel op dubbele schaal met daarbij een voorplaats.

In Herodes' tempel bleven voor dit hoofdgebouw de afmetingen van Salomons tempel behouden.

Hij bestond uit drie delen:

- de voorplaats of vestibule,
- het Heilige en
- Heilige der Heiligen (of Allerheiligste).

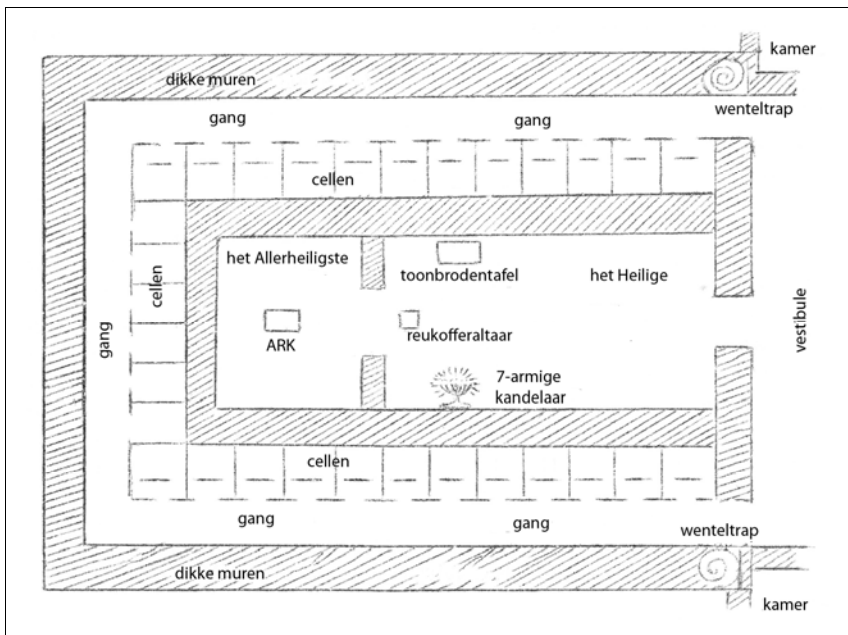
Men bereikte de vestibule met een trap van 12 treden, die door 3 stoepen in 4 groepen van 3 treden verdeeld waren. Dit voorgebouw was aan beide zijden breder dan het achtergebouw, nl. de tempel met aan beide zijden de cellen. Deze verbredingen aan weerszijden van de vestibule waren minder hoog dan het middenstuk en elk uiteinde was tot een aparte zaal ingericht.

De afmetingen worden steeds gegeven in ellen, maar wij rekenen ze om in meters, een el op 0,5 m gerekend.

De totale lengte van de vestibule was 50 m en overtrof met 20 m de gehele breedte van het achtergebouw.

Het middelste gedeelte zou, volgens de zienster, ook dienst gedaan hebben als leerzaal voor de priesters (zie fasc. 7, nr. 199, voetnoot 421).

Iedere kamer aan het uiteinde mat 10 m bij 10; beide waren voor offergaven bestemd. In de vestibule stond ook, zegt Flavius Josephus (bedoelt hij het middendeel of de zijkamers?) een marmeren tafel voor de toonbroden die in het Heilige geplaatst moesten worden, en een gouden voor die welke eruit weggehaald waren. Daar stonden evenwel ook nog tafels voor andere offeranden.

Flavius Josephus legt gaarne de nadruk op de grootsheid en pracht der gebouwen; over dit voorportaal zegt hij: “In deze zaal was alles, ook de deuren en voormuur van het Heilige met de muurpijlers zo met goud overtrokken en versierd, dat de ogen, vooral wanneer de opgaande zon met haar stralen tot in deze voorplaats drong, nauwelijks zulk een schittering konden uitstaan.”

Vóór de dubbele deur van het Heilige hing ook een gordijn. Hierachter strekte zich het Heiligdom of tempel uit, minder hoog dan de vestibule, in zijn geheel 30 m lang, (zelfs 40 m met de cellen aan de achterkant meegerekend), 30 m hoog en 10 m breed (30 m met de cellen meegerekend).

Inderdaad, aan het eigenlijke heiligdom waren rondom cellen aangebouwd, waarvoor rondom een gang liep.

Rechts van de dubbele ingangdeur van het Heilige was in de muur een kleine zijdeur, waardoor men in het Heilige ging om de middendeur te ontsluiten. In Herodes' tempel waren de omlopende cellen minder in getal en ruimer: ze hadden met de gang een breedte van 10 m en brachten het achtergebouw (het Heilige meegerekend) op een breedte van 30 meter.

Het Heiligdom was ingedeeld in Heilige en Allerheiligste. De heiligste voorwerpen die men in het Heilige zag, waren:

- de 7-armige kandelaar tegen de zuidwand nabij het Allerheiligste;
- de tafel van de toonbroden tegenover de kandelaar en tegen de noordwand;
- het gouden reukaltaar tussen beide en ietwat nader bij het gordijn van het Allerheiligste.

Dit laatste was 10 m lang, dus de helft korter dan het Heilige, maar even breed, nl. 10 m.

- In Herodes' tempel waren beide gescheiden door een dubbel gordijn die op een el van mekaar neerhingen;

- in Salomons tempel door een deur en een voorhangsel;
- in Zerobabels tempel – dit volgens K. Emmerick – door een traliewerk met voorhangsel, beide steeds 0,5 m van elkaar.

Het Heilige der Heiligen was slechts 10 m hoog en vormde dus een kubieke ruimte. Nochtans was de hoogte van buiten 30 m. Dit maakt de mededeling van de zienster waarschijnlijk, nl. dat men uit de vestibule met trappen omhoog steeg naar het Heilige en hieruit weer met trappen naar het Allerheiligste; dit verminderde reeds veel zijn binnenhoogte, maar toch was nog een zoldering nodig om die hoogte nog te verminderen en tot 10 m te herleiden. Uit deze kleine hoogtemaat volgt de geloofwaardigheid van K.'s mededeling over de trappen die naar het Allerheiligste leidden. Het voornaamste voorwerp in die kleine kubieke ruimte was de **Ark van het Verbond**.

Alleen de hogepriester kwam éénmaal in het jaar, nl. op 10 Tisri, de grote boete- of verzoendag, in deze cel, waar Jahwe op de Verbondsark troonde, binnen.

Rondom het Heiligdom (Heilige + Allerheiligste) liepen 3 verdiepingen van kamers. In Salomons tempel bevatte elke verdieping er 30; waarschijnlijk ook nog in Zerobabels tempel, wanneer de H. Maagd er kwam wonen. Volgens de Misjna telde de tempel van Herodes er maar 38 meer in het geheel.

Op de 3 verdiepingen waren de kamers onderling verbonden door omlopende gangen waarop de deuren der kamers zich openden, en door wenteltrappen die van de ene verdieping naar de andere leidden. Men bereikte de gang uit elke zijde van de vestibule, doch zonder twijfel ook van buiten uit, d.i. van op een binnenhof dat zich om de tempel uitstreckte, zoals het blijkt, uit Ezeekiël 41, 11 en misschien ook door een ondergrondse gang.

De totale hoogte van de 3 verdiepingen der aangebouwde kamers was 15 m; het Heiligdom stak er nog 15 m boven de cellen uit en in dit hoger gedeelte waren de vensters aangebracht. Het dak van het middegebouw was niet volkomen plat, doch heel lichtjes

kapvormig en waarschijnlijk bevoerd. Het platform had een 3 el hoge balustrade (cfr. Deut. 22, 8), hoewel het nooit als gaanderij of wandelplaats gebruikt werd. Bovendien was het dicht met gouden naalden bezet, opdat, zegt Flavius Josephus, de vogelen er niet op zouden neerstrijken en het bevuilen. (Alsof zij dit ook niet vliegend konden doen).

Als door een wonder beschrijft Flavius Josephus niet de binnenpracht van het Heiligdom, maar te meer nadruk legt hij op de uitwendige schittering ervan: de hoge gevel van de vestibule was vanop een grote afstand zichtbaar, vooral van de Olijfberg. In de stralen van de morgenzon kaatste hij het licht zo overvloedig terug, dat hij de indruk maakte zelf de bron van dat schitterend licht te zijn.

De zijgevels blonken van helderwit licht en de vreemde pelgrims die de tempel voor de eerste maal uit de verte zagen oprijzen, meenden op een verblindende sneeuwberg te staren. Bij het zien van zulk een schouwspel waren de ogen met verblindende en de geest met verbazing geslagen. Bovendien waren de gevels van het Hiëron met wijgeschenken behangen. Bij de oude ex-voto's had Herodes er vele nieuwe gevoegd, ondermeer de zegetekenen van zijn triomf op de Arabieren (Ant. III, 70, 72; B. J. II, 135-137).

Bij het afdalen van het Hiëron bewonderden de Apostelen op zekere dag de pracht van dat wereldwonder; zij vestigden de aandacht van Jezus er op: "Zie eens, Meester, welke stenen!". *Doch Jezus maakte van de gelegenheid gebruik om te voorspellen dat de tempel zijn ondergang nabij was.* In het jaar 70 ging zijn profetie in vervulling. Zelfs zijn woord: de éne steen zal niet op de andere blijven, werd niet alleen in de hyperbolische, maar ook in de letterlijke betekenis bewaarheid.

Inderdaad, wanneer 3 eeuwen later keizer Julianus de tempel wilde laten herbouwen om Jezus' profetie te logenstraffen, werden de bouwlieden, die meest uit fanatieke Joden bestonden, door wondere verschijnselen, zoals het opspringen van vuurbollen

uit de grond, niet alleen in hun werk verhinderd, maar ook in groten getale gedood. De grond spuwde zelfs de overgebleven fundamenten uit zijn schoot.

Deze gebeurtenis wordt niet alleen door kerkelijke schrijvers en vaders uit het vroege tijdperk van de Kerk, maar ook door onpartijdige heidense geschiedschrijvers, zoals Ammianus Marcellinus verhaald en door moderne critici niet ontkend (zie b.v. Mislin, II, 68; Janssens, 271).

Maar zouden de allerlaatste critici het nog aannemen?

PALESTINA

Voor Jezus' openbaar leven

Ziet Hem het Heilig Land doorreizen,
op zoek naar zielen overal,
en kwistig weldaden bewijzen
en wondren strooien zonder tal!

Spijts de zon die gloeit,
is Hij onvermoeid;
Hij trekt heen en weer,
bergen op en neer.

En zijn liefdrijk woord
waarschuwt wie Hem hoort,
in te gaan door d'enge poort!

A. De naam Palestina.

In zijn verste oorsprong gaat de naam terug naar het Hebreeuwse woord 'palistim', in het enkelvoud 'pelisti', d.i. 'Filistijnen', 'Filistijn'. Hiermee wordt in de Bijbel aangeduid de oude volksstam, die vele eeuwen vóór Christus in Kanaän binnendrong en zich verspreidde en vestigde in de schone, ruime, vruchtbare kustvlakte vanaf Jaffa in het noorden tot ver voorbij Gaza in het zuiden. Velen menen dat ze daar vandaan hun naam gekregen hebben, die zou betekenen: 'indringers'.

Vervormingen hadden plaats in die naam. Als zelfstandig woord en landnaam komt Palestina niet voor in de Bijbel. Eerst deed de benaming dienst als bijvoeglijk naamwoord in de Griekse uitdrukking: Palestijns land, Palestijns Syrië, d.i. Palestijnse provincie ingelijfd bij Syrië. Zelfstandig werd de

naam Palestina eerst gebruikt door Flavius Josephus en Filo, en, wat de Romeinse staatstaal betreft, eerst in de 2^e eeuw na keizer Hadrianus.

Ondertussen had de naam geleidelijk een ruimer betekenis gekregen; hij duidde niet meer de kuststrook Filistië aan, maar een groter uitgestrektheid tot in het binnenland, daarna tot de Jordaan en uiteindelijk ook het achterland over de Jordaan, m.a.w. het gehele joodse land der 11 stammen tot de buitenste grenzen van de randstammen. Misschien op één na is Palestina de meest gebruikte naam voor het land van de Joden.

Een andere naam is het ‘Beloofde Land’. Hij dankt zijn bestaan hieraan, dat God aan Abraham, Isaäk en Jakob en hun nakomelingen de belofte had gedaan hun dit land als erfdeel te geven.

De naam Israël is ontleend aan Jakob, vader van de 12 stamhoofden, onder wier nakomelingen het Beloofde Land verdeeld werd. Zijn tweede naam Israël werd aan hun land gegeven; de Israëli’s hebben nu deze naam voor hun staat teruggenomen.

Zinrijk is de naam ‘Heilig Land’. Het wordt terecht zo genoemd, zelfs reeds in de H. Schrift: Zak. 2, 16 (12); Wijsh. 12, 3; 2 Makk. 1, 7.

Waarom?

- Omdat God er het land van zijn heerschappij van gemaakt had. Zijn land, zoals zijn volk dat het bewoonde, moest heilig zijn, omdat Hij heilig is: een kind mag zijn vader niet onwaardig zijn.
- Het wordt ook heilig genoemd, omdat het altijd rijk is geweest aan profeten en heilige godsmannen, rijk aan goddelijke leer en openbaringen, aan schitterende wonderen, reeds in het Oud Testament.

- Heilig is vooral dat land als vaderland van Jezus, de wezenlijk heilige Zoon van God, die door nieuwe grote wonderen, door de verhevenheid van zijn leer, door zijn mysteriën, door zijn vermaningen en voorbeelden en gans heilig leven, een nieuwe en onuitwisbare stempel van heiligheid erop gedrukt geeft.

Sedert de 2^e eeuw gebruiken vele christenen deze naam bij voorkeur, omdat hij het best hun liefde en eerbied vertolkt voor Jezus' aardse vaderland.

Door om het even welke van deze namen verstaan wij in deze uiteenzetting het hele joodse land, zowel ten oosten als ten westen van de Jordaan met als grens de buitengrenzen van de randstammen.

Het land ten westen van de Jordaan bezit de belangrijkste en roemrijkste herinneringen uit de gewijde geschiedenis; nochtans is ook het Oostjordaantal niet beroofd van meerdere plaatsen die om hun heilig karakter zowel aan Joden als christenen duurzaam zijn.

Zowel Oost- als Westjordaantal moeten wij enigermate kennen om vele passages van de Bijbel, veel meer nog om de verhalen van K. Emmerick met begrip en smaak te kunnen volgen. Daarom dit artikel en later in de loop van de verhalen nog enige nauwkeuriger aanwijzingen. Is het op zichzelf wat minder boeiend voor de een of ander, de verhalen zelf zullen er te bekoorlijker door worden.

B. De Grenzen.

De grenzen van Israëls stamgebieden worden in het boek Josuë, de ene nauwkeurig, de andere vaag en onvolledig beschreven. Gezien de absolute noodzakelijkheid ons wegens plaatsgebrek te beperken en ook lange en dorre uiteenzettingen te vermijden, kunnen wij die beschrijving uit het boek Josuë niet overnemen en nog minder van het nodige commentaar voorzien, maar ze zijn

uitgestippeld op onze grote kaart 1. Die uitstippeling is de vrucht van nauwkeurig onderzoek. Hier zou het de plaats zijn voor de lezer om de legende bij die kaart 1 eens aandachtig te lezen; een legenda is een soort sleutel.

Die kaart moest alles bevatten wat in een uitvoerig artikel over Palestina – waarvan dit artikel de korte inhoud is – genoemd wordt. Vandaar dat ze wel een beetje overladen is. Bij deze aflevering ontvangt men twee nieuwe grote kaarten 2 en 3. Men vindt daarop gehele provincies op groter schaal en dus klaarder terug, ook een mooie kaart van Jeruzalem en van het eiland Cyprus.

Toch schetsen wij hier vlug de grenzen van Palestina in zijn geheel om een duidelijk beeld van zijn uitgestrektheid te hebben. Wij mogen zeggen dat Jezus het in al zijn delen heeft bereisd. Het land dat God aanvankelijk voor het Israëlitische volk bestemde, had de volgende grenzen.

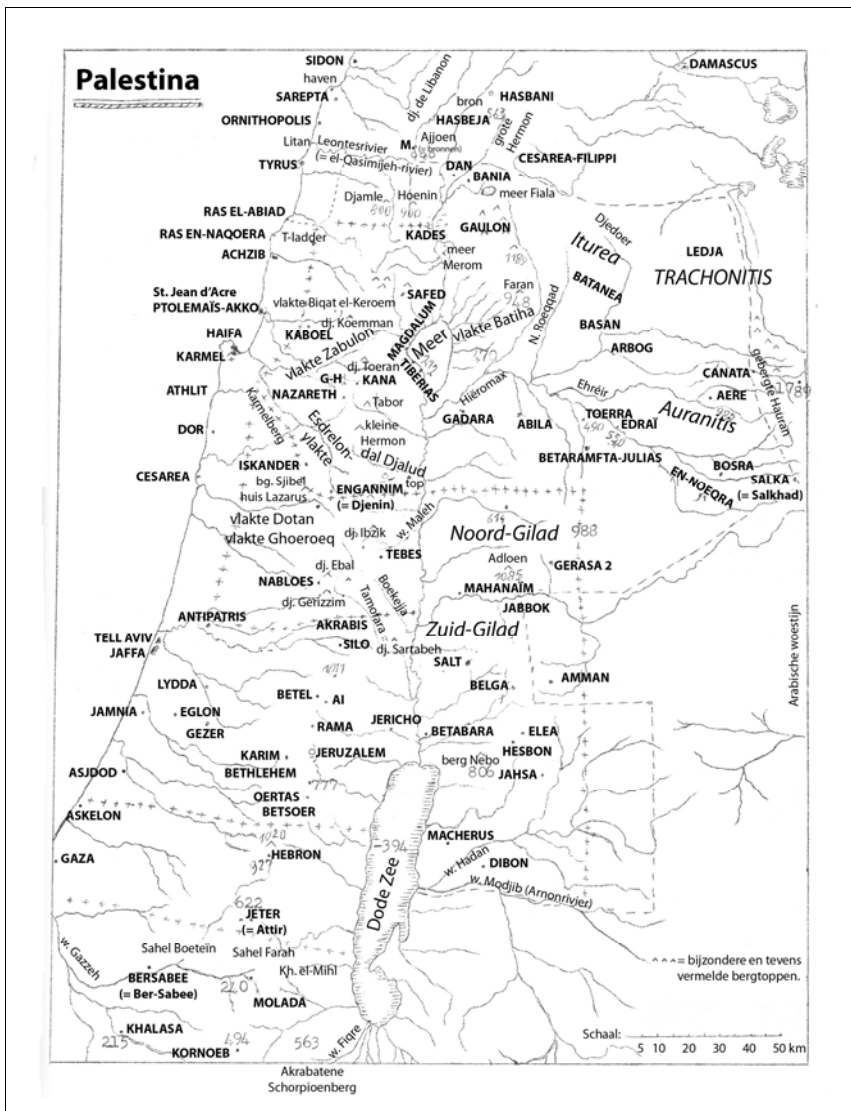
- In de noordwesthoek, beneden de Leontesrivier (el-Qasimijeh), was een district voorbehouden aan de Tyriërs.
- Tegen hun oostgrens begon de noordergrens van Palestina; ze volgde oostwaarts de horizontale loop van de Leontes, liep verder in dezelfde richting door langs de zuidvoet van de grote Hermon en nog verder tot de noordoosthoek van de stenige landstreek die nu el-Ledjah heet en het oude Trachonitis uit Lukas, 3, 1 is. Tot hier ook strekte zich de stam oost-half-Manasse uit.
- Bij die hoek begint de oostgrens, die aanvankelijk samenloopt met de buitengrens van el-Ledjah (zie op grote kaart 1, hoekkaartje boven).
- Daarna naar het zuiden afdalend loopt ze over el-Qanawat (Canat, Nobah 2), een grensstad op de westhelling van dj. Hauran, en steeds dezelfde richting volgend, bereikt ze de oude bijbelstad Salka, thans Salkhad.

- Hier wendt ze zich naar het zuidwesten en komt na een loop van vele uren uit bij de bedevaartweg naar Mekka, derb el-Hadj (tegenover Gerasa 2; zie weer grote kaart 1).
- Hier maakt ze een insprong naar het westen om het gebied van Ammon uit te sluiten, loopt dan weer oostwaarts tot de bedevaartweg en nu nogmaals zuidwaarts tot bij een bovenvertakking van de Arnonrivier; met deze loopt zij nu westwaarts naar de Dode Zee.
- Van hier voort vormt de Dode Zee de oostgrens; daarna is deze gevormd door de Araba of diepe vallei tot bijna tegenover Petra.
- Nu loopt ze recht naar het westen tot de Egyptische rivier, de el-Arisj en met deze naar het noorden tot de Middellandse Zee (zie grote kaart 1, hoekkaartje beneden).
- Van hier voort tot het beginpunt is de Middellandse Zee de westgrens, maar waar ze de kring voltooit, sluit ze het gebied van Tyrus buiten.

In Christus' tijd lag de zuidgrens van Palestina al lang niet meer zo diep in het zuiden en sedert lang ook had het land praktisch nergens meer die grenzen.

In de tijd der dappere Makkabeeën (midden 2^e eeuw vóór Chr.) volgde de zuidgrens een lijn die liep van Askelon over Betsur (een uur ten noorden van Hebron) naar de Dode Zee.

Ten tijde van Christus liep ze weer ettelijke uren meer zuidelijk, want Herodes had een groot deel van Idumea heroverd.

C. Algemeen uitzicht en bergachtigheid van het land.

Palestina is een bergland, zowel ten westen als ten oosten van de Jordaan. Een lange, diepe aardscheur verdeelt het van noord naar zuid in twee lange en hoge bergketens. Op de diepste bodem, in de bedding van die aardscheur vloeit de Jordaan; hij heeft zijn ontstaan hoofdzakelijk aan drie bronnen te danken:

- de noordelijkste bron ontspringt op de westhelling van de grote Hermon, in de buurt van het dorp Hasbeya op een niveau van 563 m.
- De tweede bron is die van Banias, beter gekend onder de naam Cesarea-Filippi. Banias is de heidense naam, afgeleid van Pan, de Griekse godheid van herders, kudden en weiden.
- De derde en overvloedigste bron is die van Dan, 4 km ten westen van Banias en beide 20 km ten zuiden van Hasbeya. Te Dan ontspringen er eigenlijk twee overvloedige bronnen wier wateren zich aanstonds verenigen om de waterrijke Nahr Leddan te vormen.
Te Hasbeya is de bron 563 m boven de zeespiegel, de bron bij Dan 154 m, het meer Merom 2 m.

Het Meer Gennezaret is 212 m eronder, de Dode Zee -394 m, haar diepste bodem op sommige plaatsen van de noordelijke helft -794 m.

Ten zuiden van de Dode Zee gaat de bodem van de Araba weer langzaam omhoog tot een niveau van 240 m boven de zeespiegel, nl. 110 km ten zuiden van de Dode Zee, om van dat punt weer af te dalen en 71 km verder weer de zeespiegel te bereiken bij de Rode Zee.

De Jordaanvallei is op verschillende plaatsen betrekkelijk smal, maar verbreedt naar het zuiden. Nabij de Dode Zee wordt ze breed en uitgestrekt aan beide zijden.

***

We zagen reeds dat die vallei tussen twee bergketens loopt, die hoger schijnen, naar gelang de vallei dieper ligt.

- In hoogte overtreft de oostelijke keten een weinig de westelijke in hun gehele lengte en heeft ook steiler en korter hellingen. Naast de Dode Zee vormt deze keten bijna een loodrechte muur.
- De westelijke keten stijgt minder vlug op uit de Jordaanvallei en daalt ook langzamer naar de Middellandse Zee af.

Beide bergketenen worden door ontelbare rivierbeddingen doorsneden, hetzij ze tijdelijk of bestendig van water voorzien zijn. Alleen zulke rivieren hebben ook water in de zomer, die door een sterke bestendige bron gevoed worden; ze zijn zeldzaam.

De oostelijke bergketen is, vanuit de Arabische woestijn gezien, nauwelijks 200 m hoog boven de woestijn, die een hoogvlakte is. Wanneer de laatste westelijke heuvels bij de kustvlakte eindigen is hun hoogte nog slechts 60 m; vandaar daalt de bodem zachtjes af naar de kust en het strand. Steil is de westhelling van de oostketen.

In het noordoosten is het bijbelland afgesloten door de dj. of het gebergte Hauran (zie hoekkaartje boven op grote kaart 1). Dit is een vulkanisch gebergte, dat van noord naar zuid gericht is en buiten Palestina ligt. Van zijn hoogten dalen in westelijke richting vele wadi's die de berghellingen en vervolgens de uitgestrekte vlakte En-Noegra doorsnijden om tenslotte in de Sjeriat el-Menadireh, de Hiëromax uit de oudheid, uit te monden. Deze rivier mondt op haar beurt uit in de Jordaan, 7 km ten zuiden van het Meer van Gennezaret.

Het algemeen uitzicht van Palestina is dus: twee evenwijdige bergketens lopen van noord naar zuid als zwarte muren links en rechts van de diepe Jordaanvallei. Weinig bestendige rivieren dalen van die bergketens af. De Jordaan vertoont eigenaardige kenmerken, maar levert geen materiële voordelen of vruchtbaarheid op; hij is ook niet

bevaarbaar; van zijn water profiteren slechts het struikgewas, de bomen en wilde planten en gewassen die bijna ononderbroken zijn oevers bedekken. Maar men weet dat er plannen ter studie zijn (geweest zijn?) om het overvloedige water in zijn bovenloop op te vangen en door kanalen over het hele land te verdelen, ja, het tot in de Negeb of zuidland te leiden, maar de politiek en ijverzucht van buurlanden beletten de Joden hun grootscheepse plannen ten uitvoer te brengen. Of is ondertussen misschien ook de onmogelijke verwezenlijking van zulke plannen gebleken?

D. De bergen van Westjordanland. Galilea.

Het bergensysteem van West-Palestina kan beschouwd worden als een verlenging van het Libanongebirge. De keten kent kleinere, gedeeltelijke onderbrekingen, doch is slechts éénmaal geheel onderbroken door de ruime vlakte Esdrelon ten zuiden van Nazareth.

I. Het Galilees gebergte.

Het Galilees gebergte loopt vanaf de Nahr of stroom el-Qasimijeh (Leontes) tot aan de vlakte Esdrelon, die gewoonlijk bij Galilea gerekend wordt.

Dit gebergte van Galilea bestaat uit twee goed onderscheiden delen, die veel van elkaar in hoogte en uitzicht verschillen. Dit verschil veroorzaakt de indeling in Opper- en Neder-Galilea (Hoog of Laag, Boven of Beneden-Galilea).

De grens tussen beide volgt een lijn die men zou trekken van St. Jean d'Acree (Ptolemaïs) naar de noordpunt van het Meer van Gennezaret.

Op deze lijn ligt de langwerpige vlakte Medjdel Keroem op een niveau van 250 m; ze begint 3 uren ten oosten van St. Jean d'Acree

(de oude stad Akko) en verlengt zich 4 uren ver naar het oosten boven deze vlakke rijst in het noorden het hoge bergland van Opper-Galilea en in het zuiden het veel lager heuvelland van Neder-Galilea.

1) Opper-Galilea.

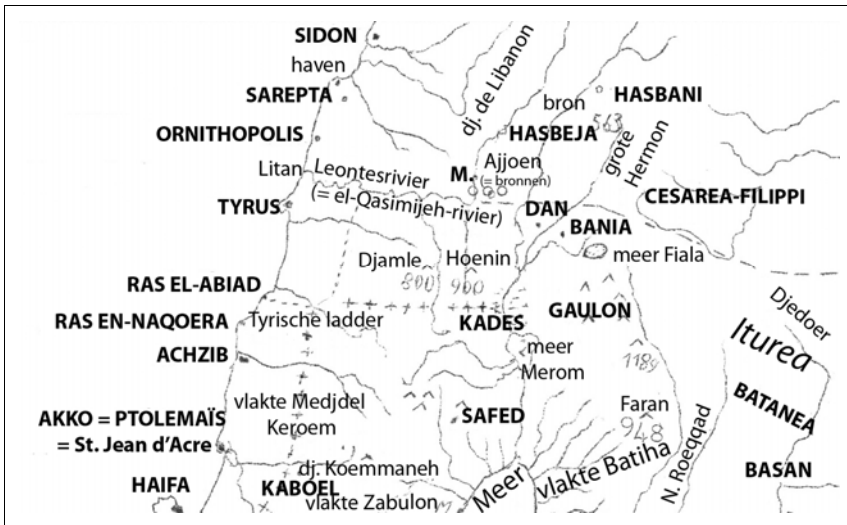
Een kenmerk van de bergen van Opper-Galilea is hun onregelmatige, verwarde ligging en richting.

Te midden van en boven die verwarde hoogten steekt ten westen en noordwesten van Safed een bergketen uit met meerdere hoge toppen die een hoogte bereiken van 1025 m, van 1198 m en 1114 m. Ook nabij Safed ten noorden heeft men 900 m, ook 900 m noordelijker te Hoenin, 800 m te Djamleh, 838 m te Safed zelf.

Twee westelijke uitlopers van het Galilees gebergte gaan tot tegen de Zee en versperren er de kustvlakte. Om zijn weg langs de kust te vervolgen, moet men erover; hun hoogte is er nog 300 m en 400 m; ze eindigen in de zee met hun kapen Ras el-Abiad, Witte Kaap en Ras en-Naqaerah, kaap van de diepte (dus: steile kaap). Ze liggen 3 en 4 uren ten zuiden van Tyrus. De naam van de bergketen die boven de zee eindigt met de kaap Ras en-Naqaerah, is dj. Moesjakka. Over deze keten en kaap loopt boven en naast de zee de zogenaamde scala Tyriorum, Tyrische ladder, omdat de weg, tot aan de eerste wereldoorlog bestond uit in de rots gehouwen treden, die als de sporten van een ladder waren. Nu is die reuzeladder door een berijdbare weg vervangen.

De berg- en heuvelhellingen zijn grotendeels bebost. Ook ziet men er veel oude terrassen, waarvan de aarde door muurtjes gesteund was en die ook nu nog met wijnstokken beplant zijn. Te allen kante ontwaart de onderzoeker de onderste lagen van stadsmuren, van torens en huizen, de puinhopen van tempels, synagogen en kerken, in de rotsen citernen, graven, graankelders, wijnpersen, silo's, die allemaal getuigen zijn van de dichtheid der

oude bevolking. Men vindt er ruïnes uit elke beschaving en tijdperk vanaf de tijd der Kanaänieten tot de kruisvaardersperiode.

2) Neder-Galilea.

De bergen en heuvelen van Neder-Galilea zijn veel lager. De hoogste en voornaamste toppen bereiken nog niet de 600 m. Wij noemen er een aantal die wij in Jezus' leven vaak zullen ontmoeten, de djebels

- Koemmaneh, 570 m;
- Toeran, 541 m;
- et-Toer of Tabor, 562 m.

Deze laatste is een alleenstaande afgeronde berg of kegel met regelmatige hellingen; zijn hoogte komt het best uit van uit de laaggelegen Esdrelonvlakte in het zuidwesten en van uit de diepe vallei aan zijn oostvoet.

Het is de beroemde berg van Jezus' gedaanteverandering; de authenticiteit van de plaats is aan geen twijfel onderhevig.

***

De dj. Dahy of kleine Hermon (515 m), ten zuiden van de Tabor en te midden van de Esdrelonvlakte, is als de schakel tussen de gebergten van Galilea en Samaria.

Aan zijn geografische samenhang met de Libanon heeft het bergland van Galilea grotendeels zijn vruchtbaarheid te danken. Hierin overtreft het verre Samaria en Judea.

De Libanon stapelt op zijn hoge kruinen en in zijn valleien grote voorraden sneeuw en vergadert in zijn schoot het overvloedige regenwater van de westerwinden en hij deelt het daarna mee via zijn rivieren en door ondergrondse wegen aan de naburige lagerlanden; hieraan dankt Galilea zijn vele en overvloedige bronnen. Ook de regens zijn in Galilea veel overvloediger en veelvuldiger dan in Judea.

Dankzij deze voordelen is er ook het klimaat milder: zacht aan de kust, warm in de vlakten, in de valleien en aan het Meer, altijd fris in het gebergte. De gezonde lucht schonk aan de bewoners levensvreugde, werklust en, zo nodig, ook geestdrift voor iets hogers, dapperheid en strijd lust.

Oudtijds gaven wouden, weiden, vrucht- en graanvelden, tuinen, boom- en wijngaarden, fonteinen, meertjes, rivieren, lusthoven en bloeiende, nijverige steden aan dat land een uitzicht, even bekoorlijk door zijn afwisseling als door zijn schoonheid.

Flavius Josephus heeft Galilea beschreven als een wonderland; hij roemt de zachtheid van het klimaat, het groot aantal, de bedrijvigheid en noeste vlijt van zijn bewoners, de voortreffelijkheid van zijn bronnen, de onuitputtelijke vruchtbaarheid van zijn bodem, ja, ook de overvloed aan fijne vis in het Meer.

Op de oevers van dit Meer, vooral in het land en de vlakte Gennezaret, rijpten het jaar door de lekkerste, sappigste en meest verscheiden vruchten, bloeiden de verrukkelijkste en zeldzaamste bloemen. Olijven en lijnzaad zorgden voor olie en fijn vlas verschaft prima linnen voor kostbare klederen.

Na eeuwenlang door de verwaarlozing der Arabieren veel van deze voordelen verloren te hebben, heeft het land ze teruggewonnen door de terugkeer van de Joden. Benevens reukgewassen groeien er weer alle soorten van edele kostbare bomen: olijf-, vijgen-, palm-, ceder-, cipres-, moerbei-, amandel-, granaat-, citroen- en terebintebomen. De vruchtbare vlakten leveren rijke oogsten en het Meer overvloedige vis.

De bronnen van de Jordaan besproeien prachtige lusthoven te tell Qadi (Dan) en te Baniyas (Cesarea-Filippi).

“Alles in Galilea,” schreef de pelgrim Leroux in 1910, “heeft onze bewondering opgewekt en heeft op ons de indruk van een bevoorrecht land gemaakt.”

“Leefde er een werkzaam volk (wat nu weer het geval is),” schreef een eeuw geleden Géogr. univ. T. V, 93-94, “het vruchtbare en schilderachtige Galilea kon tot een paradijs herschapen worden; men ziet er wijnstammen met een doorsnede van 2 voet; hun uitgespreide takken vormen ruime, lommerrijke priëlen van levend groen; een enkele tros van 2 of 3 voet lang is voldoende voor een maaltijd van een groot gezin.”

Wij lezen in Dict. Prat., c. 203: “Judea is stuur en streng, Galilea vruchtbaar, schilderachtig, lief en bekoorlijk; de fraaiheden van de natuur zijn te talrijk, te verrukkelijk en te verscheiden om beschreven te kunnen worden.”

Laten wij er nog deze lof aan toevoegen. In Jezus’ tijd was Galilea dicht bevolkt; zijn bewoners waren naar het zeggen van Flavius Josephus, dapper en krijgslustig. Ofschoon hun land vele heidenen telde en door heidenen omgeven was, hielden zij stand in iedere oorlog tegen hen. Wegens de vruchtbaarheid van hun land en de overvloed van water bloeide er de landbouw en de bomenkweek. Het land telde niet alleen vele gehuchten, maar ook een groot aantal steden, waaronder vele niet minder dan 15.000 inwoners telden.

Meer dan de grote hoedanigheden van zijn bodem heeft het leven van Jezus bijgedragen om Galilea roemrijk te maken: Jezus heeft er zijn verborgen leven doorgebracht, vele en grote wonderen verricht, het eerst en langst zijn leer verkondigd. Op één of twee na waren zijn apostelen en waren ook de meeste van zijn leerlingen Galileeërs.

De joodse immigranten hebben Galilea nagenoeg geheel ingepalmd; overal hebben hun landbouwinstallaties de beste resultaten opgeleverd.

***

Een kort woord over Galilea's grenzen.

Deze kunnen, zoals van meest alle provincies en landgedeelten slechts bij benadering bepaald worden, te meer daar die grenzen dikwijls aan veranderingen en verschuivingen onderhevig waren.

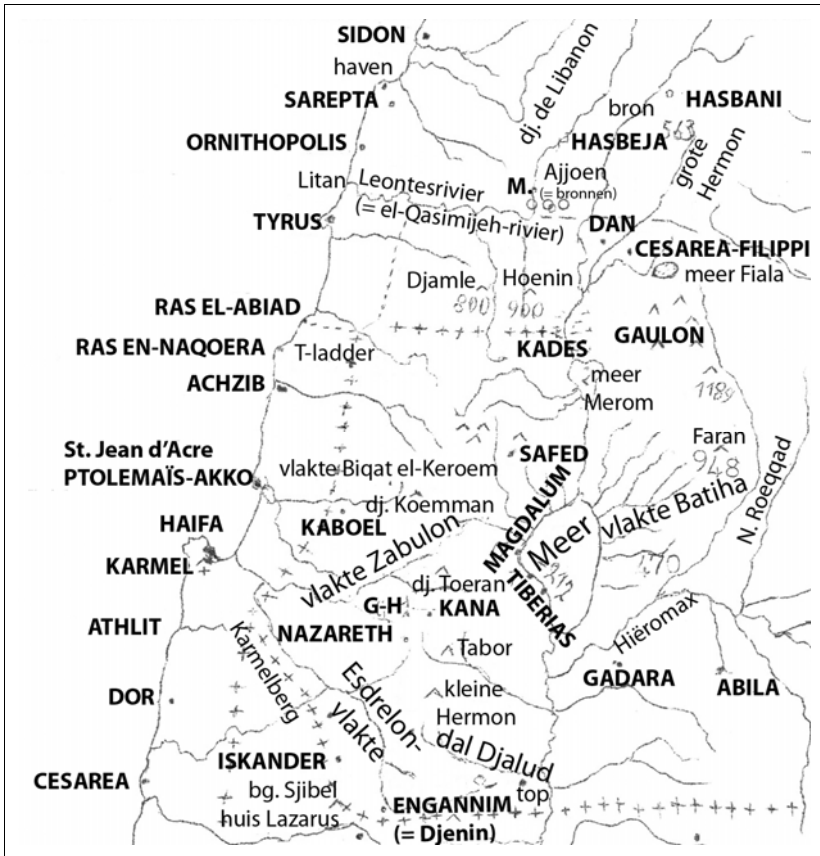
Aanvankelijk duidde de naam Galilea slechts een onderdeel aan van het land dat later deze naam droeg, maar geleidelijk ging hij een groter landstreek aanduiden, zoals het ongeveer het geval geweest is met de naam Palestina.

In Jezus' tijd was Galilea één van de drie grote provincies waarin West-Palestina ingedeeld was; de indeling in stammen had geen bijzondere rol meer te spelen.

Meestal wordt de vlakte Esdrelon bij Galilea gerekend en zo kunnen de grenzen beschreven worden als volgt:

- de zuidgrens wordt gevormd door een boog die de noord- of beter noordoostvoet van het Karmelgebergte en daarna van het gebergte van Samaria volgt. Verder loopt die grens voorbij Engannim (het huidige Djenin), laat deze stad, zoals ook de meer oostwaarts gelegen zelfstandige stad Betsan (Skytopolis) in Galilea en eindigt bij de Jordaan.

- Deze stroom vormt met de oostkust van het Meer – Flavius Josephus kent dit aan Galilea toe – en met de Opper-Jordaan de oostgrens.
- De noordgrens was de horizontale loop van de Leontes, als deze lijn doorgetrokken zou worden tot de Jordaan.
- In het westen sloot de grens het gebied van Tyrus uit en ook de gehele kuststrook ter breedte van een paar uren, nl. de kustvlakte en een gedeelte van de hellingen van het gebergte. Zo ligt, volgens Flavius Josephus, Kaboel, dat meer dan 2 uren van de kust verwijderd is, buiten Galilea.

Best mogelijk lag de noordgrens ook minder ver naar het noorden. Sommigen leggen ze 4 uren meer zuidwaarts, steunend op een woord van Flavius Josephus die eenmaal de stad Kades met enige grenssteden opnoemt.

II. Samaria

De bergen van Samaria zijn het middenstuk van het middelgebergte van Palestina.

Het is gescheiden van het Galilees gebergte door de Esdrelonvlakte, die een onderbreking vormt, doch het hangt met de bergen van Judea samen als een natuurkundig en geografisch geheel.

Het bergsysteem van Samaria vertoont in het noordoosten een soort hoorn, een uitlopende, halve-maan-vormige kleine bergketen, die oudtijds Gilboa heette en waarop Saül sneuvelde, maar nu de naam dj. Foqoea draagt; ze is in haar boogvormige lengte 14 km lang, 5 à 8 km breed (volgens de plaatsen) en in haar geheel van noordwest naar zuidoost gericht; ze is met haar bolrondeheid naar de Jordaan gekeerd.

Haar hoogste top is dj. Aboe Madoear; van daar geniet men in alle richtingen een schoon vergezicht. Hij bereikt 518 m en verheft zich 750 m boven de Jordaanvallei bij Beisan.

Het gebergte bestaat uit meerdere, naar het westen zacht afdalende hoogvlakten die door min of meer diepe valleien van elkander gescheiden zijn. Op vele plaatsen bedekt een roodachtige, bebouwbare grond de rotsbodem van de berg, vruchtbaar in graan; rond de dorpen staan olijf- en vijgenbomen. De noord- en oosthellingen zijn steil en daar komt de naakte rots aan de oppervlakte.

Bij de zuidwestpunt van Gilboa, d.i. ten zuiden van Djenin of Engannim richt het Samaritaans bergmassief zich met een reeks heuvelen naar het noordwesten. Op de eerste heuvel, de sjeick

Sjibel bezat Lazarus een landgoed (496 m).

Verder naar het noordwesten onderscheidt zich door zijn hoogte de dj. Sjeick Iskander (518 m), 14 km ten noordwesten van Djenin. Voorbij of over de ravijn Malih krijgt de bergketen de naam van Mar Elias, berg van de profeet Elias, het is het beroemde Karmelgebergte.

Na een loop van 25 km eindigt de keten bij de zee en laat tussen deze en haar voet slechts een smalle doorgang.

Hier is de voorberg slechts 155 m hoog, maar in de keten zijn toppen van meer dan 500 m.

De noordelijke helling is steil, maar toch heeft zich de stad Haïfa, Israëls voornaamste haven, over de helling tot op de rug van de bergketen uitgebreid. Op de voorberg in het zicht van de zee verheft zich het Karmelietenklooster. Tussen de mooie, beboste heuvelen van het gebergte lopen bochtige valleien en strekken zich weiden en bebouwde akkers uit. Overal is de bergketen met een laag vruchtbare teelaarde bedekt. De berg is ook rijk aan spelonken.

Bij het zuidende van Gilboa vertrekt een bergvertakking naar het zuidzuidwest. Op deze lijn liggen de voorname toppen

- Ras Ibziq (734 m = Bezek),
- Ras el-Aqra, 680 m,
- de dj. Islamijeh of oude Ebal (938 m),
- de dj. Et-Toer of Gerizzim (868 m).

Deze laatste twee Ebal en Gerizzim liggen tegenover elkaar in het midden van de centrale bergketen, en tussen beide strekt zich van west naar oost de schone dwarsvallei van Sikem uit.

Aan de zuidrand zijn op de heuvel Balata de ruïnes van het oude Sikem = Sikar opgegraven.

Meer naar het westen ligt de stad Nabloes, gesticht in de 1^e eeuw, thans nog een centrum van heftige aanhangers van Mohammed en de woonplaats van een 150-tal Samaritanen; het lager gedeelte

van de Ebal is bekleed met een band van groen; hogerop zijn de hellingen vol klippen, rotsen en spitsen. Boven heeft hij een ruime vlakte met een heerlijk vergezicht (938 m).

Aan de overkant beheerst het Gerizzimgebergte de stad Nabloes aan zijn noordvoet, en de vruchtbare van west naar oost gerichte vallei van Sikem. Boven heeft de berg een kleine vlakte, vanwaar men, vooral van het hoogste punt, een wijds vergezicht geniet, ja, men ontwaart er de besneeuwde kruinen van de grote Hermon in het noorden, de blauwe zee in het westen en de bergen van Gilad in het oosten (868 m).

De berg verlengt zich vrij ver naar het zuiden. In het oosten beheerst hij van zijn steile hoogte de vallei of vlakte Makhna die zich van noord naar zuid aan zijn oostvoet uitstrekt.

Aan die noord- en oostkant heeft hij sterke hellingen, maar een zachte afloop naar het westen. De vallei tussen de twee bergen met haar niveau van 568 m ligt 300 m en 370 m lager dan hun top (868 m en 938 m).

Van de voorname keten, zo juist genoemd, die van Ras Ibziq naar de Gerizzim loopt, scheiden zich lagere zijketens af, die, parallel met de valleien, zuidoostwaarts naar het Jordaandal afdalen en dit met hun uitlopers of voorheuvelds aanzienlijk vernauwen.

Ten zuiden van de Gerizzim duurt de ordeloze ligging van de bergen tot de grote wadi Deir Balloet voort.

Van de hoogste terrassen dalen tamelijk regelmatig heuvelen trapsgewijze naar de kustvlakte af. Ook hier, zoals aan de oostzijde van de bergketen, is de helling doorsneden van rivierbeddingen; deze zijn de natuurlijke toegangen uit de kustvlakte naar de rug van de centrale bergketen.

De kalkheuvelen van het Samaritaans bergmassief zijn meer afwisselend en interessanter dan de eentonige, kale bergen rondom Jeruzalem en in geheel Judea.

Men ziet er vrij vele olijfboomgaarden bij de talrijke dorpen, ook menige vruchtbare vallei met bebouwde akkers en vruchtbomen.

Er grazen allerwegen kudden, waaraan, gezien de rijke watervoorraad, de nodige drank niet ontbreekt.

Het is zeker dat Samaria in vele opzichten een grote voorsprong heeft op Judea, ofschoon Flavius Josephus beide op één lijn schijnt te stellen in de volgende tekst:

“Samaria verschilt in niets van Judea; beide provincies behoren (wat juist is; geografisch) tot hetzelfde bergland; beide bezitten ook vruchtbare districten; de bodem brengt overvloedige vruchten voort, zowel gekweekte als wilde en natuurlijke, want het water ontbreekt er niet om de dorre aarde vruchtbaar te maken; de wateren zijn opperbest en de weiden zo mals dat het vee melk in overvloed geeft, meer dan om het even waar elders, en, wat meer is, deze twee provincies zijn zeer dicht bevolkt.” (B. J. I, 287).

Sinds de Arabische overheersing (die in de 7^e eeuw begon) en later onder het Turks bestuur, werd deze beschrijving vals. Het land was verarmd, uitgeput en verwaarloosd. Eeuwen lang hebben de bewoners geen benul gehad van landuitbating; de Joden die er nu weer de meesters zijn, brengen er geleidelijk verandering en verbetering in.

Inderdaad, reeds in 1955 beschreef een reiziger Samaria als volgt: “Het is meestal een prachtig berglandschap met vele vruchtbare valleien.” (De Boer, 10 december 1955). Het heeft altijd Judea overtroffen, maar nooit is het bij Galilea te vergelijken geweest.

Wat de grenzen van deze provincie betreft,

- de noordergrens versmelt met de zuidgrens van Galilea, (die hiervoor is beschreven in punt D. I.).
- In het westen gaat deze grens niet tot de zee, maar sluit, terwijl ze zich zuidwaarts wendt, de tot Judea behorende kuststrook of kustvlakte uit.
- Bij Antipatris dat eveneens tot Judea behoort, wendt ze zich naar het oosten, vervoegt de beek Deir Balloet en volgt deze tot bij Akrabis. Deze stad en omgeving laat ze rechts bij Judea

en eindigt ten noorden van de berg Sartabeh bij de Jordaan; opwaarts vormt deze stroom tot tegenover Betsan (Skytopolis) de oostgrens.

- De zuidgrens heeft herhaaldelijk grote verschuivingen ondergaan. Nu eens liep ze niet zo ver van de Gerizzim, vooral na de heroveringen door de Makkabeeën, andere keren in de buurt van Bethel, zelfs van Rama en Jericho.

III. Judea

Het gebergte van Judea vormt een geografisch geheel met dat van Samaria en is er zonder onderbreking bij aangesloten.

De bergrug loopt van noord naar zuid met een lichte uitwijking naar het zuidzuidwesten. De hoogste bergvlakten zijn verder verwijderd van de Middellandse Zee dan van de Jordaan en zo is de oosthelling veel steiler en korter dan de westelijke; hier zijn dan ook de beken langer en langzamer.

Het Judees gebergte is het hoogst in het noorden en zuiden van de provincie; daar bereiken de bergtoppen een hoogte van 900 m, een zelfs meer dan van 1000 m. In het zuiden bij Hebron bereiken meerdere hoogtepunten bijna 1000 m, één zelfs 1020 m. Tussen deze twee hoogste gewesten is het niveau gemiddeld 100 à 200 m lager.

Een paar uren ten zuiden van Hebron (927 m) daalt de bergketen tamelijk vlug, is te Attir, het oude Jeter, reeds gedaald tot 622 m, te el-Mihl, 8 uren ten zuiden van Hebron, tot 369 m; te Bir es-Seba of Bersabee, 11 uren ten zuidwesten van Hebron, tot 240 m.

De bodem van Judea is in 't algemeen naakt en rotsig. Bedekt met distels en doornen contrasteert hij sterk met de bodem van Galilea; in Jezus' tijd was deze tegenstelling mogelijk nog schriller. In Galilea was de natuur overal rijk en levenskrachtig, de grond vruchtbaar, de velden bebouwd en verzorgd, het bergland bebost. In Judea daarentegen overheersen dorre, naakte, onbebouwde, steile, rotsige bergen, die de indruk maken van uiterste onvruchtbaarheid en verlatenheid; géén bezoeker ontkomt aan die indruk, zoals men het uit de reisbeschrijvingen kan opmaken.

Wij gaven al zulke uitlatingen; hier volgen er nog een paar:

- "Galilea vruchtbaar, Judea rotsachtig." (Beaufays, De Godmens, 59).
- "Zodra wij Galilea leren kennen, staat het ons aan; het behaagt ons veel meer dan het onvruchtbare, dorre en grijze bergland Judea. In Galilea zijn zelfs de hoogste bergen groen en begroeid, de lagere vruchtbaar en bebouwd." (Leroux, Pèlerins, 153).

Dit bewijst dat Flavius Josephus ten onrechte de twee provincies op gelijke voet stelde. In 't bijzonder valt het de pelgrims op dat Jeruzalem midden in een woestijn ligt. Afgezien van de Olijfberg, die groen en vruchtbaar is, ziet men in de omgeving van de heilige stad niets dan naakte rots, dorheid,

onvruchtbaarheid, rots, rots en nog eens rots. (Leroux, Portmans, Mislin; De Géramb, etc.).

Erger nog, ten oosten van de bergRUG loopt op de oostelijke helling van noord naar zuid, d.i. vanaf de berg van Jezus' vasten bij Jericho in het noorden tot onder de Dode Zee in het zuiden, een lange strook grond die nog heel wat akeliger en steniger is dan de rest van Judea. Slechts in haar valleien groeit een hapje groen en enkele struikjes voor de kudden. Het is de zogenaamde 'woestijn van Juda', een echt rotsland dat steil naar de Jordaan, naar de Dode Zee en de Araba (diepe vallei ten zuiden van deze Zee) afdaalt. In alle richtingen is deze woestijn door talloze, onregelmatige, ordeloze ravijnen doorsneden; het uitzicht is akelig.

“Nauwelijks heeft men Betanië achter de rug,” zegt een reiziger, “of de huizen verdwijnen en de landbouw houdt op. Voor alle plantengroei vindt men nog op enige plaatsen wat slaaplelies en doornstruiken. De kaalheid neemt steeds toe; de wegen zijn rotswanden tegen hoge berghellingen boven diepe afgronden, waarin andere ravijnen uit andere richtingen uitmonden; samen maken zij het gewest voor de zwerver tot een onuitkoombare doolhof.” (Prat, J. Chr. II, 21).

“Geen spoor van menselijk leven is er te zien, buiten enige herders die hun schapen en geiten te grazen leiden tussen doornstruiken en aromatische kruiden, die in zulk een verschroeiende hellehitte in leven blijven.” (Prat, J. Chr. I, 151; Mislin, Portmans, etc.).

De oostelijke helling daalt snel naar de Dode Zee af; zo ook de bergravijnen met hun diep uitgegraven bedding, dwars door de woestijn van Juda, tussen naakte loodrechte rotswanden.

De westelijke helling daarentegen daalt geleidelijk naar de Middellandse Zee af. Deze helling is dus, gelijk de beken en rivieren die door de valleien vloeien, veel langer dan de oostelijke. Dit geldt trouwens voor het land in zijn gehele lengte.

Langs de westhelling vormen twee terrassen of banken de overgang tussen de kustvlakte en het hoogland; het zijn als de stoepen van een reuzentrap.

- De toppen van het eerste of hoogste terras wisselen af tussen 400 m en 600 m;
- die van de tweede of laagste stoep tussen 200 m en 400 m. Deze laatste zone, die in de kustvlakte overgaat, is wat men noemt, het heuvelland; het is door brede valleien, die ook onderling soms verbonden zijn, doorsneden.

Het algemeen uitzicht van Judea ten westen van de waterscheidingslijn, kan worden samengevat als volgt:

een opeenvolging van heuvelen, bedekt met enig groen en wat bloemen in het voorjaar, maar naakt en dor het overige van het jaar; een afwisseling van bebouwde akkers en van met onkruid, distels en doornen bedekt braakland; een afwisseling van dorre woestijngrond en naakte rots, en van kleine, besproeide, dieper gelegen gronden met graanakkers, groepen vruchtbomen en andere plantengroei. Op de plaatsen waar bronnen zijn, treft men in de nabijheid van sommige dorpen plantsoenen van sinaas-, granaat-, citroen-, olijf- en vijgenbomen aan.

Langs heuvelhellingen ziet men hier en daar kunstmatige terrassen met tuinen en wijngaarden, ieder voorzien, zoals oudtijds, van een wachttorens. Eertijds waren de wijngaarden een kenmerkende trek van Judea (cfr. fasc. 5, nr. 119, voetnoot 262). De teelt ervan wordt in Judea begunstigd door de stenige bodem, die voor de meeste andere vruchten ongeschikt is, door de gepaste hoogte der heuvelen en het warme klimaat. Vandaar dat Flavius Josephus kon spreken van vruchtbare gronden, ook in Judea (zie ook nog fasc. 3, nr. 90, voetnoot 197).

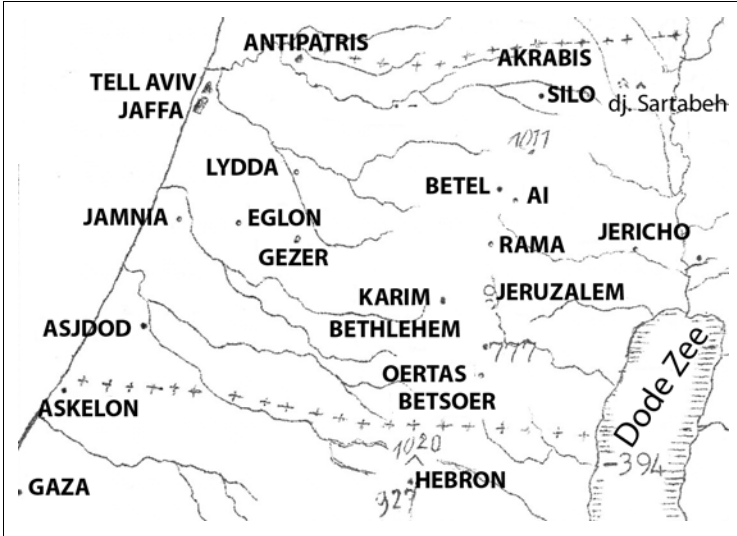
Uit de boven beschreven karaktertrekken van Judea volgt dat het van oudsher een herdersland geweest is. Toen Jozef en Maria op hun reis naar Bethlehem zich 6 km ten zuiden van Sikem bevonden, op de grens van Samaria, zegde de zienster: "Er lagen

in de kronkelende, door elkaar slingerende dalen van hier tot Bethlehem vele herderswoningen.” (fasc. 4, nr. 108, voetnoot 229).

Als opvallend vruchtbare plaatsen verdienen vermelding: de omgeving van Lydda, die evenwel ook bij de kustvlakte gerekend kan worden, de vlakte van Jericho, eertijds zo vermaard om haar balsem en rozen, de herdersvelden rond Bethlehem, landschappen bij Aïn Karem, de wadi Oertas, een uur ten zuiden van Bethlehem met meerdere oogsten per jaar, enige valleien te en om Hebron.

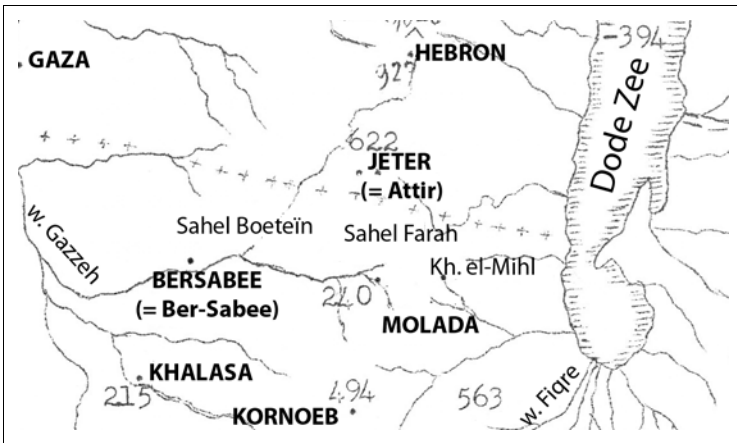
De grenzen.

- De onbestendige noordgrens veranderde overeenkomstig de zuidgrens van Samaria (zie hiervoor beschreven in punt D. II. Samaria).
- Vanaf Ptolemaïs behoorde de kustvlakte aan Judea, althans in Christus' tijd; de landvoogd van Judea verbleef te Cesarea aan zee. Vanaf Jaffa zuidwaarts, sloot de grens de kustvlakte uit en in het zuiden liep ze meer of min zuidelijk uit de richting van Gaza oostwaarts naar de Dode Zee.
- Ten tijde van de Makkabeeën liep ze een uur ten noorden van Hebron, in Jezus' tijd een viertal uren meer zuidelijk. Op deze laatste lijn is de bodem op een veel lager niveau gedaald en is gebied van Idumea, of, naar gelang men het opvat, van de Negeb, d.i. Zuidland geworden.

IV. Zuidland

De Negeb is het zuidelijkste gedeelte van Palestina. Zijn noordgrens is de zo even vermelde horizontale lijn, van Gaza lopend onder Hebron naar de Dode Zee, tegenover de landtong el-Lisan.

Zoals de loop der rivieren het aantoont, helt de bodem in noordwestelijke richting af (zie hoekkaartje beneden op grote kaart 1). Het Zuidland wordt ten oosten begrensd door de Araba, waar het op sommige plaatsen 600 m boven de vallei uitsteekt of oprijst. In het gebergte Akrobatene nabij de Dode Zee bereikt een top 563 m, stijgt dus 800 m boven de vallei uit.

Van deze top westwaarts gaande, krijgt men 494 m te Kornoeb en 215 m te Khalasah.

De volgende beschrijving geldt voor het Zuidland vanaf Bersabee tot de zuidgrens bij Aïn Kadis en Qaseimeh:

“Het land is een overgang tussen de grote, eenzame, dorre en echte zandwoestijn Badiët et-Tih, en het vruchtbaarder, meer bewoonde land tussen Hebron en Bersabee; dat land is middelbaar hoog; het bevat een bergstreek tussen de kustvlakten in het noordwesten en de bergachtige, steile hellingen naar de Araba in het oosten.

De bergstreek bestaat in een aantal minder aanzienlijke heuvelketens, verward en ordeloos over de onmetelijke vlakte verspreid en van elkaar gescheiden door vlakten en talloze, soms brede valleien, die het binnenland in alle richtingen doorsnijden.

Deze wadi's verenigen zich en vormen na hun samenloop

- de rivieren Ghazzeh, die in de Middellandse Zee,
- de Abiad, die in de el-Arisrivier, en
- de Fiqreh, die in de Dode Zee uitmonden, enz.

Deze rivieren delen geen vruchtbaarheid aan het land mee; ze hebben alleen water in het regenseizoen.

In de eerste eeuwen na Christus vond men er nochtans cultuur en leven, enige plantengroei, hier en daar bebouwde akkers en voeder voor de kudden.

Op weiland met hooggras volgen steenachtige vlakten zonder het minste grassprietje. In de valleien bestonden ook volksagglomeraties. In het Byzantijns tijdperk ontstonden er

echte steden, vooral ten zuiden van Bersabee. De landbouw en vooral de wijnteelt werd er behartigd, zoals de overgebleven terrassen langs de heuvelhellingen het getuigen; men vindt er bronputten, gemeenschappelijke waterbakken, ruime woongrotten, termen, resten van herbergen. Deze bloei bereikte zijn hoogtepunt onder keizer Justinianus (6^e eeuw), maar in de 7^e eeuw (638) heeft de inval van de Muzelmannen alles vernield. Onder de Arabieren verdwenen daar met de tijd de laatste resten van de vroegere beschaving. Toch is dit land geen echte zandwoestijn, zoals meer zuidelijk Badiët et-Tih. Een vijfde deel is vatbaar voor bebouwing. Nu is de Negeb in de handen van de nieuwe staat Israëel, die alle mogelijke middelen aanwendt en de stoutmoedigste plannen uitdenkt om de beste delen tot vruchtbare landbouwgrond om te scheppen. Ook bereikten ze reeds prachtige resultaten. Een tegenvaller is het buitengewoon hete klimaat.

Het laatste deel van West-Palestina zal met de kustvlakte beschreven worden. Overigens zijn in dat deel van het land geen bergen. Bedoeld is Filistië, land der Filistijnen.

E. De vlakten van West-Palestina.

In Palestina vindt men niet alleen bergen en ravijnen, hoogten en diepten, maar ook vlakten en op vlakten gelijkende valleien. Enkele zijn zo ruim dat ze de bergketen op die plaatsen schijnen te onderbreken; eenmaal is dit inderdaad volkomen het geval. De kustvlakte en Jordaanvallei worden afzonderlijk besproken.

I. Galilea.

1) De vlakte Medjdel Keroem

In dat land met zijn vele natuurschoon komt het eerst in aanmerking de vlakte Medjdel Keroem; ze begint anderhalf uur

ten oosten van Akko of St. Jean d' Acre en loopt 4 uren ver naar het oosten. Haar breedte verschilt van 300 m tot 700 m; ze vormt een natuurlijke grens tussen Opper-Galilea met zijn hoge bergen in het noorden en Beneden-Galilea met zijn heuvelen in het zuiden; ze dient ook tot verbindingsweg tussen het binnenland en de zee; ze is zeer vruchtbaar, beplant met eeuwenoude olijfbomen, met koren, doera, katoenbomen en -struiken en vlasdotter of sesam (een olieplant); het gemiddelde niveau is 25 m boven de zeespiegel.

2) De vlakte van Asochis of vlakte van Zabulon (= Sahel)

Twee en drie uren meer zuidwaarts lopen van oost naar west twee prachtige valleien, die zich in hun loop naar het westen aan het westelijk einde van het gebergte Toeran verenigen.

Door oude, profane schrijvers wordt de noordelijkste vallei en ook beide samen na hun vereniging vlakte van Asochis of ook van Zabulon genoemd; nu draagt ze de Arabische naam Sahel (= vlakte) el-Battauf.

De Israëli's noemen ze Biqa Beit Nettofa, wat hetzelfde is en ook betekent; de noordelijke is de belangrijkste.

In haar oostdeel is (of was onder de Arabieren) deze moerassig, maar toch overal vruchtbaar; ze is 15 km lang en nagenoeg 1 uur breed; haar gemiddeld niveau is 150 m.

Ze is aan haar noord- en oost- en zuidkant door bergen ingesloten en bezit meerdere bronnen; het plan bestaat (of heeft bestaan) om ze tot een waterreservoir af te dammen (Guide bleu, 204).

De bergen die deze vlakte in het noorden beheersen bereiken een hoogte van 400 à 500 m; het gebergte Toeran dat ze in het zuiden beheerst, bereikt een hoogtepunt van 541 m.

3) De vlakte er-Roemmaneh (naar de wadi er-Roemmaneh)

Ten zuiden van de dj. Toeran loopt van oost naar west de andere vallei, die de speciale naam wadi er-Roemmaneh draagt; ook deze

vallei is zeer vruchtbaar. Van haar begin tot haar vereniging met de vlakte Zabulon is ze 8 km lang en 2 km breed. De voornaamste weg van Kana naar Kafarnaüm volgt deze vallei.

4) De vlakte Esdrelon

De volgende grote vallei of vlakte, die wij, zuidwaarts afdalend, aantreffen, is de vlakte Esdrelon; ze ontrolt zich ten zuiden van de Tabor en van het gebergte van Nazareth.

Ze wordt ook naar de naburige stad vlakte van Jezreël genoemd; de nieuwe Joden geven haar eenvoudig de naam Emeq, d.i. 'vlakte', als wilden zij zeggen: 'Dé vlakte bij uitstek'.

Haar vorm is een onregelmatige driehoek, waarvan de top zich in het noordoosten bij de berg Tabor bevindt; haar basis leunt aan tegen de Karmelbergketen en het gebergte van Samaria en heeft een lengte van 35 km. De schuine zijden vanaf Djenin in het zuiden tot de Tabor in het noorden en die van Tabor in het oosten tot de Kison-enge in het westen hebben ongeveer de lengte van 25 km.

Aan haar oostkant is deze uitgestrekte vlakte gedeeltelijk afgesloten of begrensd door twee kleine gebergten, nl. de dj. Foqoea of het oude Gilboa en de dj. Dahy of het Klein-Hermongebergte.

De vlakte heeft echter ook twee verlengingen naar het oosten, die tot de Jordaan doorlopen, nl.

- de el-Birehvallei tusen Tabor en Kleine Hermon, en
- de Djaloed- of Goliatvallei tussen de Kleine Hermon en Gilboa.

Een derde verlenging, meer zuidelijk, loopt niet door tot de Jordaan, maar is afgesloten tot een slop of zak door de rug van Gilboa. Ook daalt deze verlenging niet af naar het oosten maar naar het westen.

- De noordelijkste vallei is ten zuiden van Tabor aanzienlijk breed, maar wordt smal meer oostelijk.
- De tweede vallei Djaloeed is een heerlijke en zeer vruchtbare vallei en is thans door de Joden tot een paradijs herschapen.

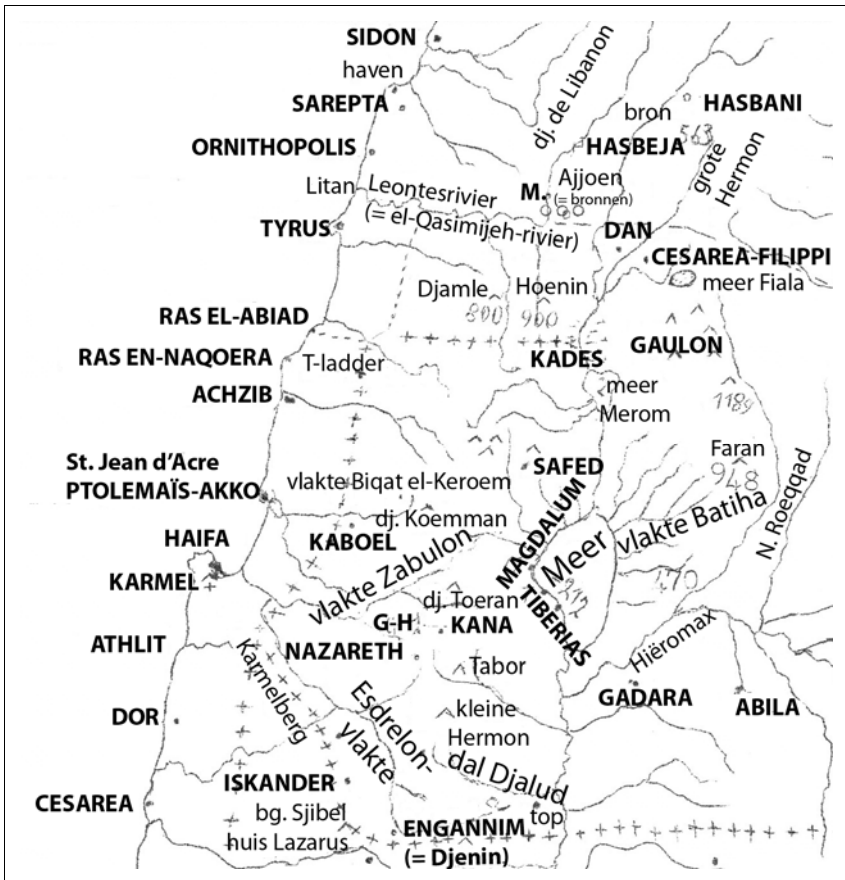
Deze twee valleien hebben een sterke helling naar de Jordaan en zijn weldra lager dan de zeespiegel.

De eigenlijke vlakte Esdrelon zonder de oostelijke verlengingen, wordt dooraderd door de rivier Kison met haar vele vertakkingen of bijrivieren, als men deze meestal droogstaande armen zo noemen mag. Uit alle richtingen dalen ze van de omringende bergen af, doorkruisen de vlakte en brengen in de regentijd hun wateren samen in de hoofdrivier die door een bergengte in de kustvlakte en uiteindelijk in de zee uitmondt.

De vlakte biedt het uitzicht van een vrij effen landschap, waarvan de eentonigheid slechts door enkele lage heuvels verbroken wordt. De zwarte bodem bestaat uit een mengsel van lava en humus en is dus buitengewoon vruchtbaar, temeer daar het er niet aan water ontbreekt.

Veertig jaren geleden was deze onafzienbare vlakte grotendeels nog vol moerassige plaatsen, een uitgestrekte, ondoordringbare steppe met hoog gras en reusachtige distels van 2 à 3 m hoog met daartussen ook hier en daar een golvend korenveld. De nieuwe joodse staat, die de gehele vlakte aankocht, heeft al die moerassen drooggelegd en aan de overvloedige wateren een door- en uitweg verschaft; de steppen zijn ontgonnen en de bodem tot een vruchtbare grond herschapen; deze is zeer geschikt voor alle graangewassen, vruchtbomen, wijnstammen, groenten, enz. De malaria is er verdwenen, het klimaat is er weer gezond, het vergezicht aangenaam en heerlijk. De schoonheid van de vlakte, die zich niet alleen met groene en gouden vruchten bekleedt, maar zich ook tooit met ontelbare bloemen, lokt vele toeristen aan; ze is weer met dorpen bezaaid. Ook is er voor gezorgd dat zelfs in de regentijd, wanneer alle vertakkingen water bevatten, de

hoofdstroom nooit uit zijn oevers treedt. Waar het nodig bleek, werd op lagere gronden de bedding tussen oevers ingesloten.

II. Samaria.

Ten zuiden van de vlakte Esdrelon begint het Samaritaans gebergte. De reeks terrassen of heuvelen, waarmee het geleidelijk omhooggaat, beginnen ten zuiden van Djenin.

1) De vlakte van Dotan = vlakte van Arraba

Een uur ten zuidwesten van deze stad, treft men op Samaritaans grondgebied de eerste vlakte aan, die door een bergengte met de Esdrelonvlakte samenhangt en er een verlenging van is; het is de oude vlakte van Dotan, die nu in het Arabisch naar een naburige stad Sahel Arrabeh heet, vlakte van Arraba; ze is van 200 m tot 240 m hoog; ze wordt goed bewerkt en is even vruchtbaar als de vorige. In deze vlakte ligt op een hoge heuvel het bijbelse Dotan, waar wij later ook Jezus zullen zien komen.

2) De laagvlakte Merdj el-Ghoeroeq

In haar zuidoosthoek hangt de Sahel Arrabeh door een enge samen met een andere ruime vlakte, eveneens zeer vruchtbaar, de laagvlakte Merdj el-Ghoeroeq; vroeger erg moerassig wordt ze nu gedraineerd.

3-4-5-6) De vallei van Nabloes = Sahel el-Askar = Sahel Radjib = Sahel Makna

Drie uren meer zuidelijk komen wij in de reeds vermelde dwarsvallei tussen de bergen Ebal en Gerizzim.

- Naar de daar gelegen stad heet ze thans vallei van Nabloes. Bij Flavius Josephus heet ze: ‘lange vallei’;
- haar oostelijk einde deint uit tot een ruime vlakte, die tussen de omringende bergen gelijk op een reusachtig amfitheater. Hier draagt ze de naam Sahel el-Askar, naar het dorp Askar aan haar noordelijke rand. Haar niveau is op dit punt 500 m;
- van hier wendt ze zich naar het zuiden en neemt in het middendeel van deze zuidelijke verlenging de naam Sahel Radjib aan, naar een dorp op die plaats.
- Meer zuidelijk tot aan haar einde bij Qoeza (Kibsaim?) geeft men haar de naam Sahel Makna, naam waarmee soms ook de gehele zuidelijke verlenging aangeduid wordt vanaf Askar in het noorden tot Qoeza in het zuiden.

7-8) De vlakten van Boekeia en de vlakten van Farah

Nog zijn er andere, kleine vlakten in Samaria; ze zijn er veel talrijker dan in Judea, ruimer en schoner. Om deze schoonheid, hun uitgestrektheid en vruchtbaarheid moeten nog vermeld worden de vlakten van Boekeia ten zuidoosten van Toebas (het Bijbelse Tebes), en die van Farah ten zuiden van stad en berg Tamoen.

De naam Boekeia betekent eveneens ‘vlakte, ruime, platte vallei’. Aan dit Arabisch woord beantwoordt het Hebreeuws ‘Biqā’, ‘Beqa’.

III. Judea.

1-2-3) De vallei el-Boequeia, de herdersvalleien en een paar vlakten ten zuiden van Hebron

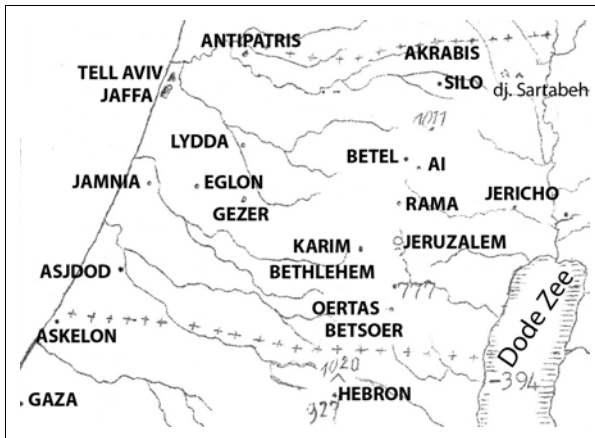
Judea is het land van de hoogvlakten; er zijn weinig aanzienlijke valleien; de ruime vallei el-Boequeia ten zuiden van Jeruzalem, de herdersvalleien ten oosten van Bethlehem, door de Arabieren eveneens Boequeia genoemd, en een paar vlakten een 8-tal uren ten zuiden van Hebron, is het voornaamste wat hieromtrent aan te stippen valt.

4-5) De vallei Sahel el-Farah en Sahel Oemm Boeteïn

Beide laatste ruime valleien of vlakten zijn de Sahel el-Farah onmiddellijk ten noorden van Kh. El-Mihl (niveau 369 m) en ten westen daarvan Sahel Oemm Boeteïn bij tell es-Seba (290 m). Vooral in deze laatste vlakten leiden de bedoeïenen talrijke kudden te weide.

6) De vlakte van Jericho

De vlakte van Jericho wordt eerder bij de Jordaanvallei gerekend.

IV. De kustvlakte vanaf Tyrus tot en met Filistië.

1) De kustvlakte

Tussen de voet van het middelgebergte van Palestina en de zee loopt een strook effen grond of kustvlakte, die heel zacht naar de kust afhelt.

In het noorden, nabij Tyrus, begint ze tamelijk eng, doch verbreedt geleidelijk om, ten zuiden van Jaffa, in het oude land der Filistijnen, wijd uit te deinen.

Op drie plaatsen wordt die strook kustland onderbroken door een rotsbank die van het middelgebergte westwaarts tot tegen de zee uitlopen en de kapen Abiad, en-Nakoera en Keroem (of Karmel) vormen.

1^e onderbreking door rotsbank eindigend met de kaap Ras el-Abiad of Witte Kaap.

Deze smalle vlakte begint in het noorden met de effen vlakte bij Tyrus, behoudt 3 uren ver een breedte van 2 km en wordt dan een eerste maal onderbroken door de rotsbank die tegen de zee met de kaap Ras el-Abiad of Witte Kaap eindigt.

2^e onderbreking door rotsbank eindigend met de kaap en-Naquoera (noemt hier vlakte van Akko).

Een uur verder is de vlakte een tweede maal versperd door een tweede rotsberg; deze eindigt tegen en boven de zee met de kaap en-Naquoera, d.i. kaap van de diepte of afgrond.

De weg die dicht bij de zee, langs de rotswand en boven de baren over de berg leidde en die nog onlangs bestond uit in de rots gehouwen trappen, is nu door een rijweg vervangen.

Wegens die trappen droeg deze weg en berg ook de naam Scala Tyriorum of Tyrische ladderweg of eenvoudig Tyrische ladder.

Vanaf deze laatste berg tot bij de Karmelberg, dus 8 km ver, krijgt deze kustvlakte een breedte van 6 km en soms meer;

hier draagt ze de naam vlakte van Akko (= Ptolemaïs = St. Jean d'Acre).

Dank zij haar goede grond en het overvloedige water is ze zeer vruchtbaar; vooral wordt er graan, katoen en tabak gekweekt. De Israëliërs hebben de overgebleven moerassen doen verdwijnen en de gehele vlakte in een paradijs herschapen; zelfs de zandige, voorheen onvruchtbare kustrand wordt bebouwd en bewoond. In haar zuidoosthoek is ze door een bergopening, waardoor de Kison in deze vlakte en vervolgens in de zee uitmondt, met de Esdrelonvlakte verbonden.

Voor meer bijzonderheden over deze beperkte vlakte van Akko, zie fasc. 14, nr. 468, voetnoot 219.

3e onderbreking door de Karmel.

De Karmel laat tussen zijn voet en de zee slechts een breedte van 150 m en deze vernauwing mag men de derde onderbreking van de kustvlakte noemen. Daarna is ze weer vier uren ver gemiddeld twee en een halve km breed. Na een nieuwe, onbelangrijke versmalling bij de Nahr ez-Zerqa krijgt ze een breedte van 13 km.

2) De vlakte van Saron

Nu begint de eigenlijke vlakte van Saron; geleidelijk wordt haar breedte nog groter, zodat ze bij Jaffa zich met een breedte van 20 km uitstrekt tot Lydda. De bodem stijgt van de zee zacht omhoog tot een niveau van 60 m aan de voet van het gebergte.

Deze vlakte van Saron is in haar gehele uitgestrektheid zeer vruchtbaar, dank zij een zeer dikke laag zandachtige, rode teelaarde. In de zomer is het kunstmatig besproeien van de vlakte zeer gemakkelijk, want bijna overal stoot men op water enkele meters onder de oppervlakte. Ook hebben alle tuinen een eigen put.

Tot vóór kort waren de pelgrims die van noord naar zuid te voet of per rijdier de vlakte doorreisden, getroffen door de

verwaarloosde toestand van zo'n vruchtbare bodem, door de armoede van de bedoeïenen die er woonden in ellendige lemen of bakstenen hutten (cfr. Mislin, II, 74, 100-101).

Alleen rondom de schaarse dorpen en enkele steden, zoals Jaffa en Lodd (Lydda) en Ramleh zag men uitgestrekte en waarlijk prachtige tuinen en boomgaarden, graan- en komkommervelden. Thans is door de vlijt en het initiatief der joodse immigranten het aanschijn der vlakte ten goede vernieuwd; de moerassen zijn drooggelegd, de vlakte gedraineerd, geen hoekje grond blijft onbenuttigd; er zijn vele waterlopen, talrijke irrigatiekanalen; het ene dorp verdringt het ander; nergens is in het nieuwe Israël de bevolking zo dicht; ze stijgt tot 500 zielen per km².

Men kweekt er veldvruchten, vruchtbomen, vooral citroen- en sinaasappelen, wijnstammen, groenten; ook bloeien er handel en nijverheid, visvangst en tuinbouw. De reeds voorheen vruchtbare tuinen van Jaffa, Lydda, Ramleh gelijken nu op een bewonderenswaardige, verrukkelijke oase die zich verscheidene kilometers ver uitstrekt.

De reizigers die te Jaffa ontschepen en naar Jeruzalem moeten, doorkruisen ze; reeds vroeger drukten zij hun verbazing uit over dat uitgestrekt paradijs; het herinnert aan de oude Saronvlakte, zo geroemd door de profeten (zie b.v. Leroux, Dubois, Mislin, De Géramb, Dictionnaire de la Bible (D.B.), Joppe.)

Nu is deze heerlijkheid ten top gestegen.

V. Filistië of land der Filisijnen.

Ten zuiden van Jaffa vervolgt de kustvlakte haar loop en deint uit tot de breedte van 30 km. De Bijbel geeft aan dit deel van het land de naam Sjefela, d.i. 'laagland'; het sluit de laagste of eerste heuvelzone in; het is de natuurlijke verlenging van de Saronvlakte en vertoont geheel dezelfde kenmerken: hetzelfde zou er dus over gezegd moeten worden: zeer vruchtbare grond, overal water enkele meters onder de oppervlakte, tot de komst van de Joden schamele dorpen van enige ellendige lemen of bakstenen huisjes op een kleine hoogte en overschaduwd door een groepje bomen, heerlijke tuinen rondom de steden Gaza, Azot en Jamnia; oudtijds bloeiden er ook Askelon, Ekron, Jamnia, Akkaron, Get en andere voorname Filistijnse steden.

De provincie geniet een gematigd klimaat, niet overdreven heet in de zomer, aangenaam in de winter, helder van lucht en gezond, dankzij de nabijheid van de zee. Reeds vele eeuwen was deze landstreek beroemd om haar landbouwproducten; uitgestrekte velden geleken in de lente op een deinende zee van groen, in de eerste zomermaanden op wiegende haren van goud, zoals het ook blijkt uit de geschiedenis van Samson.

De nieuwe joodse bevolking heeft de bloei in alle opzichten nog opgevoerd; ze heeft de ruime vlakte met dorpen bezaaid. Voorzien van moderne landbouwmachines en alle nodige gereedschappen, uitgerust met de kennis van de landbouwkunde, leggen de immigranten zich vooral toe op de landbouw, op de fruitteelt (vooral citroenen en sinaasappelen) en de wijnbouw; dit zijn de voornaamste bronnen van welvaart en voorspoed.

VI. De Jordaanvallei.

De Jordaanvallei begint in het noorden bij Merdj Ajjoen, d.i. vlakte der bronnen, tegenover de kromming van de Leontes. Uit die bronnen vloeien beken die zich verenigen en bijdragen tot

de vorming van de Jordaan, waarvan de eerste bron Ain Hasbani hogerop in het N. ligt.

1-2) De vlakte der bronnen - vlakte el-Hoeleh

Op deze hooggelegen vlakte der bronnen (tussen Libanon en Grote Hermon) volgt de lager gelegen vlakte el-Hoeleh, die zich uitstrekt van tell el-Qadi in het noorden tot een uur ten zuiden van het meer Hoeleh of Merom. Dit meer is 6 km lang en gemiddeld 4 km breed, doch 6 km in zijn grootste breedte; het is gevat in een gordel van riet en papyrus.

Tussen dit meer en de westelijke bergen ligt een tamelijk breed en vruchtbaar landschap. Tot vóór korte tijd wisselden graanvelden en weiden daar af met braakland vol riet en carex (= zegge, behorend tot de cypergrassenfamilie).

Ook hier werden door de Israëliërs de moerassen, die ten noorden van het meer zeer uitgestrekt waren, drooggelegd, de malaria overwonnen en het braakland in vruchtenvoortbrengende aarde herschapen. Bloeiende dorpen van vlijtige en geschoolde landbouwers ontstonden op de oevers van het meertje; ook op de zeer renderende visvangst leggen de bewoners zich toe. De landbouw levert vooral rijst, katoen, indigo (= plant uit de familie van vlinderbloemigen) en suikerriet op, terwijl men ook winst trekt uit het riet en de papyrus.

Aan het uiteinde van de vlakte Hoeleh sluit zich de vallei; de gebergten van Safed en Djolan naderen zo dicht tot elkaar dat er maar een nauwe opening als een soort rotskanaal voor de Jordaan overblijft; dit duurt 10 km ver tot op 3 km van het Meer Gennezaret.

3) De laagvlakte Batihah

Dan verbreedt weer de vallei, vooral ten oosten, waar zich de vlakte Batihah ontrolt. Op dit punt zijn in de Jordaan enige wadplaatsen, b.v. tegenover et-Tell (Betsaïda-Julias), die echter in

de regentijd onbruikbaar zijn, omdat het water dan een halve meter hoger staat.

De laagvlakte Batihah is van talrijke waterlopen doorsneden, die, wanneer ze verwaarloosd en niet regelmatig afgeleid worden, de vlakte overstromen en in een moeras herscheppen; ze omringt de noordoostkust van het Meer en strekt zich uit tot de eerste oostelijke heuvels, 5 à 6 km ver; van noord naar zuid meet ze 4 km. Ze is geheel effen, vertoont geen berg, geen heuvel, geen aanzienlijke hoogte (cfr. Guide, 587; Prat, I, 378).

De vlakte Batihah wordt overvloedig en bestendig besproeid; ook is ze niet minder vruchtbaar dan de fameuze vlakte van Gennezaret langs de noordwestkust.

Ook hier inderdaad ontstaat uit de verbreding van de Jordaanvallei een vlakte met een lengte van een uur en met de breedte van ten hoogste 3 km in haar grootste uitgestrektheid. Ze wordt door de Arabieren 'el-Ghuëir' genoemd, verkleinwoord van 'Ghôr', waarmee zij de Jordaanvallei in haar ganse uitgestrektheid en lengte aanduiden (Ghôr = diepe kloof of vallei).

De bergen komen tot dicht bij de onderste helft van het Meer, maar aanstonds daarna verbreedt weer de vallei, vooral aan haar oostkant, en wordt 6 km breed.

4) De vlakte van Beisan

Na enige versmalling in de nabijheid van Beisan, verbreedt ze opnieuw bij deze stad, maar nu hoofdzakelijk aan de westkant, en behoudt deze breedte van 13 km, drie uren ver tot de wadi Maleh.

Weer kenmerkt zich deze vlakte door haar buitengewone vruchtbaarheid, bij zover dat onder de rabbijnen de spreuk bestond, dat, indien het paradijs op aarde te vinden was, men het in de vlakte van Beisan moest zoeken. De Joden die ze nu in handen hebben weten ze vakkundig en behendig uit te baten.

Van de wadi Maleh tot anderhalf uur van de Dode Zee slinkt de vallei en behoudt met niet noemenswaardige veranderingen, een breedte van ongeveer 3 km.

Van dit punt voort echter doet zich een merkwaardig verschijnsel voor: er ontstaat een dubbele vallei:

- a) de juistgenoemde met een breedte van 3 km.
- b) Hierboven strekt zich een breder en hoger gelegen opstijgende vallei uit, die aan beide kanten reikt tot de voet van het eigenlijk gebergte.

Op 8 km van de Dode Zee deinen beide valleien ineensmeltend uit tot een breedte van 19 tot 23 km.

De laagste vallei stroomt soms in de regentijd over ten gevolge van het aanzwellen van het water door de regens en het smelten der sneeuw op de Hermon.

De oevers van de bedding van de stroom zijn aan weerskanten begroeid met houtgewas, bomen, struiken, riet, enz., die samen een bijna ononderbroken haag vormen en met hun takken, zover ze reiken, de stroom overwelfen. Dit gewas bestaat uit wilgen, acacia's, populieren, tamarisken, myrabolanums (= mirabellen), rozelaurieren, Christusdoornbomen (ceder), agnuscastusstruiken, sodoma-appelbomen, overvloedig riet, enz.

In dit schier ondoordringbaar geboste houden zich wilde zwijnen, panters, jakhalzen, schorpioenen, adders en een bonte verscheidenheid van vogelen op.

Ook zijn de oevers bijna overal steil, zodat men hierdoor, gelijk ook door het geboste, slechts op weinige plaatsen bij het water kan komen.

Aan weerskanten van de stroom strekt zich buiten de oevers anderhalve km ver het Zôr, d.i. de kloof of tweede bedding uit. Deze wordt alleen overspoeld bij overstroming in de lente, wat echter zelden gebeurt.

5) De vallei Ghôr

Aan de rand van deze tweede bedding stijgen hoogten als reusachtige oevers omhoog naar hoger gelegen gronden of vlakten, die in de ruimer betekenis van het woord de Jordaanvallei vormen. Deze tweede oever heeft een hoogte van 6 m tot 30 m en 60 m, zuidwaarts verhogend naar gelang de stroom zijn bedding dieper uitgraaft. De vallei boven het Zôr heet Ghôr.

Nabij de Dode Zee versmelten Zôr en Ghôr en krijgen een breedte van 19 km tot 23 km tot tegen het gebergte. Hier stijgt de bodem van een niveau van 200 m onder de zeespiegel tot 800 m en meer er boven.

Het Zôr is vruchtbaar, mits overstroming en bewerking. Aan het Ghôr deelt de stroom geen vruchtbaarheid mee; het moet zijn vruchtbaarheid van regen en bronnen ontvangen en van de beken die uit de bergen neerdalen.

Waar bronnen voorhanden zijn, zoals bij Beisan, esj-Sjems en Jericho, maken ze de vallei buitengewoon vruchtbaar. Kon het plan verwezenlijkt worden om het water van de Opper-Jordaan over het land te verdelen, zouden ook de hoger gelegen delen van de Jordaanvallei ervan profiteren.

In de nabijheid van de Dode Zee heerst in de vlakte de meest volslagen onvruchtbaarheid: de bodem is er met zoutstoffen doordrenkt; misschien heeft die zee zich vroeger verder naar het noorden uitgestrekt.

***

De afstand tussen het Meer van Gennesaret en de Dode Zee is in vogelvlucht 104 km, en het verval van de bodem 182. De bochten die de stroom maakt, zijn zo groot en menigvuldig, dat zijn lengte verdrievoudigd en op 320 km gebracht wordt.

Wat het water betreft, het is, niettegenstaande zijn licht zoutgehalte, best drinkbaar; het is ietwat troebel en geelachtig, maar met te staan wordt het helder. De stroom vloeit met geweld

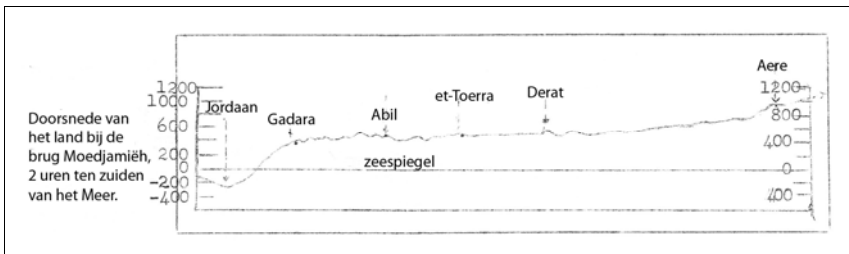
naar een steeds grotere diepte, nu eens over een slijkerige bedding, dan weer over een rotsbedding, bezaaid met rotsblokken, waartussen de stroom bruisend en schuimend vooruitraast.

F. Oost-Jordaanland.
Bergen en vlakten.
Algemeen uitzicht.

Oost-Palestina is een onmetelijk hoogland, bezaaid met afzonderlijke bergen en heuvelen. Het vulkanisch bergmassief, dat dj. Hauran heet, ligt eigenlijk buiten Palestina. Van West-Palestina uit beschouwd, ziet dit lange hoogland er uit als een bergketen en is dit ook. Inderdaad, om van uit het Jordaanland de hoogvlakten te bereiken moet men steile en hoge hellingen beklimmen. Zo tegenover Jericho; daar moet men van 300 m onder de zeespiegel over twee banken of terrassen opklimmen tot 800 m en 900 m erboven. Op deze hoogte ontrollen zich onafzienbare vlakten.

Bij de brug Moedjameh, 2 uren ten zuiden van het Meer, stijgt de bodem (zie schets hieronder):

- van 220 m onder de zeespiegel
- tot 364 m erboven te Oemm Qeis (Gadara),
- tot 460 m bij Abil,
- tot 490 m bij et-Toerra,
- tot 550 m bij Derât (Edraï),
- tot 982 m bij Aere aan de voet van de Hauran.

Een paar uren verder bereiken de toppen van dit gebergte 1716 m, 1737 m, 1839 m enz. (zie hoekkaartje, boven op grote kaart 1).

De lange landstreek die zich ontrolt van de voet van de Hermon in het noorden tot de Modjib in het zuiden, en van de Jordaan in het westen tot anderhalf uur van de bedevaartweg derb el-Hadj in het oosten, wordt in de lengte in 3 stukken verdeeld door twee diepe riviervalleien: de Sjeriat el-Nenadireh (Jarmoek, Hiëromax) en de nahr ez-Zerka (Jabbok).

Wij zullen over ieder van deze drie landstreken een woord zeggen.

I. Gaulanitis of Gaulon.

Men zegt tegenwoordig ook Golan. Deze provincie of landstreek ontleende haar naam aan de hoofdstad Gaulon.

Het is het noordelijkste deel van drie vermelde stukken land ten oosten van de Jordaan. Het heeft een gemiddelde hoogte van 700 tot 800 m; het wordt gekenmerkt door een vulkanische bergketen met een eigenaardig voorkomen in het noordoostgedeelte van het land. De keten bestaat uit een menigte toppen met kraters van uitgedoofde vulkanen, die een hoogte hebben van 948 m (tell Faras), 1189 m, 1294 m, 1238 m, 1257 m, 1029 m, 1164 m.

Om zich een juist idee van de hoogte van die bergen te vormen, moet men rekening houden van het niveau van de hoogvlakte, die zich van 700 tot 800 m boven de zeespiegel verheft.

Die bergtoppen steken er dus slechts gemiddeld 400 m boven uit.

Dit noordelijk gedeelte van Gaulon, dat de 2/3 van de provincie uitmaakt; is steenachtig, woest en wild, bedekt met de massa's lava en basalt-rotsen uit de vulkanen. Overal waar tussen de rotsen een weinig aarde is, groeit het gras in de regentijd buitengewoon hoog en verdwijnt zelfs in de zomer niet geheel.

In deze waterrijke streek verschroeit zelfs de grootste hitte niet alle groen, zodat de kudde er voldoende gras in de winter en het

hoogst nodige gras in de zomer vinden. Het zuidelijk of laatste derde gedeelte van de provincie, ten oosten van het Meer van Gennezaret, is effener en meer bebouwd; hier daalt het land geleidelijk af naar de Hiëromax.

De gemiddelde hoogte van dit gedeelte gaat van 491 m, 476 m in het noorden, tot 350 m, 330 m in het zuiden bij de stroom. In dit zuidelijk deel is het water even overvloedig.

II. Gilad (noordelijke helft).

Het middendeel van het lange hoogland, dat Oost-Jordaanland is, heet tegenwoordig Adloen. Deze landstreek vanaf de Hiëromax tot de Jabbok beantwoordt aan de noordelijke helft van het bijbelse Gilad of Gilead (Galaäd).

Vanaf de Hiëromax (misvorming in het Grieks van de oorspronkelijke Hebreeuwse naam Jarmoek) stijgt het land Gilad in zuidelijke richting; het bereikt een hoogte

- van 528 m te Irbid,
- van 614 m te Tibneh,
- van 963 m te Ain Djenneh,
- van 900 m te Mar Elias,
- van 988 m te dj. Kafkafa,
- van 1085 m te dj. Hakart.

In het oosten heeft deze bergketen een rand van slechts 200 m boven de Syrisch-Arabische woestijn, die zich oostwaarts onafzienbaar ver uitstrekt.

III. Gilad (zuidelijke helft).

Het derde en zuidelijkste deel van Oost-Jordaanland heet thans bij zijn Arabische naam: Belqa. Dit land Belqa strekt zich in het zuiden uit tot de rivier Modjib, het Bijbelse Arnon.

Het omvat geheel Zuid-Gilead, want dit strekte zich in het zuiden slechts uit tot de wadi Hesban en tot de stad El-Al (Eleale).

Ten zuiden hiervan verlegt zich tot de Arnon de Belqa.

Deze zuidelijke helft beantwoordt aan het oude stamgebied van Ruben.

De noordelijke helft van Belqa dat enigszins de oude stam Gad vertegenwoordigt, heeft een gemiddelde hoogte van 700 m tot 800 m, doch bepaalde toppen stijgen tot 835 m, 972 m, 934 m, 900 m, 1096 m, 957 m, 1013 m, 1140 m, 1035 m, 1052 m, 1086 m.

De dj. Hemar, drie uren ten oosten van es-Salt – K. Emmerick noemt die berg Hermon – verheft zich tot boven de 1000 m.

De zuidelijke helft van Belqa heeft dezelfde gemiddelde hoogte van 700-800 m, maar niet zulke hoge afzonderlijke toppen.

Nochtans gaan enige toppen die middelmaat te boven en bereiken

872 m, 823 m; de berg Nebo telt er 806 m. Deze laatste top stijgt 1200 m boven de Jordaanvallei uit en is evenwel maar een simpele heuvel aan de westrand van de oostelijke woestijn Hamad.

Ten westen daalt het rotsgebergte van Zuid-Belqa zeer steil naar de Dode Zee af en het is aan deze zijde doorsneden met zeer diepe ravijnen die soms schier verticale wanden hebben.

De beschrijving van het land tussen de Hiëromax in het noorden en de Arnon in het zuiden, 2/3 van Oost-Jordaanland, laat zich samenvatten als volgt: het is een doorlopende bergketen, die ten oosten de Jordaanvallei afsluit en van noord naar zuid parallel loopt met de bergketen van Galilea, Samaria en Judea; ze beheerst de Jordaanvallei van een hoogte van gemiddeld 1200 m.

Van het westen uit gezien biedt de keten door de vele diepe scheuren of ravijnen een indrukwekkende aanblik, maar van de oostkant, uit de Syrische woestijn gezien, heeft dat hoogland slechts het voorkomen van een lage heuvelketen.

De bovenvlakte van de bergketen ontrolt zich onafzienbaar ver met zachte glooiingen; hier en daar zijn bossen en weiden en talrijk zijn de waterlopen, hetzij tijdelijke hetzij bestendige.

Deze ontstaan aan de ooststrand van de hoogvlakte, richten zich westwaarts, doorsnijden eerst de heuvelachtige bergrug en daarna de hellingen door diepe beddingen; eindelijk ontlasten zij hun wateren door een menigte voorname uitmondingen in de Dode Zee en de Jordaan.

Flavius Josephus beschrijft de vruchtbaarheid van het land (Adloen en Belqa) als volgt: “Het overtreft Galilea in oppervlakte, doch, vergeleken met Galilea, mag men het dor en onvruchtbaar noemen. Op niet weinig plaatsen nochtans is de grond zo uitstekend, dat alle vruchten er gedijen. Op die vruchtbare plaatsen groeit dan ook de wijnstok, de olijf- en de palmboom; ze worden rijkelijk besproeid door rivieren, die, dankzij bestendige bronnen, ook in het hart van de zomer blijven vloeien.”

IV. Twee rivieren: Hiëromax (Sjeriat) en de Jabbok (Zerqa).

Twee rivieren vooral dienen in ogenschouw te worden genomen; het zijn de Hiëromax (Sjeriat) en de Jabbok (Zerqa).

Deze zijn het die Oost-Jordaanland in drieën delen en de aandacht trekken door hun lengte, breedte en diepte.

a) Hiëromax.

Verbasterde Griekse naam van de Hebreeuwse naam Jarmoek. Naar de volksstam die op zijn boorden kampeerden, noemde men hem Sjeriat el-Menadireh, drinkplaats van de Menadiëren. Het is de grootste stroom van Transjordanië, de waterrijkste bijrivier van de Jordaan.

Zoals de Kison de Esdrelonvlakte draineert, zo leidt hij het water af van het hoge gebergte en de uitgestrekte vlakten van Hauran. Een heel speciale en waterrijke bovenloop heet el-Ehréir. De bijrivieren van de Hiëromax komen niet alleen uit het oosten, maar ook uit het noorden en het zuiden. De grootste is de nahr er-

Roeqqad, die in het noorden aan de voet van de Grote Hermon ontspringt en in zijn loop naar het zuiden de oostgrens van Gaulon vormt. Na zijn uitmonding in de Hiëromax, richt zich deze hoofdstroom met versnelde loop naar het zuidwesten, mondt twee uur verder in het Ghôr uit en ontlast zijn wateren in de Jordaan; hij evenaart hem hier bijna in grootheid.

b) De Jabbok.

De Jabbok is de tweede grote bijrivier van de Jordaan. Zij begint ten westen van de stad Amman, wendt zich achter de stad om, terwijl ze zich naar het zuiden, dan naar het oosten, naar het noorden en weer naar het westen wendt. In zijn loop naar het westen maakt de stroom ontelbare bochten en kronkelingen.

Vanaf zijn vereniging met de beek Djeras (Gerasa 2) is hij gemiddeld 7 m breed en 0,60 m diep.

In de winter doen de stortregens het water rijzen en maken de stroom ondoorwaadbaar. Het gebergte verlatend richt hij zich naar het zuidwesten en mondt in de Jordaan uit bij de brug ed-Damijeh, tegenover de berg Qurn Sartabeh; hier is de stroom breed, diep en nagenoeg altijd ondoorwaadbaar.

Zijn oevers, evenals die van de Hiëromax en van de benedenloop van de nahr er-Roeqqad, zijn begroeid met twee dichte, ononderbroken hagen van oleanders of rozelaurieren, waartussen op sommige plaatsen agnuscastustruiken, meerdere soorten van reusachtig riet en andere struikgewassen groeien. Deze vallei is als een diepe kloof die het oude Gilead (het latere Perea) in bijna gelijke stukken deelt. Wanneer wij later Jezus door deze vallei zullen zien reizen, zal deze beschrijving ons meer te zeggen hebben.

***

Over de Jordaanvallei is genoeg gezegd. De heuvelen en valleien die uit het O. en van het hoogland er naar afdalen, hebben op meerdere plaatsen vruchtbare grond en goede weiden.

Vruchtbaar is de Jordaanvallei, die in het zuiden, tegenover Jericho, vanaf de rivier Nimrin tot de Dode Zee, een grote verbreding kent: het is de Bijbelse ‘vlakke van Moab’, ‘arbôt Moab’, die thans Ghôr Seisban heet; van noord naar zuid is ze 15 km lang en van de Jordaan tot de voet van de bergen 13 km breed; ze helt effen en zacht naar de Jordaan en de Dode Zee af.

Er zijn enige steenachtige, onvruchtbare plaatsen, maar overal elders bestaat de vlakke uit zwarte, vruchtbare aarde; haar niveau is gemiddeld 55 m boven de Dode Zee en -338 m onder de Middellandse zeespiegel.

Naast de Dode Zee kent Oost-Jordaanland geen vlakten. De ruwe berghellingen zinken, om het hyperbolisch uit te drukken, bijna loodrecht in de zee; enige rivieren hebben hun beddingen zo diep uitgegraven, dat het echte kloven geworden zijn die op scheuren gelijken; hun wanden hebben somtijds een hoogte van 100 m tot 200 m, terwijl hun breedte amper 10 m bedraagt; naar het zuiden toe worden de hellingen hoe verder hoe steiler, wilder, rotsiger, onvruchtbaarder en naakter.

In die wildernis van rotsen lag de versterkte burcht van Herodes, de vesting Machaerus, waar de viervorst Joannes de Doper gevangen zette en op aanstoken van zijn bijzit ook onthoofdde. Hiervan geeft K. Emmerick ons de boeiendste, aangrijpendste en de meest realistische verhalen.

V. Perea.

De provincie Perea is, wat de bodem betreft, hierboven beschreven. Toch is het nodig er iets meer over te zeggen. Het was in Christus' tijd de 4^e grote provincie van Palestina; in tegenstelling met de eerste drie lag het ten oosten van de Jordaan en van deze geografische ligging heeft het zijn naam gekregen; deze komt immers van de Griekse uitdrukking: ‘peran ton Jordanoë’, d.i. over de Jordaan, wat de vertaling is van de Hebreeuwse uitdrukking: ‘Eber haj-Jarden’.

Deze uitdrukking is echter algemeen en duidt het hele over-Jordaanse aan, terwijl Perea, dat eruit ontstond, een beperkter betekenis heeft en een bepaalde provincie met vastgelegde grenzen aanduidt.

Deze kunnen worden omschreven als volgt:

- in een eerste fase kan de Hiëromax als noordgrens aangenomen worden.
- De oostgrens liep ongeveer over er-Remthé (d.i. Betaramfta-Julias), Gerasa, Roemman, el-Al tot de Arnon.
- De zuidgrens was de Arnon;
- de westgrens de Dode Zee en de Jordaan.

Aanvankelijk was Gadara de hoofdstad.

Nadat keizer Augustus Gadara aan Herodes Antipas ontnomen had en keizer Nero later de steden Betaramfta en Abila met hun onderhorig gebied aan Herodes Agrippa II geschonken had, was Perea ingekrompen naar het zuiden.

Terecht schreef later Flavius Josephus dat Perea in het noorden begon bij Pella, maar dit betekent bij hem niet dat Pella op de noordgrens lag en Perea zich niet wat verder uitstreckte, b.v. tot een rivier. Wanneer dezelfde Perea zich tot Machaerus laat uitstrekken, belet dit ons niet te aanvaarden dat de Arnon de zuidgrens gebleven was.

“Perea was bewoond,” zegt Flavius Josephus, “door Syriërs en Grieken, doch naast dezen leefde er een mengelmoes van rassen, even verschillend als in Samaria: oude inlanders, zoals afstammelingen van de Ammonieten en Moabieten; vooral Nabateëen en andere vreemdelingen die onder oorlogsomstandigheden in die streek beland waren; het talrijkst waren de Syriërs; ook hadden Griekse en Romeinse kolonisten daar nieuwe steden gebouwd en vervallen steden hernieuwd. In de jaren 140-135 vóór Christus onderwierpen de Joden dit land opnieuw aan hun heerschappij en kwamen er in zo groten getale

leven, dat zij de Syriërs in aantal evenaarden of zelfs overtroffen. Ja, hun godsdienst wisten zij met geweld aan die vreemdelingen op te dringen.”

Wanneer wij later Christus met Katarina in Perea zullen vergezellen, zal zij er herhaaldelijk op wijzen dat het land grotendeels door heidenen bevolkt was.

VI. Dekapolis.

Dit betekent letterlijk ‘Tien Steden’; naar de zin het tienstedenverbond; ook de uitgestrekte landstreek waar die steden gelegen waren, werd met deze naam aangeduid.

Na Alexanders dood vestigden zich Macedonische oudstrijders ten oosten van de Jordaan en stichtten er de Griekse steden Pella en Pion. Latere Hellenistische volksplantingen bouwden in het over-Jordaanse ten noorden van de Jabbok tot hoog in het noorden nog andere steden; alle waren onderling verbonden ter verdediging van de gemeenschappelijke belangen, maar voor het overige zelfstandig en alleen aan het toezicht van de legaat (= de bepaling in een testament waarbij een bepaald goed of een bepaalde som geld aan een bepaald iemand wordt nagelaten) van Syrië onderworpen.

Taal, beschaving, burgerlijk leven, alles was geschoeid op de Griekse beschaving; de stadsinrichting, bouwtrant, openbare gebouwen, godsdienst en gebruiken waren Grieks.

Nadat Alexander Janneüs, een verbasterde afstammeling van de dappere Makkabeeën, die steden een tijdlang door zijn overwinningen onder joodse heerschappij gehouden had (104-78 vóór Chr.), werden ze in 63 vóór Chr. door de Romeinse veldheer Pompejus van het joodse juk bevrijd en verenigd in een soort federatie of bondstaat met eigen munt, en tijdrekening.

Aanvankelijk waren die steden ten getale van 10 geweest, maar andere waren er bij gekomen, terwijl toch de naam behouden

bleef. Nu waren er 18. Ze lagen ver uit elkaar verspreid ten oosten van de Jordaan en van het Meer van Gennezaret en voerden het bewind over een kleine omgeving, die als zo vele eilandjes of enclaven in het overige gebied gelegen waren.

Als voornaamste steden noemen wij:

- Damascus, het verst naar het noorden gelegen,
- Canata, het verst naar het oosten,
- Gerasa, het verst naar het zuiden (zo althans ook Amman er niet toe behoorde) en
- Skytopolis, het verst naar het westen, en in tegenstelling met alle overige, ten westen van de Jordaan.

Nog kunnen wij noemen:

- Gadara,
- Hippos,
- Pella,
- Abila en
- Edraï.

Als land waarin die steden lagen, wordt Dekapolis driemaal in de evangeliën genoemd, nl. Mt. 4, 25; Mk. 5, 2-20; 7, 31-37.

Uit de aard van de zaak zijn de grenzen van Dekapolis als land niet aan te duiden. Jezus kwam veel in het land Dekapolis, deed er grote wonderen en velen kwamen van daar zijn woord in Galilea beluisteren, zoals het vooral uit Matteüs, 4, 25 blijkt.

VII. Nog enkele landstreken in de verre noordoosthoek van Palestina.

Een reeks landen of landstreken, die naast elkander lagen of mekaar ook dekten, en waarvan de grenzen en de uitgestrektheid niet nauwkeurig aangeduid kunnen worden, zijn, om te beginnen Basan en Argob.

a) Basan en Argob.

Te oordelen naar de grenzen die de H. Schrift er aan toekent, duiden beide namen ongeveer dezelfde landen met dezelfde oppervlakte aan.

Basan (gelijk Argob) strekte zich uit van de zuidvoet van de Grote Hermon in het noorden tot in de buurt van de Jabbok-rivier in het zuiden, ten westen tot tegen de Jordaan en ten oosten, waar het ook het Haurangebergte omvatte, tot de Syrische woestijn.

Deze mening kunnen wij verdedigen op grond van I Par. 5, 11. 23; Jos. 12, 2, 5; 13, 29-30. Meer andere passages, hoewel ze onze mening begunstigen, zijn minder overtuigend. Argob verschilt weinig van Basan; dezelfde grenzen worden eraan toegeschreven in Deut. 3, 14.

Andere passages die nog nagezien kunnen worden, zijn: Num. 21, 24; Deut. 2, 37; 3, 12-17; Jos. 13, 24-33; 26, 1; 22, 7.

Zowel Argob als Basan duidt een uitgestrekt land aan, dat meerdere van de boven beschreven provincies bevat en ook nog de volgende, nl. Trachonitis en Iturea (Luk. 3, 1), en de door Flavius Josephus vermelde provincies Batanea en Auranitis.

In de twee bovenhoeken van de grote kaart 1 kan men nazien, waar die landstreken ongeveer gelokaliseerd worden. Nauwkeurige grensaanwijzingen bestaan er niet.

De naam Batanea staat in verband met Basan ('t' = 's'), Auranitis met Hauran en Iturea misschien met de huidige naam Djedoer.

b) Trachonitis = Ledja.

Hier een klein woord over deze landstreken en in 't bijzonder over Trachonitis, dat het tegenwoordige Ledja is.

De Ledja in de uiterste noordoosthoek van Palestina is het oude Trachonitis (Luk. 3, 1.). Het is een zonderling gewest. Zijn hoogte is 10 m boven de omringende vlakten; de bodem

bestaat uit lava afkomstig van een rij vuurbergen, die op de noordwestrand van het Haurangebergte liggen tegen de zuidostrand van Ledjah.

Die bodem is op duizend wijzen opgeblazen en gebarsten, zoals de oppervlakte van zeepwater, waarop men bellen blaast; hij is stenig en overdekt met een verward net van hobbelige paden; overal zijn holen en spelonken; op meerdere plaatsen ook ruime, onderaardse schuiloorde; de ingang van die souterrains is eng en ongemakkelijk en te allen tijde hebben die uitgestrekte ruime krochten aan rovers en opstandelingen een toevlucht verstrekt.

Overigens betekent de naam Ledja 'schuiloord', 'toevlucht', terwijl de oude naam Trachonitis betekent 'stenig land' en wijst op de stenige eigenschap van de bodem.

c) Iturea = Djedoeer.

c. 1) vlakte van Djedoeer.

De onafzienbare vlakte ten noordwesten van het Haurangebergte heet nu Djedoeer, naam die niet onwaarschijnlijk verwant is aan Iturea;

c. 2) vlakte en-Noeqla.

de vlakte ten westen en zuidwesten van dat gebergte heet en-Noeqla.

c. 1) De eerste strekt zich in het noorden uit tot een 6-tal uren van Damascus, in het westen tot de Nahr er-Roeqqad (O-grens van Gaulon) en in het oosten tot de Ledjah. Men meent het land Iturea met deze onafzienbare vlakte te moeten vereenzelvigen.

c. 2) De tweede omvat het effener middelland met de zuidwesthellingen van de berg en strekt zich in het zuiden uit tot

de steden Bosra en Edraï en de bovenloop van de Hiëromax, die de bijzondere naam el-Ehréir draagt.

c. 2) Deze vlakte en-Noeqra is een glooiend hoogland, dooraderd met vele rivierbeddingen en beken, die van de dj. Hauran westwaarts afdalen en in de Hiëromax uitmonden.

c. 1) De vlakte Djedoer heeft een minder aantal rivieren, maar gelijk voor het overige op de vlakte en-Noeqra. De grond is een mengsel van lava en andere door vulkanen uitgespuwde materie. Die roodachtige grond is over 't algemeen zeer vruchtbaar en bij gunstige omstandigheden winnen de fellah's of boeren met geringe moeite heerlijke oogsten.

Heel dit land tot tegen de Jabbok in het zuiden behoorde vóór de aankomst der Israëlieten tot Basan. Daar zijn nu de bossen en eikenwouden, die door de H. Schrift als de roem van Basan geprezen worden, verdwenen.

Met deze beknopte beschrijving van Palestina stellen wij ons tevreden.

Voor de meeste lezers zal het genoeg zijn, voor sommigen misschien minder naar hun smaak, wat begrijpelijk is, maar wij zijn overtuigd dat velen alles met interesse en voldoening zullen lezen.

Met de volgende aflevering begint het Leven van Christus.